

RIS

Revista de Treball Social

número 208 - agost 2016

Sexualitat i
Treball Social:
obrim armaris

Sexuality and Social Work:
opening closets

COL·LEGI OFICIAL
DE TREBALL SOCIAL
DE CATALUNYA

Directora: Rosa M. Ferrer Valls

Sotsdirectora: Pepita Vergara Beltrán

Equip de redacció: Carlos Alarcón Zwirnmann
Teresa Aragonès i Viñes
Rosa M. Carrasco Coria
Rosa Garriga Blasco
Josep M. Mesquida González

Suport tècnic: Laura Saula i Marta Ribas

Comitè assessor: **Montserrat Bacardit i Busquet:** Treballadora social. Directora RTS de 2006 a 2014. **Laura Caravaca Morilla:** Treballadora social. Coordinadora responsable del Servei de Centre de dia i SAD a la Fundació Privada President Torres Falguera, Llar Fundació. **Teresa Crespo i Julià:** Presidenta d'Entitats Catalanes d'Acció Social (ECAS). Presidenta del Consell assessor de Polítiques Socials i familiars. **Montserrat Cusó Torelló:** Treballadora social. Presidenta de Save the Children a Espanya. **Jose Fernández Barrera:** Treballadora Social, llicenciada en dret i Dra. en sociologia. Universitat de Barcelona. **Carme Fernández Ges:** Treballadora social i llicenciada en ciències de l'educació. Universitat Ramon Llull (Fundació Pere Tarrés). **Jose Antonio Langarita Adiego:** Treballador social i Dr. en antropologia social. Universitat de Girona. **Montserrat Mestres Anglà:** Treballadora social i llicenciada en antropologia social. Cap de Servei dels Serveis Socials, Sanitat i Programes a l'Ajuntament de Manresa. **Xavier Pelegrí Viaña:** Treballador social i Dr. en antropologia. Universitat de Lleida. **Carmina Puig i Cruells:** Treballadora social, psicòloga i Doctora en Antropologia social. Universitat Rovira i Virgili (Tarragona). **Cristina Rimbau Andreu:** Treballadora social. Experta en polítiques socials europees. **Pepita Rodríguez i Molinet:** Treballadora social. Referent de L'àrea de treball social de l'Institut Català de la Salut àmbit Barcelona. **Antoni Vilà Mancebo:** Llicenciat en Dret i Dr. en Pedagogia. Investigador de l'IGOP-UAB. **Cristina Villalba Quesada:** Treballadora social. Professora titular del Departament de Treball Social i Serveis Socials. Universitat Pablo de Olavide (Sevilla). **Teresa Zamanillo Peral:** Treballadora social i doctora en ciències polítiques i sociologia. Catedràtica jubilada de la facultat de Treball social de la Universitat Complutense de Madrid.

Disseny de les cobertes: Jordina Tió

Disseny interior: Ester Lozano Vivó

Correcció d'estil i traducció: I. G. Santa Eulàlia

Traducció i correcció anglès: Urgell Poch Planas

Impremta i maquetació: I.G. Santa Eulàlia. Sta. Eulàlia de Ronçana

Dipòsit legal: B-19535/1968

ISSN: 0212-7210

ISSNe: 2339-6385

Tiratge: 600 exemplars en edició impresa

Versió en línia consultable a www.tscat.cat

Edita: Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya

Portaferrissa 18, 1r 1a - 08002 Barcelona

Tel. 93 318 55 93 - Fax 93 412 24 08

Adreça electrònica: rts@tscat.cat

Subscripcions: www.tscat.cat

Junta de Govern del Col·legi

Degana: Núria Carrera i Comes

Vicedegana 1a: Marga García Canela

Secretari: Juan Manuel Rivera Puerto

Tresorera: Lucía Guerrero Ruiz

Vicesecretària: Mercè Ginesta Rey

Vicedegana 2a: Mª Pilar Martínez Bertholet

Vicedegana 3a: Anna M. Galobardes Gelada

Vicedegana 4a: Marta Frontiñán García

Vicedegana 5a: Gemma Solanas Bacardit

Vicedegana 6a: Glòria Martín Lleixa

Vocals: David Nadal Miquel

Arantza Rodríguez Juano

L'equip de redacció no s'identifica necessàriament amb el contingut dels articles publicats.

Sumari

■ Editorial	5
■ A fons	
Diversitat sexe-genèrica i treball social: mirades, preguntes i reptes <i>José Antonio Langarita Adiego</i>	9
Els joves i la sexualitat <i>Rosa Ros i Rabola</i>	20
Dona i sexualitat. Conflictes i el seu negoci. L'autoconeixement <i>Lola Toledano González</i>	36
Sexualitat dels homes (masculina(ç)) a la vida adulta <i>Félix López Sánchez</i>	49
Persones grans i sexualitat creativa. El dret al plaer al llarg de la vida <i>Mercè Pérez i Margarida Pla</i>	67
“Yes, we fuck!” i l’assistència sexual <i>Antonio Centeno Ortiz</i>	79
Dialogar les sexualitats des d’activismes queer i transfeministes <i>Lola Martínez Pozo</i>	92
Treball sexual i estigma de <i>puta</i>: pensant en acompanyaments empoderadors <i>Laura Macaya Andrés</i>	104
Expressió sexual en residències: barreres i estratègies per superar-les <i>Josep Fabà i Feliciano Villar</i>	119
La vivència de la sexualitat als centres de justícia de Catalunya <i>Raquel Robalo i Anna Vidal</i>	131
■ Altres temes d’interès	
La crònica grupal: d’una tècnica de documentació a una tècnica d’intervenció social <i>Estela Adasme i Christian Quinteros</i>	145

Ciència i humanitats en el treball social: una trajectòria tortuosa <i>Emila Martínez-Brawley i Paz Zorita</i>	154
■ Pòsters Universitaris	
Pòsters universitaris	167
■ Miscel·lània	
Flor de tardor <i>Hanna Jarzabek</i>	175
■ Prestatge dels llibres	
La libertad de todos. Una defensa de los derechos sociales	181
Técnicas de terapia, PNL y coaching para el cambio	185
La intervenció amb les famílies des del treball social.....	187
■ La Revista	
Publicacions	193
Normes per a la presentació d'articles a la <i>Revista de Treball Social</i>	194
Fe d'errates	196
Butlleta de subscripció	197

Editorial

La sexualitat és una construcció social i això, en part, vol dir que existeixen moltes formes de manifestar-la i de viure-la. Possiblement tantes com persones.

Tradicionalment, el Treball Social no ha mirat cap a la sexualitat com a objecte d'interès perquè s'ha considerat que es tractava d'una dimensió que pertanyia a l'àmbit privat de les persones, i possiblement també perquè encara ara ens resistim a reconèixer determinades situacions de desigualtat i malestar que estan estretament vinculades a la forma com socialment tractem aquest assumpte.

Però el context social que ens envolta ens obliga a fixar la mirada en alguns temes que no podem obviar. Si per a la majoria de les persones la sexualitat és una font de plaer, hem de ser capaces i capaços de facilitar que totes les diversitats tinguin accés a aquest gaudi, sigui com sigui el seu cos. I si hem d'estar al costat de qui pateix qualsevol forma de desigualtat, ens correspon donar resposta als reclams que moltes persones amb orientacions sexuals i identitats de gènere no normatives estan manifestant des de fa temps. Si és veritat que ens preocupa la vivència dels malestans psicosocials que tenen el seu origen en causes estructurals no podem deixar de posicionar-nos en qüestions com la prostitució, la gestió dels desitjos en entorns institucionalitzats i la dignitat que mereix qualsevol projecte de vida.

Els feminismes van popularitzar l'expressió *Allò que és personal és polític*. I nosaltres, les treballadores i els treballadors socials, això ja ho sabíem perquè la nostra professió ha estat pionera a l'hora de considerar la interacció entre els condicionants socials i les realitats individuals. No és possible separar el que és públic del que és privat perquè són àmbits que s'influeixen mútuament. Fem Treball Social als despatxos i al carrer, però també a les cuines, als menjadors i als dormitoris.

Aquest número ha estat un repte per a l'equip de la revista. Preparant-lo hem parlat de sexes, d'afectes, de poders, de llengüatges i de llibertats. No ens ha resultat difícil aconseguir articles amb un bon nivell de qualitat perquè cada cop són més les persones expertes que estan treballant aquestes qüestions. Us convidem a llegir-lo amb curiositat i amb respecte, com fem gairebé sempre.

Sexuality is a social construct and this means that there are many ways to express it and live it. Possibly as many as there are people.

Historically, social work has not looked at sexuality as a matter of interest because it has been considered a dimension that belonged to the private sphere of individuals, and possibly also because we still have resistances to recognize certain situations of inequality and discomfort that are closely related to how this issue is socially seen.

Nevertheless, the social context surrounding us makes us set eyes on some issues we can not ignore. If sexuality is a source of pleasure for most people, we must be able to provide to all diversities an access to this enjoyment, whatever the body. If we have to be close to those who suffer from any form of inequality, we need to respond to the claims that many people with different sexual orientations and diverse gender identities are stating for some time. If it is true that we are concerned about the experience of psychosocial discomfort that has its origin in the structural causes, we need to express our position on issues such as prostitution, management of desires in an institutional environment and the dignity deserved by any life project.

Feminism popularized the expression 'What is personal is political'. And us, social workers, we already knew that because our profession was pioneer in understanding the interaction between individual and social realities. It is not possible to separate the public from the private because these areas has an influence on one another. We do social work in the offices and on the street, but also in kitchens, dining rooms and bedrooms.

This edition of the magazine has been a challenge for the team. While we were preparing it we talked about sex, affections, powers, liberties and languages. It was not difficult to get articles with a good quality because the experts working on these issues are increasing. We invite you to read it with curiosity and respect, as we almost always do.

A fons

Diversitat sexe-genèrica i treball social: mirades, preguntes i reptes

Els joves i la sexualitat

Dona i sexualitat. Conflictes i el seu negoci. L'autoconeixement

Sexualitat dels homes (masculina (♂)) a la vida adulta

Persones grans i sexualitat creativa. El dret al plaer al llarg de la vida

“Yes, we fuck!” i l'assistència sexual

Dialogar les sexualitats des d'activismes queer i transfeministes

Treball sexual i estigma de *puta*: pensant en acompanyaments empoderadors

Expressió sexual en residències: Barreres i estratègies per superar-les

La vivència de la sexualitat als centres de justícia de Catalunya

Diversitat sexe-genèrica i treball social: mirades, preguntes i reptes

Gender-genetic diversity and social work: perspectives, questions and challenges

José Antonio Langarita Adiego¹

Resum

En aquest article es presenten la diversitat sexual i de gènere com el producte d'un sistema social i cultural que regula les conductes legítimes i les sancionables. Aquest control provoca el malestar d'una part important de població que al llarg dels anys ha sabut construir altres discursos, pràctiques i representacions que la resituen en l'entramat social. En el text es discuteix la necessitat de repensar la mirada del treball social en relació a la diversitat sexual i de gènere. Es proposen alguns mitjans per organitzar la intervenció social des de la perspectiva de la diversitat. I es planteja la necessitat que la disciplina es mantingui activa en l'elaboració i participació de polítiques LGTB* per poder aportar la seva tradicional perspectiva integral.

Paraules clau: Homosexualitat; Diversitat sexual; gènere; Intervenció en treball social; Polítiques LGTB.

Per citar l'article: LANGARITA ADIEGO, José Antonio. Diversitat sexe-genèrica i treball social: mirades, preguntes i reptes. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2016, n. 208, pàgines 9-19. ISSN 0212-7210.

¹Treballador social, doctor en Antropologia Social i professor i coordinador del Grau de Treball Social de la Universitat de Girona. josan.langarita@udg.edu

* Lesbianes, gais, transsexuals i transgènere.

Abstract

This article introduces sexual and gender diversity as the product of a social and cultural system that regulates legitimated and sanctioned conducts. This control causes upset on a number of people who over the years have been able to build other discourses, practices and representations that relocated them in the social framework. The text discusses the need to rethink the look of social work regarding sexual and gender diversity. It shows some proposals to organize social work from the perspective of diversity and the need to maintain the discipline active in the preparation and participation of LGBT policies* to be able to provide its traditional holistic perspective.

Key words: Homosexuality; sexual diversity; gender; intervention in social work; LGBT policies.

*Lesbians, gays, transexuals and transgender.

La sexualitat és objecte d'interès en totes les societats. D'una manera o altra, cada cultura ha construït un significat propi de la sexualitat amb la finalitat d'interpretar-la i regular-la. En conseqüència, podríem dir que el que avui entenem per sexualitat, més enllà d'un esdeveniment biològic, també és un producte històric i cultural (PLUMMER, 1991). En aquest sentit hi ha múltiples treballs etnogràfics que demostren com en altres contextos la sexualitat s'ha gestionat socialment a través de formes molt diverses (veure entre altres CARDIN, 1984; GODELIER, 1986; HERDT, 1999, LANCASTER, 1994, MALINOWSKI 1975, MEAD, 2006, NANDA, 1999). Per tant, en el nostre entorn, la manera en què entenem la sexualitat i també el gènere és inequívocament el resultat d'un conjunt de transformacions que val la pena sotmetre a discussió per poder construir altres narratives més inclusives que afavoreixin el benestar de tota la població.

El segle XIX és un moment de grans transformacions en diferents àmbits de la vida social europea. Segons la proposta de FOUCAULT (2005), aquestes transformacions també signifiquen un canvi en els discursos sobre la sexualitat. S'abandonen les perspectives religioses d'arrel judeocristiana que lliguen les pràctiques no reproductives amb el pecat de sodomia, per promoure un nou paradigma d'administració de la sexualitat a través de la tutela de la medicina legal. Amb aquestes noves atribucions, les pràctiques sexuals no reproductives deixen de ser pecat per convertir-se en objecte d'inspecció mèdica i jurídica. Així entra en escena la categoria "homosexual" com la d'un subjecte al qual cal identificar. És a dir, mentre que la noció de sodomia recollia, sota la mateixa idea, pràctiques com la prostitució, l'onanisme o el sexe anal, totes elles sancionables per Déu, el qualificatiu "homosexual" i altres com "uranisme",

“impuls sexual contrari” o “invenció del sentit genèsic” sorgeixen com a categoria entre els anys 1864 i 1882 per definir un subjecte propi (VÁZQUEZ GARCÍA, 2001: 150). Tot i que la intenció d’aquests qualificatius no sempre és desacreditadora, aquest fet permet concebre un personatge dotat d’un significat particular, atribuir-li unes causes i sobretot un sentit simbòlic repulsiu que ha de ser castigat, en aquest cas, per la llei. D’aquesta manera el subjecte homosexual es converteix en algú que altera tant l’ordre social com el de la naturalesa: paràsit, criminal i dement (VÁZQUEZ GARCÍA i MORENO MEGÍBAR, 1997).

El nou model socio-sexual desenvolupat al llarg del segle XIX enalteix els valors de la burgesia i converteix la família nuclear, les relacions monògames i el coit vaginal en l’espai legítim per a la sexualitat. Així es genera una altra categoria, la d’“heterosexual” que, més que associar-se únicament a unes pràctiques sexuals, s’inscriu també a un estil de vida que es converteix en dominant i diferencia les conductes legítimes de les sancionables (GUASCH, 2007).

L’heterosexualitat és l’espai per definir què són les relacions sexuals i la seva finalitat. És un punt de partida i d’arribada, una cosa que tothom hauria de ser per garantir-se l’acceptació social: un model normatiu. No obstant això, “com tot model normatiu, l’heterosexualitat és una ficció a partir de la qual construïm la realitat social, ja que la pràctica quotidiana dels éssers humans mai coincideix totalment amb els models normatius” (VALCUENDE DEL RIU, 2006: 128). És per això pel que WEEKS (1993: 145-146) assegura que, tot i que l’heterosexualitat es presenti com una cosa natural, hem d’assolir-la; encara que sigui inevitable, està sotmesa a constants perills i inspeccions; i malgrat que es consideri espontània, en realitat l’aprenem. Això demostra que l’heterosexualitat també està condicionada pel context social i cultural i, més enllà d’una pràctica sexual, és una posició de poder en l’entramat social.

Per tant, si acceptem que la sexualitat és un producte cultural, hauríem de reconèixer els seus constants canvis i la seva impossibilitat d’arribar a un estadi definitiu. De fet, si ens centrem en el tema que ens ocupa, podem verificar com al llarg de la segona meitat del segle XX i principis del segle XXI es produeixen a Occident alguns esdeveniments que contribueixen a generar nous discursos i representacions que resituen les percepcions sobre les persones lesbianes, gais, trans^{*1} i bisexuals (LGTB). Per això ha estat fonamental la contribució del moviment d’alliberament sexual promogut per persones LGTB i altres minories, no solament perquè ha generat nous imaginaris i representacions sobre la diversitat sexual i de gènere,

El nou model socio-sexual desenvolupat al llarg del segle XIX enalteix els valors de la burgesia i converteix la família nuclear, les relacions monògames i el coit vaginal en l’espai legítim per a la sexualitat.

Això demostra que l’heterosexualitat també està condicionada pel context social i cultural i, més enllà d’una pràctica sexual, és una posició de poder en l’entramat social.

¹ Amb l’asterisc (*) a la paraula trans* es pretén recollir la gran quantitat de possibilitats de pensar el cos, la identitat i les vivències més enllà dels binomis home/dona (TOMPKINS, 2140; PLATERO, 2014).

sinó també perquè ha permès assolir alguns drets que fins al moment estaven reservats únicament per a les persones heterosexuales. A més, és indiscutible que els discursos d'alliberament LGTB també han tingut un fort impacte en la manera com avui dia algunes persones heterosexuales perceben les seves pròpies relacions. És a dir, les reivindicacions d'alliberament sexual també han ajudat a superar les lògiques binàries, monògames o reproductives a moltes persones que es reconeixen com heterosexuales.

Un altre dels elements que contribueix a generar un nou imaginari sobre la diversitat sexual a la segona meitat del segle XX és inequívocament la pandèmia del VIH. És incalculable l'impacte del VIH des d'una perspectiva integral que contempli tots els seus efectes socials, polítics i humans. La pandèmia va alterar els hàbits sexuals de molts homes que tenien sexe amb altres homes (HUBER i KEINPLATZ, 2002), però a més va servir per a les proclames d'una infinitat de discursos homòfobs que justificaven els estralls que la malaltia estava causant entre la població homosexual (LARRAZABAL, 2011; VILLAAMIL, 2004). DIDIER ERIBON (2012) assenyala que la brutalitat de l'epidèmia ha repercutit en tots nosaltres, fins i tot en aquells que consideren que el VIH no va amb ells.

No hi ha dubte que hi ha altres elements que també són fonamentals a l'hora d'analitzar com entenem avui la diversitat sexual. Aquest és el cas, per exemple, de l'augment de la visibilitat de les persones LGTB en els mitjans de comunicació, l'expansió dels mercats de consum per a persones LGTB, la reconfiguració de les masculinitats a Occident –entre les quals s'inclouen les masculinitats gais–, l'augment de la visibilitat de les persones trans*, la influència del pensament feminista o, a Espanya, l'aprovació del matrimoni entre persones del mateix sexe i la Llei d'identitat de gènere².

Aquests fets demostren que quan mirem de fer una anàlisi complexa de les transformacions socials i culturals sobre la sexualitat en general, i la diversitat sexual i de gènere en particular, sempre ens trobem amb, almenys, tres precaucions que hem de tenir presents. Una de tipus diacrònic, que té a veure amb la impossibilitat de pensar la diversitat sexual i de gènere com una cosa final i definitiva. En aquest sentit, els discursos, representacions, pràctiques sexuals i expressions de gènere

2. El matrimoni entre persones del mateix sexe s'aprova a Espanya amb la Llei 13/2005, d'1 de juliol, per la qual es modifica el Codi Civil en matèria de dret a contraure matrimoni. Aquesta llei modifica l'article 44 del Codi Civil per permetre el matrimoni igualitari i altres que feien referència a l'"home i dona" com els subjectes propis de les relacions conjugals.

D'altra banda, l'any 2007 s'aprova la Llei 3/2007 de 15 de març, reguladora de la rectificació magistral de la menció relativa al sexe de les persones. Aquesta nova llei permet el canvi de nom i gènere en el DNI de les persones sense la necessitat de passar per un procés quirúrgic, encara que sí que es requereix el diagnòstic mèdic de disfòria de gènere, així com haver dut a terme un tractament mèdic al llarg dels dos últims anys.

sempre estan en transformació, adaptant-se als diferents contextos, i compten amb moltes particularitats que dificulten pensar-les com a grup homogeni, sense conflictes i inalterable. Una altra precaució, de tipus etnocèntric, que es refereix a la tendència d'interpretar la diversitat sexual únicament des de la perspectiva Occidental, blanca i de classe mitjana o alta. I finalment la tercera relacionada amb la perspectiva heteropatriarcal, que passa per la interpretació de la diversitat sexual i de gènere des de la mirada masculina i heterosexual. És a dir, per reconèixer la diversitat sexual i de gènere com l'alteritat respecte a la normalitat.

És per això pel que en la tasca de repensar la diversitat sexual des de les ciències socials en general, i des del treball social en particular, hem de tenir presents aquestes tres precaucions a l'hora de fer les nostres pròpies anàlisis, així com per construir el discurs sobre la intervenció social i la diversitat sexual i de gènere. Una anàlisi que no reflexioni sobre la seva pròpia mirada condueix a interpretacions errònies i respostes esbiaixades d'una realitat social veritablement complexa.

Mirades

Arribats a aquest punt, és palès que la diversitat sexual i de gènere també interpel·la el treball social i, per tant, l'obliguen a construir un discurs propi a través del qual la disciplina prengui posicions, o almenys se sumi a les discussions sobre un fenomen carregat de connotacions socials. En aquest sentit, aquesta proposta aposta per renovar la mirada del treball social sobre la sexualitat i el gènere per poder articular nous plantejaments que ens situïn al costat dels grups socials més vulnerables. Per això és urgent distanciar-se de les lògiques controladores i sancionadores de les conductes no normatives. Si acceptem que l'heterosexualitat és més que una pràctica sexual, els exercicis de control sobre les sexualitats alienes no només concerneixen a les relacions sexuals en si mateixes, sinó que també s'organitzen a través d'altres variables, com ara l'enaltiment dels models de família nuclear respecte a altres formes de cura i atenció, la legitimació de la parella monògama amb l'espai genuí per a l'experiència sexual, o la correcció de conductes no associades als models masculí i femení.

És a dir, proposo (des)heterosexualitzar la mirada de la disciplina per a poder comprendre els fenòmens socials des de la seva complexitat. No és qüestió de ficar-se en els desitjos i fantasies de cada professional, sinó de ser prou hàbils com per generar una mirada que no assumeixi la lògica heterosexual com òbvia, natural i desitjable (LANGARITA ADIEGO i MESQUIDA GONZÁLEZ, 2016). És una aposta per un treball social capaç d'articular discursos i representacions que contribueixin a construir entorns segurs, missatges positius i ac-

Per això és urgent distanciar-se de les lògiques controladores i sancionadores de les conductes no normatives.

ceptació social de les diversitats sexuals i de gènere. En aquest sentit, el treball social, com a disciplina per a la transformació social, hauria de ser crític i no alçar la bandera de la causa heterosexual com el seu propi estàndard. Bé és cert que no ficar-se en aquestes qüestions en la pràctica professional pot ser un exercici de respecte cap a la intimitat de cada subjecte, però també pot ser un acte de conciliació amb les lògiques sexuals dominants. És per això pel que una mirada renovada sobre la sexualitat i el gènere pot enfortir la intervenció social i construir altres posicions de la disciplina davant aquesta realitat social, ja que silenciar el debat no és una posició neutra, sinó una alineació amb els sistemes sexuals i de gènere dominants.

Així mateix, aquesta és una tasca compartida que, al meu entendre, ha d'incorporar els discursos d'alliberament de les persones LGTB, però també les propostes crítiques d'altres ciències socials. Aquest acostament a altres disciplines i col·lectius ens permet fer una aportació a la diversitat sexo-genèrica des de l'experiència i bagatge propis de la disciplina. El treball social, a través de la seva experiència teòrica i professional, compta amb un lloc privilegiat per explicar com les qüestions sexuals i de gènere conflueixen amb altres situacions en què històricament hem intervingut: vellesa, salut mental, diversitat funcional, pobresa extrema, etc. Al cap i a la fi, la sexualitat i el gènere també tenen a veure amb la classe social i la posició de cada subjecte o grup en el seu entorn, i aquest és un espai en el qual el treball social compta amb una experiència indiscutible.

Un canvi de mirada des del treball social no només incumbeix a l'estructura social com a element clau per a la configuració de les opressions sexuals i de gènere, sinó que també obliga a posar l'atenció en dos escenaris: d'una banda en el subjecte, els grups i les comunitats com a espais d'intervenció social. En aquest sentit cal resituar el subjecte per reconèixer-lo com a interlocutor vàlid, amb les seves pròpies experiències, desitjos i coneixement (HEALY, 2001). Les persones amb les que intervenim també són éssers sexuats i per tant cal tenir en compte com la seva sexualitat o expressió de gènere afecta la seva posició social i accés al poder (LANGARITA ADIEGO i MESQUIDA GONZÁLEZ, 2016). I d'altra banda, en els i les professionals que, igual que els usuaris dels serveis de treball social, també són subjectes sexuats, amb experiències, expectatives, inquietuds i diferents opcions sexuals (Ibíd.). La sexualitat i l'expressió de gènere dels que exerceixen el treball social també són importants i, per tant és fonamental ser conscients que no només els usuaris poden ser gais, lesbianes, trans* o bisexuals, sinó que també comptem amb persones LGTB entre els que exerceixen la professió, i aquestes també mereixen reconeixement, respecte i acceptació, tant per col·legues de professió com per usuaris dels serveis de treball social.

Preguntes

La sexualitat sempre genera preguntes, dubtes i inquietuds. Intentar respondre-les és precisament una de les tasques encomanades al treball social. No hi ha dubte que les respostes als problemes socials sempre són temporals i estan condicionades pel context, però això no vol dir que no puguem realitzar exercicis d'anàlisi que ens ajudin a entendre les relacions socials, identificar les situacions d'opressió i discriminació i intervenir davant d'aquestes desigualtats.

Per tant, l'encàrrec a la feina social no només és construir un articulat teòric per comprendre la diversitat sexual i de gènere, sinó també organitzar un coneixement pràctic per intervenir i transformar aquesta realitat. Com intervenir davant la diversitat sexual i de gènere?

Al meu entendre la intervenció ha de tenir presents quatre elements. En primer lloc que les persones LGTB compten amb una història personal i col·lectiva en què el sofriment, l'exclusió i les hostilitats han estat constants al llarg de les seves trajectòries personals i grupals. L'enquesta europea sobre la situació de les persones LGTB a Europa publicada l'any 2013 va revelar que almenys el 50% de les persones LGTB havien patit discriminació a causa de la seva opció sexual o expressió de gènere. A més, una de cada quatre persones LGTB havia estat atacada amb violència en els últims cinc anys, percentatge que augmentava significativament en el cas de persones transgènere (EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS, 2013). Per tant, admetre les històries d'homofòbia i transfòbia des de l'empatia i el reconeixement és un exercici fonamental per poder generar vincles professionals. No es tracta de victimitzar les persones LGTB en una societat profundament heterossexual, sinó de reconèixer els episodis de discriminació personal i col·lectiva com una cosa pendent de reparar. Aquesta és una tasca que es pot dur a terme en qualsevol tipus d'intervenció professional perquè les persones usuàries se sentin reconegudes i compreses per part dels professionals. Les trajectòries d'opressió de les persones LGTB poden ajudar a explicar, almenys en part, la seva situació actual.

En segon lloc, proposo construir missatges positius cap a la diversitat. Donar valor al que cada persona és, reconèixer la seva potencialitat i trencar amb els discursos que associen la diversitat sexual o de gènere amb la soledat, l'aïllament o el desemparament. Es pot ser lesbiana, gai, trans* o bisexual i al mateix temps sentir-se feliç. De fet moltes persones LGTB són felices i se senten orgulloses del que són. Els missatges positius poden contribuir al benestar de molts dels usuaris que s'acosten als serveis del treball social. És a dir, no es tracta que el o la professional es mostri tolerant davant la diversitat, sinó que proporcioni missatges que valorin i reforcin les diferents opcions sexuals o expressions de gènere dels que vagin als

La sexualitat sempre genera preguntes, dubtes i inquietuds. Intentar respondre-les és precisament una de les tasques encomanades al treball social.

seus serveis. Hem de tenir en compte que una actitud de tolerància pot ser profundament discriminatòria, ja que segons MANUEL DELGADO (2006) la tolerància implica el reconeixement d'inferioritat de l'altre. És a dir, accepta la seva presència, però en un lloc d'inferioritat. Qui pot tolerar? Poden tolerar les minories a les majories? ¿Els oprimits als opressors? La tolerància estaria reservada, sota aquesta òptica, únicament per als grups socials privilegiats.

En tercer lloc, és imprescindible respectar les opcions individuals de cada usuari des d'una posició de suport i acompanyament. Hem de tenir en compte que cada persona compta amb un context social i una trajectòria vital que condiciona les seves possibilitats d'emancipació. Per tant, és important acceptar els temps per a la presa de decisions, proporcionar l'espai per al diàleg, l'abordatge dels temors i pors, l'organització de les idees i l'estudi de la situació. Aquestes són algunes de les tasques fonamentals en què treballadors i treballadores socials poden servir d'ajuda a les persones LGTB. Hem de tenir en compte que, més enllà de la relació de treball social, les persones tenen un altre tipus de relacions que també condicionen les seves experiències i les seves possibilitats d'autonomia, de manera que servir de puntal davant l'hostilitat social per enfortir i donar poder a les persones LGTB és una de les contribucions que els i les professionals poden fer en favor del benestar de les persones usuàries.

Finalment, l'última de les propostes passa per la reprovació de les actituds i els missatges homòfobs, transfòbics i discriminatoris que es puguin donar en l'entorn d'intervenció. En tots els ambients socials són habituals els discursos i conductes sancionadores, ofensives o agreujants cap a les persones LGTB. És tasca del treball social reprovar aquest tipus d'actituds i discursos en el seu espai d'intervenció i de treball, encara que en ocasions puguin provocar una situació de confrontació amb usuaris, així com amb companys i companyes. És freqüent deixar passar per alt els missatges discriminatoris cap a les persones LGTB atribuint-los a patrons culturals, educatius o generacionals. Aquests tipus de discursos reforcen la discriminació i sota cap circumstància s'haurien de permetre a les relacions de treball social.

Reptes

Com hem vist en l'apartat introductori, al llarg dels últims anys s'han produït diferents transformacions al voltant de la diversitat sexual i les expressions de gènere. En aquesta línia, a més de revisar la mirada sobre la sexualitat i el gènere, ens trobem davant de dos reptes que també hem d'afrontar. El primer té a veure amb la promoció de les polítiques LGTB. L'experiència del treball social pot ser una contribució fonamental

per promoure i elaborar propostes polítiques que inclouin diferents variables d'anàlisi en les accions contra la discriminació i de promoció del benestar de les persones LGTB. No obstant això, hem de tenir en compte que una voluntat veritablement transformadora no passa per la integració de les persones LGTB a les lògiques heterosexuales que ordenen la nostra mundologia, sinó per sacsejar l'organització sociosexual dominant i construir noves formes de relació capaces de superar les dicotomies heterosexual/homosexual i masculí/femení. És a dir, propostes polítiques que passin per una nova gestió social del sexe i del gènere més enllà de l'objecte de desig de cada subjecte o de l'expressió del gènere sentida (LANGARITA ADIEGO, 2016). Per tant, ens trobem davant la necessitat de repensar les estratègies d'intervenció, no només per atendre les persones LGTB, sinó també per superar les lògiques que avui ordenen la vida sòcio-sexual. De cap manera les polítiques LGTB han de servir per emmascarar les relacions d'opressió que es deriven del nostre sistema sexe/gènere. Segons el meu punt de vista, aquestes polítiques haurien de tenir en compte el conjunt d'opressions derivades del sistema sexe/gènere per poder intervenir a partir de propostes de transformació estructural. Les accions dirigides únicament a l'atenció de persones LGTB poden servir per reduir els danys de les opressions, així com per donar poder als subjectes i els grups, però no hem d'oblidar que el problema es troba en unes estructures que operen a través de dicotomies sexuals i de gènere. Si reconeixem que el problema és estructural, ens cal una acció política valenta que es proposi una transformació del règim heterosexual i de la dualitat de gènere.

El segon dels reptes consisteix en dotar-nos d'eines per a la intervenció social des de la perspectiva de la diversitat sexual. És a dir, no es tracta únicament d'establir protocols d'atenció a les persones LGTB, sinó també de prendre consciència que tant la sexualitat com el gènere ordenen la nostra vida social i, per tant, són elements fonamentals per al diagnòstic i intervenció social de tots i cadascun dels usuaris dels serveis del treball social. Els professionals han d'estar capacitats per pensar la sexualitat i el gènere més enllà d'una simple variable de les situacions socials. És a dir, han de poder reconèixer que la sexualitat i el gènere són dos elements que regulen l'accés al poder i al reconeixement de cada subjecte. Aquest fet els converteix en principis fonamentals a tenir en compte en l'estudi de les situacions psicosocials.

Conclusions

Arribats a aquest punt es pot verificar que la diversitat sexual i les diferents expressions del gènere són també un espai per a la reflexió i la intervenció des del treball social. No obs-

Una voluntat veritablement transformadora no passa per la integració de les persones LGTB a les lògiques heterosexuales que ordenen la nostra mundologia, sinó per agitar l'organització sociosexual dominant i construir noves formes de relació capaces de superar les dicotomies heterosexual / homosexual i masculí/ femení.

tant això, per poder fer una aportació transformadora cal dur a terme algunes tasques que puguin situar la disciplina dins del debat. Entre aquestes tasques podríem destacar la necessitat de renovar la mirada sobre la sexualitat i el gènere des d'una perspectiva crítica i pròpia; l'obligació de reconèixer, valorar i acompanyar les persones LGTB en les seves trajectòries vitals i col·lectives; la reprovació, els missatges discriminatoris en els espais d'intervenció professional, així com a la resta d'esferes de la vida social; la participació en l'elaboració de polítiques LGTB des d'un punt de vista crític que permetin reconèixer l'arrel i les estructures de la discriminació; la concepció dels col·lectius LGTB com a interlocutors legítims i amb un coneixement experiencial que té un gran valor per a avaluar la diversitat; i finalment l'elaboració d'eines d'intervenció professional des de la perspectiva de la diversitat sexual i de gènere que proporcionin seguretat i instruments als que exerceixen el treball social.

En definitiva, el treball social no pot seguir aliè als debats sobre diversitat sexual i de gènere que estan tenint altres ciències socials afins, no pot fer oïdes sordes a les reclamacions dels moviments de defensa de les persones LGTB, i no pot mantenir-se al marge d'un sistema d'opressió que genera tant malestar. Ens urgeix, per tant, promoure el debat i generar posicions des del treball social. Posicions en plural, obertes al diàleg i a la crítica, sabent que totes elles seran temporals, però que ens permetran obrir un nou espai d'anàlisi i intervenció que afavoreixi la justícia social i el benestar de les persones LGTB.

Bibliografia

- CARDIN, A. *Guerreros, chamanes y travestís. Indicios de homosexualidad entre los exóticos*. Barcelona: Tusquets, 1984. ISBN: 847233620X.
- DELGADO, M. "Nuevas retóricas para la exclusión social", en BERGALLI, R. (coord.) *Hijos migratorios y su (des)control: Puntos de vista pluridisciplinarios*. Barcelona: Anthropos, 2006. Pág. 1-24.
- ERIBON, D. "Vidas atormentadas. El futuro de una herencia", *Ayer*, 87(3) (2012). Pág. 111-130. ISSN: 2255-5838.
- EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHT. *European Union Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Survey*. Viena: FRA, 2013. ISBN: 9789292391737.
- FOUCAULT, M. *Historia de la sexualidad. La voluntad del saber*. Madrid: Siglo XXI, 2005. ISBN: 9788432312038.
- GODELIER, M. *La producción de los grandes hombres. Poder y dominación masculina entre los Bariya de Nueva Guinea*. Madrid: Akal, 1986. ISBN: 847600110X.
- GUASCH, O. *La crisis de la heterosexualidad*. Barcelona: Laertes, 2007. ISBN: 847584412X.
- HEALY, K. *Trabajo social: perspectivas contemporáneas*. Madrid: Morata, 2001. ISBN: 8471124610.

Bibliografía

- HERDT, G. *Sambia sexual culture: essays from the field*. Chicago: University of Chicago Press, 1999. ISBN: 0226327515.
- HUBER, J.D. y KLEINPLATZ, P.J. “Sexual Orientation Identification of Men who have sex with men in public settings in Canada”, *Journal of Homosexuality*, 42(3) (2002). Pág. 1-20. ISSN: 1540-3602.
- LANCASTER, R. *Life is hard: machismo, danger and intimacy of power in Nicaragua*. California: University of California Press, 1994 ISBN: 9780520089297.
- LANGARITA ADIEGO, J. A. “Pobreza, migración y homosexualidad masculina en España: la urgencia de una nueva gestión social del sexo”, en MÉRIDA JIMÉNEZ, R. (ed.) *Masculinidades disidentes*. Barcelona: Icaria, 2016. Pág. 89-107. ISBN: 9788498887327.
- LANGARITA ADIEGO, J. A. y MESQUIDA GONZÁLEZ, J.M. “Interpelaciones de la sexualidad(es) al trabajo social. Apuntes para una praxis renovada”, en PASTOR SELLER, E. Y RAYA DÍEZ, E. (eds.) *Trabajo Social, Derechos Humanos e Innovación Social*. Navarra: Thomson Reuters, 2016. Pág. 171-182. ISBN: 9788491350590.
- LARRAZABAL, I. *El paciente ocasional. Una historia social del sida*. Barcelona: Península, 2011. ISBN: 9788499420929.
- MALINOWSKI, B. *La vida sexual de los salvajes del Noreste de Melanesia*. Madrid: Morata, 1975. ISBN: 8471120011.
- MEAD, M. *Sexo y temperamento en tres sociedades primitivas*. Barcelona, Paidós, 2006. ISBN: 9788449319310.
- NANDA, S. *Neither man nor woman. The hijras of India*. Belmont: Wadsworth, 1999. ISBN: 0534509037.
- PLATERO, R.L. *Trans*sexualidades: acompañamiento, factores de salud y recursos educativos*. Barcelona: Bellaterra, 2014. ISBN: 9788472906884.
- PLUMMER, K. “La diversidad sexual en perspectiva sociológica” en NIETO, J.A. (comp.) *La sexualidad en la sociedad contemporánea: lecturas antropológicas*. Madrid: Fundación Universidad-Empresa, 1991. Pág. 151-193. ISBN: 847842055X.
- TOMPKINS, A. “Asterisk”, *TSQ: Transgender Studies Quarterly*, 1(1-2) (2014), 26-27. ISSN: 2328-9252.
- VALCUENDE DEL RIO, J.M. “De la heterosexualidad a la ciudadanía”, en *AIBR. Revista de Antropología Iberoamericana*, 1(1) (2006). Pág. 125-142. ISSN: 1578-9705.
- VÁZQUEZ GARCÍA, F. “El discurso médico y la invención del homosexual (España 1840-1915)” en *Asclepio*, LIII-2 (2001). Pág. 143- 162. ISSN: 1988-3102.
- VÁZQUEZ GARCÍA, F y MORENO MENGÍBAR, A. *Sexo y razón. Una genealogía de la moral sexual en España*. Madrid: Akal, 1997. ISBN: 8446008157.
- VILLAAMIL, F. *La transformación de la identidad gay en España*. Madrid: Catarata, 2004. ISBN: 8483192098.
- WEEKS, J. *El malestar de la sexualidad*. Madrid: Talasa, 1993. ISBN: 8488119119.

Els joves i la sexualitat

Young people and sexuality

Rosa Ros i Rahola¹

Resum

La vivència i expressió de la sexualitat en l'adolescència està íntimament relacionada amb el creixement biològic i fisiològic, amb les característiques individuals i en com s'han anat incorporant en el cos sexual els estímuls, sentiments i emocions segons el vincle afectiu, rebudes de l'entorn familiar i social al llarg de l'evolució en la infància i la pubertat. La subjectivitat de cadascú i l'entorn cultural i educatiu, l'estructura social, la cultura i informació, i els missatges que s'aniran rebent de l'entorn tindran una vinculació directa amb la manera de mostrar i gestionar les emocions i desitjos, per conduir les diferents necessitats pel que fa a la construcció de la identitat i per accedir a la satisfacció de la força del desig sexual. La recerca del gaudi de la sexualitat no està exempta de dificultats, ensurts i, en alguns casos, efectes secundaris.

Paraules clau: Sexualitat, adolescència, cos, satisfacció eròtica-sexual, afectes, emocions, subjectivitat, informació, educació, genitalitat.

Abstract

The way sexuality is experienced and expressed during adolescence is related to biological and physiological growth, individual characteristics and how they have been incorporated in the sexualised body; stimulus, feelings and emotions depending on the emotional bond created within the family and social environments through development in infancy and puberty. Subjectivity, cultural and educational surroundings, social structure, culture and information as well as messages received from the environment, will have a direct effect on the way emotions and desires are managed and expressed to fulfil the diverse needs in building an identity and achieving satisfaction from sexual desire. The quest for sexual enjoyment is not without difficulty, distress and in some cases, side effects.

Key words: Sexuality, adolescence, body, erotic and sexual satisfaction, affections, emotions, subjectivity, information, education, sexual activity.

Per citar l'article: ROS I RAHOLA, Rosa. Els joves i la sexualitat. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2016, n. 208, pàgines 20-35. ISSN 0212-7210.

¹ Metgessa. Especialista en Educació per la Salut. Experta en salut sexual i reproductiva i adolescència. Associació Grups: Aprenentatge i Salut, (membre de la Junta). rosaros47@gmail.com

Aquest article tracta d'un aspecte de les persones –la sexualitat– en un període determinat de l'evolució de l'individu, l'adolescència i la joventut. La seva pretensió no és esgotar el tema ni fer un manual, més aviat estimular dubtes, preguntes i comentaris que ajudin a generar un diàleg d'on sorgeixin coneixements i estratègies adequades a les necessitats dels joves.

1. Introducció

La sexualitat adquireix en aquesta època, una forma de manifestar-se que li és pròpia i característica, però de cap manera la sexualitat apareix en la pubertat i adolescència. Naixem sexuats, i creixem amb una sexualitat que s'anirà estructurant al llarg de la vida i es mostrarà de diferents maneres a cada edat o moment evolutiu.

Cada nova etapa de l'evolució psico-sexual està interrelacionada amb l'anterior, depenent, per al seu desenvolupament satisfactori, de l'adequat equilibri aconseguit en cada etapa, entre satisfaccions i frustracions, de les seves necessitats i desitjos.

Per tant, no és possible comprendre a l'ésser humà sense la seva naturalesa sexuada. Des de la perspectiva humana, la sexualitat no es pot reduir exclusivament a conductes sexuals observables, sinó que afecta globalment a l'estructura pròpia de l'individu. La sexualitat, així, és el resultat i l'expressió d'un llarg procés ontogenètic de sexuació que es desenvolupa des del biològicament més simple fins al psicosocialment més complex. (GÓMEZ-ZAPIAIN J., 2013)

La qüestió genital, tot i ser un dels aspectes essencials de l'evolució de l'energia sexual i molt present durant l'adolescència, no és més que una de les expressions de la sexualitat.

Des del naixement i al llarg de la infància, nenes i nens van descobrint el seu cos i les primeres sensacions i emocions que prendran part del cos sexual. Ho fan des del propi impuls vital i curiositat innata, i les ganes de sentir-se atrapats per "eros" –en el sentit ampli del significat "vida"–, i mitjançant el que transmeten els adults referents que en tenen cura i els acompanyen en el camí del creixement (família, cuidadors/es, societat..).

Totes i tots naixem amb un cos sexual i som afectivament dependents d'una altra persona. En aquest sentit la imatge corporal de l'infant i tot el que ha d'interioritzar, s'anirà estructurant a partir de la mirada i la resposta del cuidador principal a les diferents expressions, necessitats i demandes de l'infant.

La cura, l'alimentació i com s'ofereix, les paraules, les mirades, les carícies, la tendresa, els somriures, la veu i el seu to, les cançons,... i altres manifestacions dels sentiments dels adults cuidadors, són estímuls que omplen el cos i l'individu de sensacions plaents i ajuden al desenvolupament emocional.

Naixem sexuats, i creixem amb una sexualitat que s'anirà estructurant al llarg de la vida i es mostrarà de diferents maneres a cada edat o moment evolutiu.

La sexualitat no fa referència únicament i exclusiva al “sexe”, entès com òrgans genitals, sinó a totes i cadascuna de les manifestacions objectives i subjectives, que en la realitat o en la fantasia són el resultat de la manera de procedir d’aquella força interna (desig).

Generen afecte, emocions, tendresa, sensualitat i erotisme..., base de la sexualitat i les seves variades maneres i moments d’expressar-la. Les diferents impressions sensorials i emocionals desperten l’entusiasme de persistir en la vida, les percepcions plaents i el desig de tornar-les a experimentar. Aquests són inputs positius que deixen petjada i que retornaran en el moment de l’adolescència i la joventut en relacionar-se, compartir i vincular-se amb altres persones social i sexualment.

D’aquesta manera, considerem que la sexualitat no fa referència únicament i exclusiva al “sexe”, entès com òrgans genitals, sinó a totes i cadascuna de les manifestacions objectives i subjectives, que en la realitat o en la fantasia són el resultat de la manera de procedir d’aquella força interna (desig). El desig ens porta a la recerca d’algun objecte/subjecte extern que, de manera específica i segons l’etapa, ens procuri plaer a través de la seva satisfacció.

2. El desenvolupament de la sexualitat. Alguns aspectes

La sexualitat és un fenomen complex i és difícil de definir o explicar amb paraules. La sentim, la vivim, la compartim..., però no resulta fàcil parlar-ne. Tot i així, els estudiosos reconeixen que en el desenvolupament com a persones, la sexualitat, entesa dins d’un context ampli, té un paper essencial

La WHO, l’any 2006, va revisar el concepte de sexualitat per fer entendre el seu sentit global: “La sexualitat és un aspecte central de l’ésser humà al llarg de la seva vida i engloba el sexe, la identitat de gènere i els rols, la orientació sexual, l’erotisme, el plaer, la intimitat i la reproducció. La sexualitat es viu i s’expressa amb pensaments, fantasies, desitjos, creences, actituds, valors, conductes, pràctiques, rols i relacions interpersonals. Tot i que la sexualitat pot incloure totes aquests dimensions, no totes s’experimenten o s’expressen sempre. La sexualitat està influenciada per la interacció de factors biològics, psicològics, socials, econòmics, polítics, ètics, legals, històrics, religiosos i espirituals” WHO (2006),

Aquesta extensa mirada sobre la sexualitat ens parla d’una energia pulsional vital, l’energia sexual, i de múltiples dimensions (biològiques, psicològiques, emocionals i socials) que intervenen en el llarg camí per construir la identitat personal, sexual i el rol de gènere.

La història, però, ens ha ensenyat que la sexualitat humana ha anat canviant al llarg dels temps i que ha estat i està afectada per les religions, la cultura, l’educació, la modernitat, l’economia, les polítiques, les tecnologies de la informació, la publicitat i un llarg etc..

Naixem sexuats però dependents. En aquest sentit, hi ha un principi que permetrà que el procés de creixement i els dife-

rents aspectes que prenen part de la sexualitat i la seva expressió, esdevinguin més senzills o complicats. Parlem del “vincl afectiu”, un estat relacional gairebé imprescindible per l’existència humana, per interioritzar les vivències i per estimar la vida.

L’entorn més proper, sobretot família i escola, tindran un paper especial en l’evolució i educació de la sexualitat.

Està clar que per créixer, establir relacions amb els altres i assumir el rol, **les emocions i l’afectivitat** hi tindran un paper essencial. L’afecte pren part de la nostra condició humana i és i serà una necessitat per desenvolupar-se, construir la sexualitat i madurar emocionalment amb cert equilibri. La seva empremta perdurarà al llarg de tota la vida.

Quant a l’**educació sexual**, els educadors i altres professionals experts signifiquen la importància d’educar i treballar la part afectiva. Ens referim a l’**afectivitat**, que tracta de la necessitat que tenim els humans d’establir “vincles” amb altres persones, que ens ajudin a la supervivència i ens proporcionin estabilitat emocional (relacions primàries des del naixement, necessitat de contacte, manifestació dels sentiments i les emocions en la cura dels infants, etc.).

En termes psicològics el benestar personal i social s’adquireix a partir de la satisfacció de necessitats bàsiques. Entre elles destaquen les afectives mitjançant els vincles emocionals, i les sexuals, relacionades amb la regulació i satisfacció del desig eròtic. La regulació i satisfacció del desig eròtic s’ha d’entendre com una emoció. (GÓMEZ-ZAPIAIN J.,2014)

L’amor, l’estimació, l’afecte, l’activitat sexual, sentir-se reconegut/da, desitjat/da i valorat/da, l’amistat..., són necessitats psicològiques fonamentals en l’ésser humà. Fan que et sentis bé, donen sentit de “pertinença” i ajuden a conformar la identitat individual i sexual. Sentir-se bé amb un mateix i acceptar-se afavoreix la relació amb les altres persones per intercanviar experiències, per comunicar-se, per aprendre, per donar i rebre, per estimar i fer-se estimar..., en resum, per enriquir-se mútuament i gaudir de la sexualitat. Per contra, la manca de reconeixement, d’estima, no ser tingut en compte i valorat a la infantesa, i rebre maltractes o abusos, ben segur que tindran alguna repercussió i dificultaran posteriorment les relacions amb els altres i la satisfacció del desig sexual. Es tracta de poder comprendre com la petjada feta durant la infància pot influir en el comportament futur d’un “cos” estimulat, estimat i ben tractat o que ha patit mancances importants.

En tot cas, hi ha unes **característiques pròpies i una subjectivitat** en cada infant i jove, amb algunes diferències intrínseques del sexe femení o masculí, que causaran que la percepció de molts d’aquests estímuls rebuts al llarg del creixement –més o menys favorables–, sigui singular i intransferible i tinguin la seva interpretació en l’etapa adolescent quan tota l’energia vital es dirigeix cap a reafirmar la identitat personal i sexual.

L’afecte pren part de la nostra condició humana i és i serà una necessitat per desenvolupar-se, construir la sexualitat i madurar emocionalment amb cert equilibri. La seva empremta perdurarà al llarg de tota la vida.

L’amor, l’estimació, l’afecte, l’activitat sexual, sentir-se reconegut/da, desitjat/da i valorat/da, l’amistat..., són necessitats psicològiques fonamentals en l’ésser humà. Fan que et sentis bé, donen sentit de “pertinença” i ajuden a conformar la identitat individual i sexual.

La llibertat psicològica i emocional que caracteritza els adolescents i joves, ens porta a parlar d'una veritable "crisi". Crisi que, en el sentit originari, vol dir la possibilitat de replantejar-se la situació a fons. Els valors i creences interioritzades en etapes prèvies podran ser qüestionades i, en alguns casos, substituïdes.

En aquests moments, l'acompanyament dels adults referents (família, educadors, societat en general), pot ser un ajut important per rectificar o canviar actituds i comportaments que poden fer patir i ocasionar danys.

3. La funció del cos i les emocions en la sexualitat

Adaptar-se a un cos que canvia constantment i descobrir noves sensacions, i la força dels desigs sexuals, sol generar sentiments contradictoris que en un principi són difícils de gestionar.

El pas de la pubertat a l'adolescència no es pot fer sense renúncies, sobretot degut als canvis del cos i el despertar d'una sexualitat més centrada als genitals. Adaptar-se a un cos que canvia constantment i descobrir noves sensacions, i la força dels desigs sexuals, sol generar sentiments contradictoris que en un principi són difícils de gestionar. En aquesta etapa caldrà comptar amb una certa estabilitat emocional per canalitzar les fantasies i necessitats que es desvetllen i aconseguir posar a prova i experimentar els propis desitjos. És una època complexa i amb la pell molt fina per deixar-se influenciar i conduir, segons la pròpia subjectivitat, una major o menor fragilitat i el grau d'equilibri emocional i autoestima.

Quan arriba l'època dels canvis corporals amb la maduració dels caràcters sexuals secundaris i les noves manifestacions hormonals i emocionals –**adolescència amb majúscula**–, el retorn de la *imatge corporal* mitjançant el mirall (objecte), la mirada dels adults i la relació amb els iguals seran els principals acompanyants. Els estudiosos parlen d'una veritable metamorfosi biològica i psicològica que podria precisar d'un acompanyament i suport especials.

La imatge corporal i la seva acceptació es faran indispensables per a la reafirmació de la identitat individual i sexual. Els i les adolescents estan en un moment en que poden pensar i imaginar el seu cos com vulguin.

És una època, més o menys prolongada, on el COS és converteix amb la carta de presentació i sovint passa a ser el suport de l'autoestima. La imatge corporal i la seva acceptació es faran indispensables per a la reafirmació de la identitat individual i sexual. Els i les adolescents estan en un moment en que poden pensar i imaginar el seu cos com vulguin. Tot és un interrogant obert i això els permet d'idealitzar-lo i posar en marxa tota classe de rituals i maniobres per apropiarse al seu imaginari de cos ideal. Molts d'elles i ells el revestiran i, en alguns casos, quedaran atrapats pels models que els presenta l'entorn social. Al mateix temps, a nivell cognitiu apareix la capacitat de manejar idees, i d'esbrinar i expressar el que és "ideal". Per primera vegada tenen la possibilitat de conceptualitzar-se com individus sexuats i sentir la força de l'energia eròtica i el desig cap a un altre per retrobar-se amb ells mateixos i reafirmar la identitat sexual.

En un principi, mentre van madurant els caràcters sexuals secundaris amb tots els canvis corporals, l'aparició de la menstruació i les primeres pol·lucions nocturnes, i la centralitat de les sensacions als genitals, caldrà retrobar la masturbació de manera més compulsiva i exploratòria davant de cada estímul per tal d'apaivagar el que senten. Es fa des de la fantasia i el simbòlic (records, somnis, moments d'estrès, d'impotència, etc.), i també dels missatges que s'han incorporat experimentalment i d'imatges més o menys explícites a través de la TV, internet, sèries, publicitat, pel·lícules, pornografia i l'ús de les xarxes socials amb les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC)...És el preàmbul per poder esperar, i així accedir més fàcilment a apropar-se al cos de l'altre i desitjar mantenir relacions sexuals. Tot aquest procés es viu molt diferent en el noi que en la noia, en relació tant als trets personals com als socials i educatius.

Actualment és important que experts i professionals podem observar el nostre entorn i tinguem en compte que en les diferents cultures la representació del cos i la sexualitat es viu de manera desigual. En alguns casos s'obliga a amagar el cos i fins i tot la mirada de o cap a l'altre, i en l'extrem oposat aquest és considerat i es pot mostrar quasi com el principal valor a intercanviar en les relacions sexuals. Les diferents interpretacions del que s'ha interioritzat fins la pubertat junt a les creences, la cultura i els missatges socials rebuts sobre el gaudi de la sexualitat i el comportament sexual, poden convertir-se en parany per als adolescents, en major mesura per les noies, i poden comportar conflictes i riscos en el comportament i activitat sexual.

Si entenem la importància d'aquest cos canviant i la fragilitat psicològica durant l'adolescència, podem entendre la traumàtica petjada psíquica i emocional que pot provocar el maltracte, les agressions i sobretot, l'abús sexual. La violència patida en el cos i en la persona intervé directament en la psicosexualitat, interferirà en l'assumpció de la identitat sexual i, segurament, generarà tota classe de dificultats, inhibicions i, fins i tot, trastorns de la personalitat.

Una altre qüestió que cal accentuar, és el complex recorregut que poden haver de fer els adolescents amb una malaltia crònica o amb alguna diversitat funcional, tant física com mental, per assolir la identitat individual, -en especial la sexual-, i accedir a la satisfacció del desig eròtic.

Des de l'experiència assistencial podem assegurar que totes les noies i nois, sigui quin sigui el seu origen, cultura i situació personal, viuen i parlen d'aquestes sensacions que passen pel cos i la ment, i de la seva necessitat d'expressar-les i compartir-les.

Les diferents interpretacions del que s'ha interioritzat fins la pubertat junt a les creences, la cultura i els missatges socials rebuts sobre el gaudi de la sexualitat i el comportament sexual, poden convertir-se en parany per als adolescents, en major mesura per les noies, i poden comportar conflictes i riscos en el comportament i activitat sexual.

Es tracta d'anar descobrint "qui ets", trobar una satisfacció afectiva i eròtica, i també transgredir de la cura i control anteriors, diferenciant-se i allunyant-se dels adults de referència.

Els posicionaments socials i morals davant de la pluralitat de l'orientació del desig sexual, i la determinació del que es considera bo i normal (heterosexualitat), poden obstaculitzar el camí de la conformació de la personalitat i generar un gran sofriment als nois i noies amb una atracció sexual clara cap el mateix sexe.

4. L'expressió de la sexualitat i els joves

Sens dubte, en l'adolescència i al bell mig dels canvis físics, personals i interpersonal, l'expressió de **la sexualitat** i aconseguir amb qui compartir-la i posar-la a prova es convertirà en un aspecte essencial. Es tracta d'anar descobrint "qui ets", trobar una satisfacció afectiva i eròtica, i també transgredir de la cura i control anteriors, diferenciant-se i allunyant-se dels adults de referència.

Ara bé, l'evolució i maduració fisiològica s'inicia abans i d'una manera més ràpida que la psicològica. Aquesta disharmonia entre cos i ment dóna lloc freqüentment a un cos preparat per iniciar les relacions sexuals compartides i per la reproducció, quan no hi ha encara prou maduresa afectiva i emocional per controlar ni gestionar les possibles situacions de risc. És així que aquestes primeres relacions poden concloure amb un embaràs, alguna infecció de transmissió sexual (ITS), relacions insatisfactòries o traumàtiques, entre altres.

En aquesta fase, la importància dels vincles entre el grup d'iguals, el gaudi d'una sexualitat compartida i la satisfacció de la força del desig són evidents i es consideren imprescindibles en el camí de la reafirmació de la identitat sexual i l'orientació del desig. La imitació, les experiències dels companys i companyes, les imatges i missatges compartits..., són un estímul per acabar de conformar l'energia sexual i eròtica i iniciar les primeres relacions sexuals. Aquestes primeres trobades apleguen el desig de deixar la infància i de descobrir noves emocions, compartir, experimentar el plaer, provar-se i provar a l'altre, estimar i ser estimat i anar determinant cap a qui es dirigeix l'atracció sexual, persones de l'altre sexe, del mateix o indistintament.

Els posicionaments socials i morals davant de la pluralitat de l'orientació del desig sexual, i la determinació del que es considera bo i normal (heterosexualitat), poden obstaculitzar el camí de la conformació de la personalitat i generar un gran sofriment als nois i noies amb una atracció sexual clara cap el mateix sexe. L'edat en la que comencen a sentir atracció sexual en una o altra direcció se situa entre 15-16 anys, amb importants variacions segons les diferents circumstàncies i cultures.

Però també és cert que la força del desig i l'energia sexual desenfrenada poden despertar moltes emocions, sensacions i sentiments difícils de dominar. Freqüentment, en les primeres relacions sexuals coitals s'hi barregen molts sentiments i són poc pensades i planificades i, per tant, amb poca previsió per poder evitar els riscos. Sovint, encara que coneixen prou bé el preservatiu i el seu ús correcte, aquest no es porta o no es treu de la butxaca. Encara ara, sovint no s'atreveixen a utilitzar-lo per no "tallar" el moment o, si l'utilitzen, ho fan de manera incorrecta i irregular.

Els trets personals, la subjectivitat i el trajecte educatiu i cultural, tenen un paper primordial en l'activitat sexual, i

influiran en la major o menor transgressió per a la recerca del plaer immediat. En aquests moments, la satisfacció del desig sexual i eròtic és el principal objectiu i es pot buscar en companys o companyes del mateix sexe o de diferent sexe. Com que és un procés de descobriment i reconeixement, l'atracció sexual pot ser conjuntural i variar amb el temps. Aquestes poden ser experiències gratificants o despertar confusió i malestar.

Hi pot haver una manera de relacionar-se impredecible, segons el nivell de sensibilitat, si s'han experimentat jocs previs exploratoris, si es poden manifestar les emocions, si és té capacitat per negociar, si es pot mostrar respecte cap a l'altre, etc. D'alguna manera, l'estímul que hagi despertat l'excitació i/o el desafiament fixat en aquell moment, conduiran l'activitat sexual. Poden dominar només les ganes de provar les capacitats, de satisfer el desig eròtic i experimentar el que el seu imaginari li demana.

Tot i així, normalment la part afectiva, amb l'atracció de la mirada de l'altre, sentir-se seduït i seduïda, desitjat/da i desitjar ser algú per l'altre, comunicar-se, enriquir-se, ser estimat/da i estimar..., seran qualitats que estaran presents en les relacions entre uns i altres. Aquestes són condicions importants per un millor aprenentatge, acoblament i satisfacció sexual.

En tot cas, si les funcions emocionals bàsiques han estat més o menys satisfetes i ben interioritzades, l'impuls i desig sexual que condueix a experimentar i compartir sorgirà a partir del desig mutu, i hi haurà prou contenció i/o respecte cap a l'altre. En aquesta situació, encara que hi hagin dubtes, pors i sentiments contradictoris, la sexualitat es podrà expressar i compartir amb més calma, estimació i amb millor gestió de les emocions viscudes a flor de pell. Així, el plaer i la reafirmació de la identitat com ésser sexual i social es podrà anar conquerint de mica en mica.

Alguns autors han estudiat amb major profunditat la relació entre el desig eròtic i la vinculació afectiva. Aquests autors mantenen que, en algunes ocasions, s'utilitza l'activitat sexual per cobrir altres necessitats com individus, físiques i psicològiques, com són la d'afirmació personal, l'afirmació de poder, o les necessitats d'un vincle afectiu, com la connexió amb la intimitat, la seguretat en sentir-se prop d'un altre, poder sentir confiança, entre altres (GÓMEZ-ZAPAIN J., 2014).

5. Alguns trets diferencials noia/noi

Els recorreguts i les percepcions dels nois i les noies poden ser diferents i amb més o menys contrarietats o obstacles, però es pot afirmar que en el nostre entorn la major part dels joves són especialment saludables i accedeixen al gaudi de la sexualitat, i a reafirmar la identitat amb l'assumpció del rol i la definició de l'orientació del desig, sense masses conflictes ni ensurts.

Els trets personals, la subjectivitat i el trajecte educatiu i cultural, tenen un paper primordial en l'activitat sexual, i influiran en la major o menor transgressió per a la recerca del plaer immediat.

Els recorreguts i les percepcions dels nois i les noies poden ser diferents i amb més o menys contrarietats o obstacles, però es pot afirmar que en el nostre entorn la major part dels joves són especialment saludables i accedeixen al gaudi de la sexualitat, i a reafirmar la identitat amb l'assumpció del rol i la definició de l'orientació del desig, sense masses conflictes ni ensurts.

Com ja hem tractat, la convivència i aprenentatge amb el grup d'iguals, de noies i nois, és cabdal, ara bé, la informació, els missatges i imatges rebudes constantment a través de la publicitat, internet, TV, pornografia i l'ús de les xarxes socials mitjançant les tecnologies de la informació i comunicació (TIC), influiran i acompanyaran l'activitat sexual i les relacions personals.

En tot cas, l'accés lliure a continguts sexuals explícits no significa garantia de llibertat sexual ni molt menys d'igualtat sexual. Com en la resta d'àmbits, el mercat, la manca d'una educació afectiva-sexual transversal, l'Estat mitjançant l'educació reglada, la presència d'un model patriarcal amb els seus patrons sexuals, de gènere i heteronormatius, potenciats per quasi tots els mitjans de comunicació, tenen un paper transcendental en la sexualitat dels joves.²

Molts dels joves, influenciats per aquest bombardeig informatiu i d'imatges, amb missatges explícits per una activitat sexual més plaent, tot el que tenien en el seu imaginari o ja havien après i interioritzat pot entrar en contradicció. En moltes ocasions necessiten i no troben els espais professionals on repensar i contrastar tot el que observen, escolten i pensen que han d'aprendre de nou i experimentar.

El noi, ja per les seves característiques fisiològiques i la diferent manera de sentir l'energia sexual en els genitals, pot cercar sovint la satisfacció eròtica de manera més compulsiva i immediata. Actualment, segons diferents enquestes, la pornografia i altres medis de comunicació són sovint les seves principals fonts d'informació, on se'ls presenten models buits d'afecte, intimitat i respecte cap a l'altre. En molts dels mitjans que consulten, es presenten tota mena de fantasies sexuals, en alguns casos amb trets "perversos", que conviden a poder-les fer realitat. Això els porta, en alguns casos, a provar i experimentar sense poder discernir entre el que els ajudarà o bé allò que els crearà confusió i desordre en el camí de reafirmació de la identitat sexual.

Pel que fa a la major ingesta d'alcohol i altres drogues i la seva freqüència, el percentatge de nois és més alt que el de noies. Són resultats coincidents de diferents enquestes dirigits als joves.

La noia, a més d'escoltar el seu cos i els seu impuls eròtic, estarà més atenta a altres dimensions relacionades amb els seus sentiments que li puguin proporcionar plaer. Des d'aquest aspecte, la noia, tot i la por a un embaràs, sovint es deixa atrapar per "l'amor romàntic", i es pot quedar embarassada inesperadament, i en alguns casos pot arribar a patir relacions amb maltractes i contagiar-se d'una ITS. En aquest sentit, preocupa a les institucions educatives i a la societat l'augment de la violència de gènere en les relacions adolescents.

² Martín A. *El diari de l'educació*. <http://diarieducacio.cat/>

Cal considerar la importància de la comunicació no verbal en els joves, (manera de vestir-se, d'expressar-se, de presentar-se, quantitat de pírcings, tatuatges, expressió de la cara, etc.), com un fet característic individual i social de l'etapa per a la rebel·lia i per mostrar les diferències amb els adults, tot i que a vegades pot aportar informació i ens pot ajudar a determinar una crida d'atenció, el seu estat d'ànim o la necessitat d'ajut.

Les nits de cap de setmana, i especialment l'oci nocturn, són els espais de llibertat juvenil i d'activitat sexual. En aquest ambient, sense la mirada dels adults, el consum d'alcohol i drogues facilita la desinhibició, reduir la vergonya i els complexos per seduir i tenir relacions sexuals. Els límits pel que fa a la quantitat i l'efecte de les diferents drogues són difícils de controlar, i a vegades repercuteix en la seva activitat sexual i poden arribar a mantenir relacions desiguals sense que hi hagi consentiment i acceptació per part de la parella. La "llibertat" que semblen tenir, amaga efectes secundaris com l'embriaguesa, malestar i preocupació, i acaben tenint relacions amb persones desconegudes i fora d'un espai d'intimitat.

En aquest context, les noies es troben en circumstàncies més problemàtiques i estressants que els nois. Per la seva fisiologia, les noies metabolitzen pitjor que els nois l'alcohol i les altres drogues, i després d'una nit de festa han de demanar ajut perquè han perdut el control i s'han sentit agredides i forçades a mantenir una relació sexual sense consentiment. L'endemà, si s'atreveixen a demanar ajut, poden explicar que no recorden el que han viscut. En aquestes situacions caldrà prendre una píndola d'anticoncepció d'emergència, algunes vegades descartar una ITS i a mig termini descartar un embaràs.

Aquest és només un petit esbós d'algunes de les diferències entre els nois i les noies, influenciades per la fisiologia i la psico-sexualitat, però també per l'educació, la cultura de l'oci, el domini del poder del patriarcat i les polítiques que se'n deriven, entre altres. Els experts coincideixen que, tot i les diferències, una bona educació afectiva-sexual des de la infància i una atenció professional específica, des de diferents disciplines, dirigida a aquest col·lectiu hi tenen molt a dir i fer per promocionar relacions més igualitàries i prevenir moltes de les conseqüències de les relacions sexuals de risc.

6. Sexualitat i conflicte

Cal acceptar que l'adolescent actual segueix sent tan vulnerable com ho eren els seus pares davant de les noves circumstàncies i emocions que se li plantegen per créixer. Més informació, més llibertat per adquirir informació, amb un major consum d'imatges i llibertat d'acció i comprensió social, no resol del tot el que cal aprendre i interioritzar per reafirmar la identitat i gaudir plenament d'una sexualitat lliure de tabús i desigualtats.

Cal considerar la importància de la comunicació no verbal en els joves, (manera de vestir-se, d'expressar-se, de presentar-se, quantitat de pírcings, tatuatges, expressió de la cara, etc.), com un fet característic individual i social de l'etapa per a la rebel·lia i per mostrar les diferències amb els adults, tot i que a vegades pot aportar informació i ens pot ajudar a determinar una crida d'atenció, el seu estat d'ànim o la necessitat d'ajut.

Encara que el recorregut familiar, educatiu i social hagi estat adient, els dubtes, la inseguretat, les pors, la vergonya, la manca d'experiència i moltes altres sensacions que es desvetllen en l'inici de relacions sexuals coitals fan que puguin sorgir dificultats per trobar o reconèixer els espais d'intimitat i accedir a una satisfacció sexual amb tot el criteri i l'adequada protecció. Aquí hem de senyalar que equivocar-se és humà i que les conseqüències d'unes relacions desprotegides, o poc satisfactòries, poden potenciar la reflexió i sensibilització per seguir aprenent.

Hi ha fets i experiències viscudes anteriorment a l'edat adolescent que poden generar sofriment, confusió i ràbia ben difícils de gestionar i que podrien repercutir en les relacions posteriors. En algunes persones, la vivència de situacions puntuals com "separacions" i "pèrdues" de manera traumàtica (divorci, trencament de parella, desarrelament per immigració, reagrupament familiar, mort d'un amic o ésser estimat, abandó, maltractaments i violència a casa...), poden tenir efectes inesperats pel que fa als comportaments interpersonals i el gaudi de la sexualitat durant la joventut.

En la satisfacció del desig eròtic i les relacions interpersonals, sigui amb persones de diferent sexe o del mateix sexe, s'hi poden bellugar altres "valors" viscuts, com la contenció de les emocions, les manifestacions de poder i de possessió, els gels, la dependència, l'agressivitat, la indiferència,... i altres situacions observades en l'entorn familiar i sentides, entre elles el rebuig, l'abandó, l'enfrontament continu, el maltracte, la violència... i un llarg etc... Una possible resposta al sofriment pel que s'ha viscut, fa que l'impuls sexual es pugui manifestar de forma egocèntrica per calmar la tristesa, la soledat i l'angoixa, i interfereixi en la relació personal i sexual, sense poder tenir en compte el desig de l'altre.

En aquest sentit, es poden establir vincles i relacions amb els amics, parelles, adults..., complexes, provocatives i amb manca de respecte, que tindran una repercussió en els comportaments sexuals (impulsius, amenaçadors, agressius, violents, etc.).

Les conductes reactives o "pas l'acte" i de risc dels joves, ens trasbalsen i preocupen, però sovint ens costa acceptar que en tot plegat hi ha una càrrega emocional, un patiment important i una crida d'atenció per demanar ajut de manera inconsistent. Si arriben a ser atesos, en molts casos es detecta una motxilla carregada de vivències traumàtiques i de comportaments poc saludables, difícils de suportar i gestionar. Moltes vegades l'alcohol i altres drogues acompanyaran aquests comportaments.

Quant a l'embaràs en l'adolescència, a més d'un possible fracàs anticonceptiu, -doncs manejar l'anticoncepció segura exigeix aprenentatge i convicció-, hi ha molts factors que intervenen i que hi poden tenir relació, com les circumstàncies

Una possible resposta al sofriment pel que s'ha viscut, fa que l'impuls sexual es pugui manifestar de forma egocèntrica per calmar la tristesa, la soledat i l'angoixa, i interfereixi en la relació personal i sexual, sense poder tenir en compte el desig de l'altre.

de la parella, sobretot de la noia, com són el grau d'autoestima, l'estat d'ànim, l'amor mal entès o dit "romàntic", les pèrdues i dols, entre altres, i que la poden portar a situacions de submissió i de dependència que li dificultaran protegir-se. En tots els casos de relacions desprotegides, l'accés lliure a l'anticoncepció d'emergència és important per disminuir els embarassos de nenes i adolescents. També l'ús de drogues, l'abandó, el divorci dels pares, el dol d'un familiar, la frustració i altres trets de la personalitat poden ser alguns dels elements que es detecten sovint en un embaràs inesperat.

En l'adolescència, la decisió de recórrer a l'avortament és superior que la decisió de tenir el fill. Les noies que decideixen tenir el fill normalment són les que es troben en situacions econòmiques i socials més desfavorides. Aquest fet pot canviar la seva vida, acabar amb la seva educació i multiplicant la seva vulnerabilitat davant la pobresa, l'exclusió i la dependència. (ASPB). Poder comptar amb una llei de l'avortament que permet accedir a interrompre l'embaràs de manera segura i en condicions i per lliure elecció de la dona fins les 12 setmanes, és una bona mesura pel grau de salut sexual i reproductiva.

La interrupció de l'embaràs, amb un bon acompanyament, ofereix la solució més adequada per al futur de la noia. Tot i així, l'últim canvi de la llei, amb l'obligació de l'acompanyament dels pares a les menors de 18 anys quan volen acollir-se a l'avortament, ha complicat la lliure elecció, sobretot en aquells casos on existeixen diferències i greus conflictes entre la família i la noia.

Pel que fa a les ITS, sembla que els últims canvis socials, els moviments migratoris, el turisme i altres formes de relacionar-se sexualment amb variades persones de diferent o del mateix sexe, han fet que les ITS augmentessin i que algunes de les infeccions que semblaven eradicades, tornessin a aparèixer. El diagnòstic d'una ITS en un o una adolescent és delicat i caldrà una escolta i atenció molt acurada per poder determinar els possibles contactes, prescriure el tractament adequat i evitar nous contagis. En alguns casos, el contagi d'una ITS pot ser un símptoma que ens adverteix d'altres trastorns o situacions conflictives, que l'adolescent pot estar patint en aquell moment.

Quant a la infecció pel VIH a l'adolescència, no s'ha de menysprear ja que en aquesta època, on provar i experimentar és important, sovint s'alternen relacions amb persones de diferents edats i experiències, amb persones del mateix sexe o amb persones de les que es desconeix el seu estat serològic.

Quan un jove està enrabiats, se sent perdut, pateix, i no és capaç de parlar-ne, pot entrar en un bucle de relacions personals i sexuals poc saludables i de risc elevat que poden afectar la seva salut i la d'altres persones.

En resum, ens trasbalsa la disminució de l'edat d'inici de les relacions sexuals, l'embaràs i l'avortament en el grup d'ado-

Quan un jove està enrabiats, se sent perdut, pateix, i no és capaç de parlar-ne, pot entrar en un bucle de relacions personals i sexuals poc saludables i de risc elevat que poden afectar la seva salut i la d'altres persones.

lescents, els seus comportaments tot lliscant el risc, el consum de diferents drogues en edats cada vegada més joves, l'augment dels ITS, l'ús de la pornografia, les addiccions a les pantalles (internet, mòbil...), les relacions poc igualitàries, la violència, la seva manera particular d'expressar què senten, etc., però ens costa, tant des de les institucions polítiques i socials com des dels professionals, fer una mirada àmplia i una reflexió multidisciplinària per trobar una resposta més adequada a les seves vivències i necessitats.³

7. Algunes dades

L'edat d'inici de les relacions sexuals té una importància cabdal en la salut afectiva, sexual i reproductiva dels joves. Fins fa poc existia un cert consens en que l'edat mitjana de la primera relació sexual amb penetració a l'estat espanyol tenia lloc entre els 15,5 y 17,9 anys. Actualment i segons els resultats d'alguns estudis i enquestes a joves, de diferents autonomies, es podria quasi afirmar que l'edat mitjana d'iniciació sexual es troba al voltant dels 15 anys, amb alguna diferència entre nois i noies i segons el territori estudiat. A aquesta proposició hi contribueix l'aportació dels resultats d'un estudi molt interessant "Relaciones afectivas y sexualidad en la adolescencia", realitzat l'any 2013 per la "Liga española de la educación" del Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad. Una altre font important de dades és el qüestionari de l'*Informe FRESC (Factores de Risc de l'Escola Secundària)*, de l'Agència de Salut Pública de Barcelona de l'any 2012, que determina diversos indicadors relacionats amb la conducta sexual en joves de 4t d'ESO i de 2n de batxillerat i CFGM. Al voltant del 25% dels nois i les noies de 4at d'ESO han mantingut relacions sexuals amb penetració alguna vegada. A 2n de Batxillerat i CFGM, aquesta proporció és més elevada sent superior en noies (62,4%) que en nois (56,1%).

L'any 2014 la taxa d'IVE (Interrupció Voluntària de l'Embaràs) va ser 15,4 per 1.000 dones de 15 a 19 anys i la de fecunditat 6,14 per 1.000 dones de 15 a 19 anys. Hi una lleugera tendència de la disminució de la IVE des del 2012. Sembla que la disminució de les IVE no va seguit d'un augment de la fecunditat, és a dir, les dones adolescents redueixen els embarassos no planificats.⁴

Les dones nascudes a l'Estat espanyol presenten una major freqüència d'IVE del total d'embarassos en comparació amb les dones originàries de països de rendes baixes. L'evolució mostra una situació estable entre 2008 i 2014.

³ *L'afectivitat i la sexualitat. Son educables?* Interrogants 02 . Ed. Fundació Victor Grifols i Lucas. 2011

⁴ Informe de la IVE de la Generalitat de Catalunya, 2014.

A Barcelona, davant un embaràs, la interrupció és mes freqüent entre les dones adolescents residents al districte de Sarrià-Sant Gervasi i els naixements en les dones adolescents de Nou Barris. En les dones adolescents de menys de 15 fins a 19 anys de la ciutat de Barcelona, el 71,5% dels embarassos són no planificats ja que acaben en una IVE.⁵

Segons UNICEF, la prevenció dels embarassos no desitjats permet a les dones adolescents finalitzar l'educació i adquirir els coneixements fonamentals per al creixement personal.

Per concloure

Actualment s'accepta des de diferents àmbits d'expertesa professional que els coneixements apresos mitjançant un procés educatiu continuat per a la salut en la infància i primera adolescència, poden ajudar a reforçar la personalitat, l'autoestima, a assolir la identitat i facilitar l'adopció d'actituds positives i saludables envers l'afectivitat, la sexualitat i les relacions amb els altres.

En aquest sentit, l'educació afectiva sexual i els espais específics d'atenció a adolescents i joves amb professionals de diferents disciplines, amb una escolta activa i sense jutjar, són imprescindibles per facilitar el gaudi de la sexualitat, reduir les desigualtats i promocionar una adequada prevenció de riscos, de problemàtiques socials i de possibles trastorns psicològics. Es tracta d'acompanyar-los en la gestió de les emocions, perquè es puguin apropar al valor del respecte i la tolerància enfront a l'àmplia realitat de les preferències en el gaudi de la sexualitat.

En el nostre entorn, han augmentat en els últims anys les intervencions educatives en grup sobre afectivitat i sexualitat a les escoles, i les institucions i serveis que atenen els joves i els escolten adequadament, però encara estem lluny d'aconseguir una educació transversal i una prestació accessible a tots els joves, indistintament de la seva identitat, diversitat, condició i situació social.

L'educació afectiva sexual i els espais específics d'atenció a adolescents i joves amb professionals de diferents disciplines, amb una escolta activa i sense jutjar, són imprescindibles per facilitar el gaudi de la sexualitat, reduir les desigualtats i promocionar una adequada prevenció de riscos, de problemàtiques socials i de possibles trastorns psicològics.

⁵ Informe sobre la Natalitat de l'ASPB, 2014.

Bibliografia

- BALDI, P. GÓMEZ, R. PÉREZ, M. *SEX-CRETS. Els secrets d'un aprenentatge*. Ed. Octaedro, 2012.
- CASTELLANO BRANCO, G. *Medicina de la adolescència*. Ed. Ergon, Madrid, 2004. ISBN: 9788484732730.
- CENTERWALL SKOLVERKET, E. *El amor en la adolescencia*. Ediciones del Serbal. Barcelona, 2000. ISBN: 9789188372994
- CORNELLÀ I CANALS, J. *Parlem de l'adolescència*. Ed. CCG edicions, 2008. ISBN: 9788496766471.
- DELGADO, M. (coord.), ZAMORA, F. BARRIOS, L. CÁMARA, N. *Pautas anticonceptivas i maternidad adolescente en España*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC) y Fundación Española de Contracepción (FEC). Madrid 2011. ISBN 978-84-9921-212-8.
- DIO BLEICHMAR, E. *La Sexualidad Femenina. De la niña a la mujer*. Editorial Paidós. Barcelona, 1997. ISBN: 8449304881.
- DOLTO, F. *La causa de los adolescentes*. Ed. Paidós Ibérica. 2004. ISBN: 9788449315398.
- FUNDACIÓN VÍCTOR GRIFOLS I LUCAS *Afectividad y sexualidad. ¿Son educables?* Ed. Victor Grifols i Lucas. Barcelona, 2011. Interrogantes 02. ISBN: 978-84-693-2426-4.
- GARCÍA-TORNEL, S.; MIRET, P.; CABRÉ, A. Y COLS. *El adolescente y su entorno en el siglo XXI. Instantánea de una década*. Esplugues de Llobregat: Sant Joan de Déu. Observatorio de salud de la infancia y la adolescencia. 2011.
- GONZÁLEZ BALLETBÓ, ISAAC.; GUIBADO FERNÁNDEZ, EVA.; NÚÑEZ NIETO, CAROLINA. *Diferencias de género en la vivencia de la sexualidad adolescente*. Premi Ferran Salses i Roig Salut Comunitària, 14ª edició, 2002. Edició Ajuntament de Rubí, 2005.
- GÓMEZ ZAPIAIN, J. *Apego y Sexualidad: Entre el vínculo afectivo y el deseo sexual*. Editorial Alianza editorial. Madrid, 2009. ISBN 978842066858.
- GÓMEZ-ZAPIAIN, J. *Psicología de la sexualidad*. Ed. Alianza editorial, 2013. ISBN: 9788420677989
- LÓPEZ SÁNCHEZ, F. *Sexo y afecto en personas con discapacidad*. Ed. Biblioteca Nueva. Madrid, 2002. ISBN: 9788497420075.
- LÓPEZ SÁNCHEZ, F. *Ética de las relaciones sexuales y amorosas*. Ed. Pirámide. 2015. ISBN: 9788436833683.
- LÓPEZ SÁNCHEZ, F. *Prevención de los abusos sexuales de menores y educación sexual*. Ed. Amaru ediciones. 2013. ISBN 9788481960402.
- MARTINEZ TEN, C.; SERRANO, I., CIFRIÁN, C. *Manual sobre el aborto*. Ed. Catarata, 2014. ISBN: 9788483199039.
- PEREZ SIMÓ, R. *Lo mejor y lo peor de la adolescencia*. Ed. Cahoba ediciones, 2007. ISBN: 9788498320657.
- MOLERO, F. i cols. *Sexe Jove*. Ed. Marge Books. 2008. ISBN: 9780816399789.
- ROS R. *Els joves i la salut. Joventut i polítiques de joventut, 25 aportacions*. Col·lecció Documents de Treball. Sèrie Igualtat i Ciutadania, 9. Diputació Barcelona. 2007.
- ROS R. *Els adolescents i la salut*. Revista del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya. Núm. 125. Gener 2006.
- ROS RAHOLA, R. *La demanda del adolescente en situaciones conflictivas de su sexualidad*. An. Es. de Pediatría. VII Reunión Nacional de la Sección de Medicina del Adolescente de la AEP (Supl 91): 21-25, 1997.
- ROS R, PALAU M, RUIZ E. *Embarazo en la adolescencia*. Formación Médica Continuada en Atención Primaria 1995; 2: 257-271.
- SERRANO FUSTER, I. *Sexo con sentido para jóvenes*. ED. Síntesis. Madrid 2007. ISBN: 9788497565011.

Bibliografia

- SERRANO FUSTER, I. *Sexo con sentido para jóvenes*. ED. Síntesis. Madrid 2007. ISBN: 9788497565011
 - *Standards for sexuality education in Europe: an wellbeing overview of current policies*. WHO, Cologne 2010.
 - SURÍ, J.C. *Un adolescente en casa*. Ed. Plaza y Janés Editores S.A., 2001. ISBN: 9788497565011
- Documents electrònics:
- ESTEBAN GALARZA, ML i cols. “*Continuidades, conflictos y rupturas frente a la desigualdad: jóvenes y relaciones de género en el País Vasco*”. Ed. Emakunde. Instituto vasco de la mujer. Julio 2016. http://www.emakunde.euskadi.eus/contenidos/informacion/certamen_publicaciones/es_def/adjuntos/2015-jovenes-relaciones-genero.pdf
 - COMITÉ DE BIOÈTICA DE CATALUNYA *La persona menor d'edat en l'àmbit de la salut*. 2009. <http://comitebioetica.cat/wp-content/uploads/2012/02/info8juliol2009.pdf>
 - *Jóvenes, salud y sexualidad. Sondeo de opinión y situación de la gente joven 2008*. Instituto Nacional de la Juventud. Observatorio. 2008. [http://www.injuve.es/sites/default/files/SondeoSalud%202008-1a%20\(1\).pdf](http://www.injuve.es/sites/default/files/SondeoSalud%202008-1a%20(1).pdf)
 - *Relaciones afectivas y sexualidad en la adolescencia*. Liga española de la educación. Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad. Gobierno de España. Madrid 2013. <http://www.ligaeducacion.org/documentos/investigaciones/relaciones-afectivas-y-sexualidad-en-la-adolescencia.pdf>
 - FREIXANET MATEO, M. (COORD). “*Relacions de gènere entre joves i adolescents. Com intervenir quan hi ha violència?*” Institut de Ciències Polítiques i Socials. Barcelona. 2014 <http://www.icps.cat/archivos/CiPdigital/cip-g32freixanet.pdf?noga=1>
 - ICPS i FREIXANET MATEO, M. (COORD). *Ciutats i persones de l'Institut de Ciències Polítiques i socials (ICPS)*. Ed. Digital, pg 126, Barcelona 2014 <http://www.icps.cat/archivos/CiPdigital/cip-g32freixanet.pdf>
 - MARTÍN A. *La sexualitat dels joves és menys lliure del que creiem*. El diari de l'Educació. Fundació Periodisme plural. 2015 <http://diarieducacio.cat/blogs/rebelsambcausa/2015/04/27/la-sexualitat-dels-joves-es-menys-lliure-del-que-creiem/>

Dona i sexualitat. Conflictes i el seu negoci. L'autoconeixement

“Women and sexuality. Conflicts and its business. Self-knowledge”

Lola Toledano González¹

Resum

L'educació patriarcal sexòfoba identifica la sexualitat amb la genitalitat, la procreació, l'heterosexualitat, el matrimoni, l'home i l'edat jove. Aquest model ha exercit la seva influència eficaç i negativa (directament des de la família o mitjançant la sociabilització) en la majoria de les dones d'aquest país, provocant culpabilitat i vergonya –els dos efectes més comuns–, i produint nombrosos trastorns, temors i traumes que, a més de la seva repercussió a nivell individual i de parella (incomunicació, solitud, problemes físics i sexuals, i molt patiment) han propiciat un lucratiu negoci mitjançant fàrmacs, proves i teràpies diverses. La qüestió és si a data d'avui, finals del 2016, podem dir que la joventut ha superat els efectes d'aquesta des-educació.

Paraules clau: Salut i sexualitat, sexualitat femenina com a negoci, manca de desig sexual, autoconeixement afectivosexual.

Abstract

Patriarchal sexfobic education identifies sexuality with the genitals, procreation, heterosexuality, marriage, man and young age. This model has exerted its effective and negative influence (directly or through family socialization) in most of the women of this country causing guilt and shame –the two more common effects– and producing numerous disorders, fears and traumas, as well as an impact on individuals and couples (isolation, loneliness, physical problems, and sexual and physical suffering) that have led to a lucrative business based in drugs, tests and different therapies. The question is if at today's date, end of 2016, we can say that youth has overcome the effects of this de-education.

Key words: Health and sexuality, female sexuality as a business, lack of sexual desire, emotional and sexual self-knowledge.

Per citar l'article: TOLEDANO GONZÁLEZ, Lola. Dona i sexualitat. Conflictes i el seu negoci. L'autoconeixement. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2016, n. 208, pàgines 36-48. ISSN 0212-7210.

¹Treballadora social. Escriptora. Educadora sexual. Antropòloga. lotogo55@yahoo.es

Introducció. Enfocament biopsicosocial de la sexualitat.

Naixem amb un cos que nosaltres no hem triat. Al llarg de la nostra vida, i segons sigui la nostra relació amb ell, el coneixement dels seus processos naturals, la interpretació de les seves senyals, fins i tot les molestes i doloroses, el percebem com una càrrega massa pesada per portar-la sense ajuda professional, i com un intrús que ens amarga la vida (i si no vegeu els esforços per seguir els dictats de la moda i per mantenir una estètica corporal que ens faci sentir atractives, per complir el cànon de bellesa que la societat imposa). Però també podem relacionar-nos amb el cos des de l'autoconeixement, la cura, l'amor, l'orgull per la seva genuïtat i bellesa i, en definitiva, des de l'admiració per la seva meravellosa complexitat.

Recordem l'ésser humà com a unitat biopsicosocial, invisible, és a dir, com a resultat de la interrelació de tres dimensions: la **biològica** (el que som, la nostra presència física); la **psicològica** (la capacitat de pensar, d'emocionar, de desitjar, de sentir plaer, però no com una cosa màgica, invisible, aliena al cos, sinó connectada amb ell en una relació causa-efecte que fa impossible separar-los); i la **dimensió social**, per la qual desenvolupem determinades pautes de comportament a partir de l'educació rebuda i de la cultura a la qual pertanyem, i que comprèn el nostre codi ètic, les conductes, costums, limitacions, normes transmeses per la família, l'educació escolar i l'Església, una generació rere l'altra.

Aquesta tridimensionalitat de l'ésser humà s'expressa també en la sexualitat. La dimensió biològica correspon al nostre sexe físic (hormones, genitals, energia) i respon a com som: Éssers sexuats des de la concepció fins a la mort; anatòmicament configurats en mascles i femelles per complir la funció reproductora. La dimensió psicològica correspon a la nostra sexualitat psíquica (desitjos, sensacions plaents, fantasies, actituds; la que anomenem psicosexualitat) i respon a com ens sentim. La dimensió social correspondria a l'eròtica (conducta sexual, pautes afectives, codis de comunicació, codis, ritus) i respon a com actuem. Com? Doncs dependrà dels models sexuals que la cultura, en cada moment, ens ensenya i ens imposa mitjançant el procés de sociabilització.

Aquesta dimensió social o cultural ha tingut una gran influència en nosaltres, dones de quaranta, cinquanta, seixanta i més anys, sobretot a través del poder de la religió, que ha influït en les nostres vides en tants àmbits (tot i que és en el terreny afectiu-sexual on la seva tasca de repressió i castració ha produït majors i més nefastes conseqüències, determinant el que és i el que no és normal).

Què és “el normal” en sexualitat?

Si fem una enquesta i demanem als participants que pensin en una conducta sexual, probablement la imatge serà la d'una parella d'home i dona, d'entre 18 i 50 anys, amb un cos d'acord al cànon dominant: prima, gairebé anorèxica, ella; musculós, ell. Practiquen el coit. Al llit, a la nit, a les fosques, l'home sobre la dona. (És la descripció del que es considera normal i, si es pensa que és una caricatura, per què crea tanta frustració en els que se senten lluny d'aquesta “normalitat”, és a dir, de l'únic model acceptat com a vàlid?).

Des de la nostra educació patriarcal que imposa un concepte genitalista i coitocèntric de la sexualitat, la societat inclou en una categoria d'identitat asexualada a bona part dels seus membres. Amb aquesta visió, s'ignora la sexualitat infantil i juvenil –fins a l'edat de procrear pot suposar un problema social. Es transmet que el final de l'etapa fèrtil de la dona, és a dir la menopausa, significa la fi de la seva sexualitat. Es nega el desig sexual de la gent gran –perquè se segueix identificant amb el coit. I s'exclou de la normalitat a les persones sense parella, a les parelles del mateix sexe, als discapacitats de tipus físic, psíquic, sensorial, psicològic, afectiu, etc. En definitiva, a totes aquelles persones que s'allunyen del que la societat considera el seu perfil ideal, el model per a les seves estadístiques (basades sobretot en la freqüència i durada del coit, per a realitzar estudis erudits i extreure conseqüències alarmants sobre la vida sexual dels ciutadans). El resultat és que tot aquest col·lectiu *socialment asexualat* suposaria molt més de la meitat de la població.

El més greu és que aquest prejudici (les *modes*, les *mitjanes*), s'estén entre els mateixos individus, les seves famílies, la seva escola... fins i tot entre alguns professionals de la salut, i entre tots aixequen unes barreres socials molt més difícils de superar que les físiques o psicològiques.

Processos naturals del cicle femení

Ens falta informació sobre la salut, en general, i sobre la de les dones, en particular. El sistema patriarcal la manipula amb el missatge que són els professionals els que hi entenen i les dones hem de confiar-hi i posar-nos a les seves mans incondicionalment. “El Dr. X. em porta”. Des d'aquest prisma es produeix un “estranyament” de la dona vers el seu cos i els seus processos naturals. I, és clar que necessitem que ens acompanyin en aquest viatge, però no que prescindixin de nosaltres per tractar el nostre cos com una cosa aliena.

Les fonts de coneixement per a la dona sobre els temes que l'afecten en general són les amigues –en casos privilegiats, la pròpia mare o germanes–, les revistes populars i de gran difu-

Es nega el desig sexual de la gent gran –perquè se segueix identificant amb el coit. I s'exclou de la normalitat a les persones sense parella, a les parelles del mateix sexe, als discapacitats de tipus físic, psíquic, sensorial, psicològic, afectiu, etc

El sistema patriarcal la manipula amb el missatge que són els professionals els que hi entenen i les dones hem de confiar-hi i posar-nos a les seves mans, incondicionalment.

sió, el boca a orella... Moltes dades, massa estadístiques i resultats tendenciosos sobre una realitat distorsionada, però poca formació.

La sexualitat és un component substancial de la salut integral de l'ésser humà, encara que en la dona en concret va associada als seus processos naturals (menstruació, embarassos, parts, avortaments, lactància, menopausa), amb connotacions, en molts casos, negatives. Alguns exemples: a la jove que té la seva primera regla la prevenen immediatament d'abstenir-se de les relacions sexuals –perquè només consideren com a tals la penetració–, per no quedar embarassada. O el recel de prescindir del coït durant la regla. O el prejudici de no tenir sexe durant l'embaràs, pel risc d'infeccions o l'aixafament del nadó –perquè només pensen en la postura de l'home sobre la dona. O el tema de l'anticoncepció, relacionat directament amb la sexualitat, i l'alliberament del desig sexual que senten les dones quan "s'alliberen" de la por a un embaràs no buscat (exemple, durant la menopausa). I tants altres, que no fan sinó evidenciar el pobre o nul empoderament de la dona respecte a la seva sexualitat.

La menopausa: procés natural o malaltia de moda?

On veiem més clarament associada la sexualitat al procés natural de la vida de la dona és en l'etapa de la menopausa, quan la revolució interior que passa, igual que en el nostre entorn immediat, també pot endur-se la nostra sexualitat.

Fa temps vam assistir a la declaració d'"una nova malaltia": la menopausa. Des del reduccionisme més flagrant (és un problema d'índole física) fins a l'intervencionisme més descarat (negoci dels laboratoris en col·laboració amb professionals poc escrupolosos), tots van trobar la gallina dels ous d'or tractant de solucionar els "problemes propis de la menopausa". D'aquesta manera es justifiquen extensos estudis clínics i es publiquen estadístiques sobre les necessitats i els problemes que ocasiona, sense considerar que els professionals només tracten a dones amb problemes. És a dir: es crea una malaltia i després la necessitat de buscar remeis per curar-la, perquè el que realment importa és que s'adeqüi al perfil "normal-ideal" imposat en aquest moment.

¿Per què no publiquen la visió positiva de milers de dones que viuen la menopausa com un alliberament sexual: sense horaris, sense embarassos, amb més experiència, més temps, amb el ritme més acoblat, amb una major intimitat, amb una sexualitat més vinculada a la tendresa, al joc i a la complicitat?

Des del púlpit privilegiat en què estan situats socialment alguns professionals de la salut (sacerdots de la religió de la nostra època) contribueixen a crear a moltes dones el temor al

fantasma de la menopausa que les aguaita, i el que representa: Sufocacions = vergonya. Sequedat de pell = vellesa = bellesa marcida. Sequedat vaginal = coit dolorós. Incontinència urinària = pudor = sense vida social. Mala circulació = infart. Obesitat = complexos = depressió = baixa autoestima. Osteoporosi = fractura de maluc segura = dependència, etc.

I per imposar-nos la necessitat de la seva ajuda, assenyalen una edat a partir de la qual convé la prevenció davant tot aquest rosari d'amenaces, encara que això impliqui entrar en una etapa d'addicció als estrògens externs.

Per això, abans d'iniciar un tractament hormonal s'hauria d'estudiar el passat de la dona i veure si els seus cicles han estat naturals o problemàtics: la primera menstruació, la primera experiència sexual, la seva vida sexual en general, els seus embarassos, els seus parts... També la seva manera d'abordar problemes com la irregularitat menstrual, pòlips al coll de l'úter i, fins i tot, intervencions traumàtiques. L'experiència diu que si ella ha estat sempre la veritable protagonista del que li ha succeït, la menopausa no significarà majors conflictes; o almenys, no d'una manera que ella no pugui controlar.

Això succeeix quan la dona té una bona relació amb el seu cos i li ha interessat aprendre el seu llenguatge, desxifrar els seus missatges, els seus signes... Tot això li anirà indicant què succeeix. El més probable és que el cos, savi com és, es prepari a poc a poc per descansar de la seva funció reproductora, per la qual cosa serà negatiu forçar una cosa que la natura fa segle que està controlant. Però per això cal que la dona connecti amb la seva saviesa interior i s'empoderi de la seva vida i de la seva sexualitat.

Conèixer-se afavoreix la salut integral i ensenya a utilitzar recursos d'autoajuda propis i naturals abans que farmacològics: pautes d'alimentació saludables, exercici físic, tècniques de relaxació i de respiració; exercicis *Kegel* i cons vaginals per reforçar la musculatura pelviana, la qual cosa ajuda a evitar la incontinència urinària, pot augmentar el plaer sexual, ajuda a tenir una millor lubricació vaginal i és una alternativa a les hormones.

Sabem que aquest procés pot implicar una autèntica revolució (no només deguda a les hormones). Recordem alguns dels seus efectes:

- **A nivell biològic.** Canvis hormonals-descens del nivell d'estrògens: regles irregulars, sufocacions, sudoració, sequedat vaginal, teixits més fins, possibles trastorns circulatoris, osteoporosi, incontinència urinària, etc.
- **Psicològic.** Consciència que s'envelleix; possible sensació de pèrdua. Canvis en la figura corporal. Declivi físic-psíquic propi i de la parella. Possible depressió i irritabilitat, desinterès pel sexe, ansietat, addicions, "síndrome del niu buit"...

Cal que la dona connecti amb la seva saviesa interior i s'empoderi de la seva vida i de la seva sexualitat.

- **Social.** Canvia el sistema familiar i els rols. Desapareixen les figures d'afecció i altres importants. La jubilació. La cura a familiars dependents. El possible aïllament social.

Els missatges psicosocials varien segons les diferents èpoques i cultures. Els factors psicosocials són els que limiten o dificulten l'activitat sexual ja que els problemes físics tenen millor solució.

Pel que fa a la sexualitat en el clímax:

- Els estrògens NO influeixen en el desig sexual.
- Sí que poden afectar algunes molèsties com la sequedat vaginal, les molèsties pèlviques o els fogots.
- Més que aquestes molèsties, influeixen els anys passats en comú, la manca d'atractiu, de comunicació, de fantasies, d'afecte o delicadesa per part de l'home. (Pensem en una dona que troba una parella sexual a partir dels 50 anys, i preguntem-li si pateix sequedat, o manca de desig).
- Per a una bona activitat sexual cal tenir el company adequat. Si les seves relacions sexuals són harmonioses, no hi ha motiu per interrompre's.
- Si s'alimenta, el desig roman, tot i que l'activitat sexual disminueixi.
- La necessitat sexual està present en totes les edats: tocar, atraure, desitjar, buscar la complicitat, compartir, etc.
- Afecten factors psicosocials: no respondre al model tradicional imposat; la culpa per negar-se; la vergonya d'expressar el propi desig; etc.

La dona és un gran negoci

Quin descobriment! Des que van separar els bolquers per colors i per la seva forma; des que vam veure l'expressió angelical de joves lliures que flotaven gràcies a les "ales" de les seves compreses; des que la publicitat adverteix contra "aquests dies humits" com si es tractés d'un inconvenient més que s'ha de suportar pel fet de ser dona, un flux repugnant que cal patir amb discreció, utilitzant desodorants íntims i sabons vaginals –que en molts casos el que fan és alterar els propis mecanismes d'higiene que la vagina posseeix. Des que admirem aquestes dones altes, primes, rosses i cinquantones que ens presenten com menopàusiques incontinentes, però que la seva expressió feliç ens diu que no els suposa cap trauma perquè, per la seva fortuna, hi ha un producte que les alliberarà de les molèsties pròpies de la seva situació. En fi, dones que, des que naixem fins que morim, som condemnades a portar tota la vida un apòsit entre les cames.

Però ¿per què no s'aprofita la publicitat per informar dels senyals normals que emet el seu cos sobre el moment de l'ovu-

lació, i que és quan cal evitar la penetració pel risc d'embaràs? També se'ls podria parlar d'una altra classe d'humitat, la de l'excitació. I d'un altre tipus, groguenc, espès, amb mala olor, que podria indicar alguna infecció vaginal i que estaria bé que sabéssim distingir de les anteriors.

Per què no utilitzar aquests avenços per educar sexualment la població femenina, en el sentit que conegui el seu cos i convidar-la a que s'explori i observi tots i cada un dels canvis que es produiran al llarg del seu cicle fèrtil? Una jove formada en aquest procés d'autoconeixement (un cop superada l'educació catòlica-masclista-repressiva que hem patit la majoria de dones en aquest país, gràcies a la qual domina a nosaltres la vergonya i la culpa davant determinades conductes eròtiques, el nu, l'espontaneïtat) tindrà menys dificultats a l'hora d'expressar les seves necessitats i desitjos i és d'esperar que això propiciarà unes relacions de parella més sanes, lliures i agradables.

L'exploació de la salut i la sexualitat femenines

La sexualitat ha estat i és terreny propici per al control social dels poders polítics, religiosos i econòmics.

La sexualitat ha estat i és terreny propici per al control social dels poders polítics, religiosos i econòmics. Cap altre aspecte de la persona humana ha estat objecte de tants prejudicis, prohibicions, repressions i tabús". La salut de la dona, doncs, esdevé cabdal per al control de la seva sexualitat, de la seva llibertat i independència. És una excusa per lucrar-se, és clar, però és més important encara el control moral que comporta.

Com vam dir, des d'una visió biopsicosocial, la sexualitat implica plaer (sexe), afecte (sexualitat) i comunicació (eròtica), i engloba tot un conjunt d'emocions, conductes, codis ètics i pràctiques que no pertanyen en absolut a l'àmbit sanitari (aquesta nova forma de religió) sinó al nivell més íntim de cada individu i, arribat el cas, de la parella.

La medicina occidental peca d'intervencionista (fins fa poc a Espanya es realitzava el major nombre de cesàries de tota Europa), d'agressiva (davant de quists i fibromes, un elevat nombre de metges aconsellen als seus pacients, de vegades de manera massa alegre, l'extirpació total d'ovaris i d'úter), i de fomentar un excessiu consum farmacèutic (com veurem). S'ha apropiat dels processos naturals de les dones i de les seves alteracions –no sempre conflictives– quan han calculat els suculets beneficis que proporciona aquest control sobre allò que és natural. Sempre pel seu bé i la seva seguretat. Uns exemples:

- *Embaràs i part*: no són estats patològics i el que la dona necessita és un bon ambient i molt d'amor al seu voltant. No obstant això, se sent una dona "segrestada" a la qual s'exigeix tot tipus de sacrificis, sense fonament, pel bé del seu nadó. I en el part es dona un excés de medicació: aplicació d'oxitocina per accelerar; anestèsia

epidural; l'episiotomia. (L'OMS recomana que la xifra d'aquest "tall" no superi el 6% en els primers parts. A Anglaterra s'assoleix aquest percentatge, però a França se situa en el 65% i a Espanya arriba a un 95%).

- *Excés de proves diagnòstiques*: mamografies i citologies per prevenir el càncer de mama i d'úter, realitzades massivament però mai a les potencials afectades (prostitutes, vagabundes). Deu milions de citologies anuals a casa nostra generen grans beneficis a les empreses i el percentatge mínim d'anomalies que detecten no les justifiquen.
- *Congelació d'òvuls*, en comptes de reivindicar la fertilitat a qualsevol edat que la dona vulgui, sense que això alteri la seva vida laboral o personal, i de vegades sense informar dels processos agressius hormonals necessaris per a la seva implantació, amb conseqüències sovint no desitjades.

En la seva recent obra, GERVÀS i PÉREZ-FERNÁNDEZ (2016) aborden la medicalització de la sexualitat femenina. En resumim alguns punts:

1. Mitjans farmacològics. N'enumerem alguns, detenint-nos en el d).

- a) *Tractaments hormonals per eliminar la regla* (cosa que, pel que sembla, produeix infinites molèsties i interfereix negativament -esport, estudis- en la vida de les joves).
- b) *La vacuna contra el virus del papil·loma*. És sospitosa la unanimitat dels polítics per donar suport a la vacunació en lloc d'invertir mitjans per al seu estudi, i que s'utilitzi com a arma populista per aplicar-se en una o altra comunitat autònoma, segons el seu color polític. (Les males llengües parlen del poder de la farmacèutica Merck, que la comercialitza i que, per cert, ha pagat una indemnització milionària i la retirada d'un altre dels seus medicaments).
- c) *La Teràpia hormonal substitutòria per a la menopausa*. (THS). A partir dels anys 90 es va implantar aquest tractament amb estrògens o combinats amb progestàgens, com la panacea per prevenir els grans mals (ja anomenats anteriorment) que provocava la menopausa (a més d'aconseguir efectes rejuenidors), però minimitzant els efectes secundaris, com l'augment de càncer de mama i l'úter. Vint anys després, l'única evidència és l'alleujament de les sufocacions i la sudoració que tant molesten a les dones, però per fi s'ha demostrat el gran risc de la THS de provocar infarts de miocardis, embòlies, càncer de mama i deteriorament de les capacitats cognitives. (A Espanya només la prenen el 5% de dones, perquè cada vegada tenen més informació, prenen consciència dels riscos, i moltes consideren el seu procés com a natural).

d) *Viagra femenina per la manca de desig sexual* (TDSH). (Informació sustentada en l'excel. lent article que recomanem de LÓPEZ CARRILLO (2015).

A finals 90 es diagnostica la Disfunció sexual femenina (anys després, Desig sexual hipoactiu) com a malaltia. Suposa la disminució del desig sexual, de pensaments sexuals, i absència del desig de tota activitat sexual, que afecta una de cada deu dones, encara que només una tercera part ho consulta al metge.

El 1997 apareix la Viagra "blava". El component és el sildenafil, que fa augmentar els cossos cavernosos del penis. Els assajos amb dones es perllonguen fins a 2004, fins que han d'admetre el seu complet fracàs.

2006: Per recuperar el desig es tracta de potenciar la part masculina que hi ha en les dones. Pegats de testosterona. Campanya apoteòsica per a les dones "sense ganes". No obstant això, només es prova en dones amb pèrdua de libido després de l'extirpació de l'úter i/o els ovaris, i demostra una eficàcia moderada i greus efectes adversos (alopècia, hirsutisme, migranya). Quan es reconeixen aquests efectes, ja són milers les dones que han estat tractades, sense haver recuperat per això el seu desig sexual. 2008: "La Viagra rosa". Un psicofàrmac: la Flibanserina, és llançat amb una gran campanya mediàtica, malgrat no estar aprovat per la FDA (Food and Drug Administration), per la seva eficàcia mínima i els greus riscos (actua a nivell cerebral sobre els neurotransmissors, i s'ha de prendre diàriament). Després d'aquest fracàs, ho ven a altre que el presenta novament però de nou és rebutjat el permís. Finalment, a la tercera, la FDA ho ha aprovat, encara que, per curar-se en salut, adverteix dels seus efectes adversos i li preocupa la seva seguretat. Hipocresia? Gran negoci!

2016. Està a punt de comercialitzar-se, entre altres causes, per la campanya de grups feministes americans que van utilitzar l'argument d'"Igualar el marcador" (els 26 medicaments que existeixen per a les disfuncions sexuals de l'home, un nombre, d'altra banda, incert. Nova mostra del poder econòmic i de màrqueting que va arribar a pressionar de tal manera a la FDA, qualificada de masclista pels grups lobby, que autoritzés la seva comercialització.

2. Mitjans quirúrgics

Modificació de mames (augment mitjançant infiltració de sèrum fisiològic, d'àcid hialurònic, de greix propi). Cirurgia estàtica vulvovaginal (reconstrucció de l'himen -fins i tot, amb un material biològic "esquinçable", que se sol realitzar poc abans de les nocces; asimetria dels llavis menors; estrenyiment

de vagines; reconstrucció de vulves madures sexualment no desitjables). I lleigeixo a la pàgina d'un ginecòleg argentí: "Amplificació o implants del punt G!!". Són proves d'una altra forma de negoci mèdic que emfatitza la sexualitat genital (model coitocèntric i genitalista del masclisme).

3. Mitjans socials

Discriminació i prejudicis per raó de sexe (orientació sexual o d'identitat de gènere). S'etiqueten com a malaltia les opcions sexuals que no encaixen en la ideologia patriarcal i androcèntrica del sistema sanitari.

S'etiqueten com a malaltia les opcions sexuals que no encaixen en la ideologia patriarcal i androcèntrica del sistema sanitari.

A voltes amb la falta de desig

"Per què no funciona igual que amb els homes?", es van preguntar els pares de la *Viagra*, i els dels tractaments per a les disfuncions masculines: Perquè el desig està en el cervell i és molt sensible als factors psicològics i molt menys als fàrmacs. I també perquè:

- La sexualitat femenina ha evolucionat en un sentit de globalitat (mentre que ells segueixen víctimes de la genitalitat).
- La identitat femenina s'ha construït a partir d'un erotisme corporal generalitzat en el qual qualsevol part pot ser un fetitxe sexual.
- Per a nosaltres, fantasiejar, sentir, emocionar-nos, gaudir... són aspectes molt més importants que aconseguir una erecció.
- Les dificultats en les dones no són, generalment, en la fisiologia, sinó en que pretenen gaudir del sexe de forma diferent.
- Les dones saben com obtenir un orgasme però no se senten lliures per expressar-ho durant l'acte sexual amb els homes, per la seva repressió.
- El desig sexual és mirat amb suspicàcia, fins i tot les pròpies dones. "És cosa d'homes".
- La dona té una riquesa emocional que converteix la relació sexual en una cosa molt humana, convertint la seva eròtica en art.
- La identitat femenina s'ha construït a partir d'un erotisme corporal generalitzat en el qual qualsevol part pot ser un fetitxe sexual.
- Amb freqüència, un desig poc actiu es deu al fet que ... "la dona està esgotada per la feina, preocupada per la inestabilitat laboral, cansada d'una sexualitat insatisfactòria, adolorida pel masclisme social i de parella, farta dels estereotips sexuals que reprimeixen la varietat i l'espon-

taneïtat en les relacions, angoixada per la situació econòmica, trista perquè té cura familiars malalts o resignada a la sobrecàrrega que genera la insolidaritat domèstica. Cap d'aquests factors ha estat considerat en els assajos clínics que redueixen la sexualitat humana a un assumpte merament fisiològic". (NoGracias, 2015).

En la sexualitat se'ns ha marcat que "la capital", oficialment parlant, són els genitals, i tota la resta, quelcom secundari. No obstant això, al llarg de la vida hem d'aprendre a adaptar-la a les nostres circumstàncies: cultura, edat, malalties, parella, absència de parella, etc., i sobretot, recordar que qualsevol punt del nostre cos pot ser, en un moment donat, "la capital", però això suposa un aprenentatge i conèixer la nostra geografia eròtica. El nostre mapa corporal són gairebé dos metres quadrats de pell sensible a les carícies, amb una infinitat de terminacions nervioses. Una carícia desencadena les respostes més primitives però també les més elaborades de l'ésser humà. Per això, conèixer la importància del tacte, la geografia del plaer, de tot el cos humà, aquest és l'objectiu original del desig.

Perquè, de quina falta de desig es parla? És per ventura més sexual el desig del coit que el de la trobada íntima i global? Un nombre important de dones poden viure el desig sexual més aviat centrat en la relació interpersonal, en els components emocionals i d'intimitat, buscant i gaudint en aquest context de l'excitació i la conducta sexual.

En parlar de la manca de desig com disfunció sexual topem amb el tòpic que això és cosa del metge (en general, sense cap formació en sexologia), identificant disfunció sexual amb malaltia, i remei amb fàrmac. L'informe Sexpol de la Societat Sexològica de Madrid (...) ja apuntava que un escàs 10% dels problemes sexuals tenien una causa física (malalties, efectes de medicaments, traumatismes, esgotament físic); un 20%, causes psíquiques (traumes infantils, neurosi, fòbies), i un 60-70%, causes socials (mal aprenentatge, influència dels mites i els prejudicis, falta de coneixements, malbaratament d'energia per apropar-se al que és "normal", desinformació dels professionals que, víctimes també de la pròpia deseducació sexual, transfereixen les seves pròpies pors i inseguretats i propicien una existència asexual i, per tant, infeliç). Han variat tant?

Aquestes barreres socials són les més difícils d'eliminar perquè representen la deseducació de la nostra cultura en forma de normes, estereotips i valors negatius en relació a la sexualitat. Tot això ha imbuït de temors, prejudicis, repressió, culpabilitat i pors a la majoria de nosaltres, i de fòbies i disfuncions sexuals a un nombre considerable de persones. La solució hauria de venir a través de la formació i informació, de la reeducació sexual i, sobretot, de l'aprenentatge de les pròpies necessitats sexuals i del propi codi de comunicació, per a poder compartir-ho després amb la parella.

Conclusió. Propostes

El sexe proporciona benestar emocional i plaer, augmenta les defenses del sistema immunològic i allibera endorfines, sempre que es cuidin els components afectius i emocionals abans de la relació, i la sexualitat és una dimensió que acompanya l'ésser humà des del naixement fins a la mort. Si aconseguim desgenitalitzar la sexualitat i aprendre una sexualitat més globalitzada (recordem que la principal zona erògena és la nostra pell, el nostre motor sexual està en el cervell, i que els estímuls sexuals ens arriben a través dels sentits -visuals, olfactius, imaginatius), no hi han d'haver impediments per ser éssers afectivament i sexualment satisfets.

Algunes propostes per a una vida sexual sana i plaent:

- Bona informació i formació
- Gravar-se codis sexuals positius
- Educar els sentits per al plaer
- Cultivar la fantasia
- Practicar la comunicació en parella
- Aprendre i practicar **autoerotisme**, com a espai d'intimitat personal i element que ajuda a afrontar l'estrès i a alliberar tensions,
- Canviar "la capital" i adaptar-la a les situacions normals de la vida

Per la nostra banda, no importa tant que siguem expertes en temes de medicina com que siguem les majors expertes en el nostre propi cos i les seves reaccions, i que sapiguem dialogar contínuament amb ell perquè ens expliqui què li passa. Per a això és primordial aprendre a aclarir fantasmes i a desfer nusos emocionals. Es necessiten vincles (grups d'ajuda mútua i d'autoconeixement) per a una auto-reeducació afectiva i sexual, mitjançant tallers organitzats pels Centres de Dones de cada comunitat), i exigir als professionals pautes saludables, coherents amb la trajectòria de cada dona. (Imprescindible: "La Boletina" 2011).

Cadascú ha de conèixer-se i saber que la capacitat afectiva, intel·lectual, emocional, etc., roman inalterable en qualsevol circumstància. És a dir, tots els éssers humans necessiten donar i rebre **plaer**, donar i rebre **afecte**, i compartir un codi comú de **comunicació** per entendre's sexualment amb els altres. I aquests, i no altres, són els pilars en què se sustenta una relació sexual completa i autèntica, a l'abast de tots nosaltres.

Per acabar, una reflexió:

Podríem assegurar que, a data d'avui, finals de 2016, la joventut ha pogut alliberar-se i superar aquests efectes? El model modern i "progre" que se'ls ofereix, on totes les transgressions valen i el plaer ho justifica tot, en nom d'aconseguir una imatge de promiscuïtat i alliberament que els allunyi de l'estereo-

tip purità i reprimt de les seves mares, realment trenca amb els esquemes més rancis d'una sexualitat masclista i coital? I si les respostes fossis negatives, hauríem de preguntar-nos què està fallant en el model d'educació afectiva i sexual que oferim als nois i noies d'avui, homes i dones de les properes dècades. Perquè, com a dones, ara no podem dir-los, "jo no ho sabia". (Imprescindible: "La Boletina" 2011).

Bibliografia

- BÉJAR, S. *Tu cuerpo es tuyo*, Planeta, 2006. ISBN: 9788401377259.
- DARDER, M., *Nacidas para el placer. Instinto y sexualidad en la mujer*. Rigden Institut Gestalt, Barcelona, 2014. ISBN: 9788493917296.
- Editorial NoGracias: *La medicalización de la sexualidad femenina* (18-6-15): <http://www.nogracias.eu/2015/06/18/editorial-nogracias>. (Accés lliure)
- Gervas, J., PÉREZ-FERNÁNDEZ, M. *Encarnizamiento médico con las mujeres*. Editorial Libros del Lince, Barcelona, 2016. ISBN: 9788415070627.
- GREER, G. *La mujer eunuco*. Kairós, Barcelona, 2004. ISBN: 9788472455764.
- LÓPEZ CARRILLO, M. "El negocio de la sexualidad femenina", en revista *Mys Mujeres y Salud*, núm. 39 (2015). P. 9-11. Barcelona. Consultat 2016.09.13: <http://mys.matriz.net/mys39/img/Mujeres-y-Salud-39.pdf>
- Northrup, CH. *Cuerpo de mujer, sabiduría de mujer. Una guía para la salud física y emocional*. Urano, Barcelona, 1999. ISBN: 84-7953-339-0.
- Northrup, CH. *La sabiduría de la menopausia*. Urano, Barcelona, 2002. ISBN: 9788479534929.
- Revista "La Boletina" N° XXXI (2011) En *Mujeres para la salud. Las Sexualidades de las Mujeres*. (Accés lliure): mujeresparalasalud.blogspot.com.es
- Revista *Mys Mujeres y Salud*, núm. 27-28 Dossier (2010). Barcelona. (Per ampliació d'aquest article) <http://mys.matriz.net>
- Sexpol (educación afectivo-sexual): fsexpol.blogspot.com.es

Sexualitat dels homes (masculina (¿)) a la vida adulta

Male sexuality during adult life

Félix López Sánchez¹

Resum

L'objectiu d'aquest treball és reflexionar críticament sobre la sexualitat dels homes en la vida adulta, assenyalant algunes de les seves característiques, els factors que influeixen en elles i el que podem fer per millorar les relacions sexuals i amoroses.

La diversitat entre els homes és tan gran que tota generalització, encara que es basi en dades estadístiques fundades, és injusta i pot provocar prejudicis que dificultin les relacions. En tot cas, és urgent en la nostra societat evitar els factors de risc associats al sexisme i a les conductes sexuals en les relacions sexuals i amoroses. Per això, a més de mesures socials, proposem una socialització en l'ètica de les relacions sexuals i amoroses: ètica del consentiment, igualtat, plaer compartit, lleialtat, salut sexual, dret a la vinculació i desvinculació amorosa i dret a la diversitat, com anem proposant a les nostres publicacions.

Paraules clau: Sexualitat, adultesa, educació sexual, ètica de les relacions sexuals i amoroses.

Per citar l'article: LÓPEZ SÁNCHEZ, Félix. Sexualitat dels homes (masculina (¿)) a la vida adulta. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2016, n. 208, pàgines 49-66. ISSN 0212-7210.

¹ Catedràtic de Psicologia de la Sexualitat. Universitat de Salamanca.

Abstract

The aim of this essay is to make a critical reflection on male sexuality during adult life, highlighting some of its characteristics, influencing factors and what can be done to improve sexual and affective relationships.

Diversity among men is too wide to make any generalisations, even though they might be based on statistics, they can be unfair and create prejudices that could hinder relationships. In any case, to avoid risk factors associated with sexism and sexual conduct in relationships has become an urgent matter in our society. For this reason, aside of social measures, we propose the socialisation of ethics in sexual and affective relationships: ethic of consent, equality, shared pleasure, loyalty, sexual health, right to engage or disengage in relationships and right to diversity, as we propose in our publications.

Key words: Sexuality, adulthood, sexual education, ethics in sexual and affective relationships.

1. I què és l'adulthood? Entre els adolescents o joves i els vells.

En realitat no sabem quan acaba l'adolescència. L'OMS en situa el final als 20 anys, per exemple, però els investigadors assenyalen que és molt variable, perquè molts adolescents s'han de quedar, socialment i laboralment parlant, en una situació d'adolescència forçosa, per raons ben conegudes, fins a la dècada dels 30 o més. D'aquesta manera, adolescència i joventut es difuminen cada vegada més.

La joventut seguiria a l'adolescència, per la qual cosa no sabem bé quan comença, mentre que les persones velles (només accepten dir-se grans) s'esforcen a semblar i autoconsiderar-se joves el major temps possible. I això mateix els passa encara més als supòsits adults: fan el possible per semblar i viure un estil de vida jove. D'aquesta manera també es difuminen les diferències entre joventut i adulthood.

En altres espècies es considera adults als animals que poden reproduir-se, però aquest criteri no és vàlid per als humans que són una espècie social i cultural que organitza la seva identitat i la seva vida amb altres criteris.

Finalment el diccionari no ens ho aclareix gaire, perquè defineix l'adult com la persona que ha arribat al major creixement o desenvolupament, però sense determinar si es refereix només a la seva fisiologia o també a altres capacitats, la qual cosa ens portaria a un gran compromís si pretenguéssim posar límits a aquestes capacitats en la joventut o en la primera edat adulta.

Per la nostra part, sabent que es tracta de distincions imprecises, podríem centrar-nos en tres etapes cronològiques de la vida, malgrat que sabem que són difuses, en termes emocionals, sexuals amorosos i socials (20-30 anys, i 30-45 i 45-60 anys).

I encara tot es converteix en més confús, quan pensem que els valors dominants, com reconeix Ortega i Gasset a *La rebelión de las masas*, s'associen a la joventut, almenys des de principis del segle XX i avui s'ha accentuat aquest predomini.

2. Models de desenvolupament sexual (LÓPEZ, 2012).

Els models interpretatius del desenvolupament sexual tenen molt a veure amb el que acabem de dir i amb la comprensió de l'especificitat de la sexualitat masculina i femenina: model biologista, model jove i model multicausal i de diversitat.

El model més clàssic és biologicista, basat en la reproducció, considerant que les capacitats sexuals per desitjar, excitar-se i tenir orgasme es desenvolupen fins a la joventut, es mantenen durant la joventut o primera edat adulta i involucionen inexorablement després fins a la vellesa, tant en dones (amb el canvi qualitatiu de la menopausa) com en els homes (amb capacitat reproductiva fins a edats molt avançades, en la major part dels casos). Aquest model legitima la moral sexual cristiana, com és sabut, que legitima només l'activitat sexual en el matrimoni heterosexual i la seva funció procreadora.

Aquest model ha estat contestat en la nostra cultura moderna, tant des de la ciència com per la societat de lliure mercat i consum. En efecte, en aquesta societat, des dels anys 60 del segle xx, han acabat predominant valors i pràctiques sexuals sustentades, publicitades i afavorides per una societat secularitzada en què els drets individuals i els plaers, també els sexuals, són tractats com un producte més de consum. Els vells mites han estat fins i tot ridiculitzats, mentre nous mites legitimen aquest nou tractament de la sexualitat. Consumir sexualitat és un nou valor i mantenir-se o semblar jove és fonamental per poder navegar en el lliure mercat de les relacions sexuals. És així com ha passat a ser dominant un model jove, en aparença, estil de vida i vida sexual, convertit en la referència per a totes les edats i per a homes i dones. La vida sexual és un dret individual i el consum d'activitat sexual una condició per a la salut (confonent el que és saludable amb el que és obligatori o condició necessària per a la salut). Fins i tot, alguns professionals de la salut han afegit, en suport d'aquesta idea, el següent eslògan: "ho fas servir o ho perds", "amb el coit també es perden calories", etc.

Aquest model jove i de mercat, dins el qual s'ha de competir, és una "mina" per a la publicitat, plena de continguts se-

El model més clàssic és biologicista, basat en la reproducció, considerant que les capacitats sexuals per desitjar, excitar-se i tenir orgasme es desenvolupen fins a la joventut, es mantenen durant la joventut o primera edat adulta i involucionen inexorablement després fins a la vellesa.

Encara és més greu l'error del model biològic que pren com a referència única la sexualitat reproductiva.

xuals, i per al mercat: els productes sexuals es venen i es compren per mantenir la bellesa jove, el vigor i la competència sexual, etc.: Com més millor!, tant en nombre de vegades com en temps de plaer. Construït i imposat com a valor dominant, els ciutadans de totes les edats inverteixen ansiosament esforços i diners per “estar al mercat”, expressió que ja he sentit no poques vegades. El lector ja s'estarà adonant que les indústries de cirurgia estètica, productes estètics, llocs d'entrenament físic, cremes, preservatius i viagres, anticonceptius, moda, revistes i cultura eròtica de tot tipus, etc., fan el seu particular agost des de fa ja diverses dècades.

Encara és més greu l'error del model biològic que pren com a referència única la sexualitat reproductiva. Aquesta és no més una capacitat temporal de l'espècie. Els éssers humans podem desitjar, excitar, tenir orgasmes i gaudir del plaer sexual en les seves múltiples possibilitats quan no podem o no volem procrear, de manera que l'activitat sexual pot i ha de ser “decidida”, està en el regne de la llibertat (LÓPEZ, 2009). En el cas de les dones, en qualsevol moment del cicle, estant embarassades o després de la menopausa, poden dir Sí o No, amb llibertat, a l'activitat sexual, deixant ben clar que la sexualitat humana no és un instint animal, sinó una pulsio sobre la qual podem prendre decisions amb independència de la procreació.

Des d'una altra òptica, la ciència i els professionals ha qüestionat també el model biològic, sostenint que l'ésser humà és social i cultural, amb una enorme capacitat d'aprenentatge. La seva fisiologia sexual es pot mantenir fins a edats avançades, amb característiques diferents, i no té sentit la comparació entre etapes de la vida ni prendre una etapa com a referència. Qui ha dit que l'estimulació més tàctil i més lenta sigui una pèrdua des del punt de vista de l'excitació i el plaer?, per què s'ha de gaudir més corrent que passejant?, per què desconèixer la importància del camí i tenir en compte només la suposada meta? Hi ha aspectes centrals de la sexualitat que es mantenen o poden millorar amb el temps: les experiències, els aprenentatges amorosos, la tendresa, l'empatia, etc. Els afectes sexuals (desig, atracció i enamorament) estan oberts tota la vida i els empàtics-socials també (afecció, amistat, sistema de cures i altruisme). Per això diem que cal un model multicausal i multidireccional, per explicar els canvis.

El model jove, el segon gran model dominant avui dia, és també erroni i perillós, perquè desqualifica altres etapes de la vida, i omple de por i ansietat a les persones que no poden negar els signes dels processos d'envelliment, que comencen al voltant dels 30 anys, i amenacen des de molt aviat i per tota la vida. Un model jove que aprofita bé la societat de mercat perquè crea un valor i una necessitat que obliga a tothom a fer grans esforços i inversions per a consumir tot el que ens pot ajudar a camuflar els processos d'envelliment.

El model jove i comercial és, sobretot, un model masculí al qual, lamentablement, s'hi han unit no poques dones, ja des de l'adolescència o incorporant-se precipitadament a la vida adulta (no vellesa), a aquestes suposades noves llibertats que acaben obligant-nos a tots a consumir activitat sexual. De la repressió cultural, passem a la pressió cultural, grupal, social i publicitària per tenir activitat sexual. El model masculí tradicional, explicat més avall, és més procliu al sexe ocasional, a valorar la conquesta (concepte que va molt més enllà de la bellesa de la seducció), com feia Don Joan, més que la trobada, la tendresa, la comunicació, els afectes i el plaer compartit. Una sexualitat pornogràfica i coital com a valor al qual "hem" d'accedir, en l'exercici de la suposada llibertat.

Forço intencionadament les paraules, perquè sé que hi ha moltes persones que no es deixen enganyar i viuen la seva llibertat sexual i amorosa d'una altra manera, però ho faig per fer pensar i sostenir que els nous mites sobre la sexualitat són la pitjor herència del masclisme, unit ara a les lleis del mercat, i s'estan convertint en la referència dels valors dominants, els programes de les televisions, les revistes del cor, bona part del cinema, etc.

Hem de saber que el model científic i professional és un model obert, un model que reconeix diversos factors (multicausal) i diversos processos de desenvolupament (multidireccional), alhora que reconeix la diversitat de biografies sexuals i amoroses. Un model obert que té en compte els processos d'envelliment, i alhora els d'enriquiment de nombroses capacitats interpersonals i amoroses, acceptant la temporalitat de la vida, sabent que el plaer sexual i els afectes sexuals i socials romanen oberts. Un model de diversitat, en el qual cadascú se sent amo de la seva biografia sexual i amorosa, i no sotmès a vells o nous mites.

L'home adult, sobre el que escriurem en aquest article, es veu sotmès més que ningú a aquest model jove, coital i de consum, alhora que no pot deixar de veure que la vida se li en va entre les mans, inexorablement, amenaçat pels canvis corporals, per la por que el seu penis perdi vigor i, en definitiva, la por a perdre "valor de mercat", com si fóssim objectes que amb el temps perden valor. És així com es converteix en un bon consumidor, però perd la seva estabilitat i el seu benestar, alhora que crea dificultats a la possibilitat d'entendre's amb les seves possibles parelles. I encara és més greu el cas de les dones que interioritzen aquests mateixos valors dominants, perquè elles són encara més maltractades, des de fa segles, com objectes que perden valor amb l'edat.

El model jove i comercial és, sobretot, un model masculí al qual, lamentablement, s'hi han unit no poques dones.

3. Hi ha diferències entre els homes i les dones?

La primera és òbvia i no necessita explicació: hi ha una anatomia i fisiologia femenina que ens distingeix, encara que no podem oblidar que hi ha alguns casos intersexuals i una minoria important que se sap i sent contrària a aquesta fisiologia (cas del transexualisme) o contrària a les anomenades masculinitat i feminitat (transgènere). Per això es parla i es reconeix en alguns països, un tercer sexe, el qual, per cert, admet tanta diversitat que parlar de tercer sexe és dir més aviat el que “no s’és”, que el que s’és.

La segona diferència requereix una explicació més precisa. D’una banda no podem oblidar que les diferències en la forma de viure la sexualitat i les relacions amoroses no han deixat de canviar al llarg de la història de la humanitat, tant en homes com en dones. Fins i tot, de vegades, amb canvis molt importants en pocs anys, perquè si la nostra fisiologia no és estàtica, encara que canviï molt lentament, les nostres formes de viure la sexualitat i les relacions amoroses estan i estaran en continu canvi, de vegades de forma molt ràpida... Per tant, qualsevol fotografia fixa, basada en estadístiques puntuals, es pot convertir en un error en pocs anys o dècades. Si a això hi afegim la diferència de ritmes i canvis entre cultures, comprendrem que som una espècie amb història i cultura. I d’altra banda dins de cada societat, per exemple, les diferències entre el món rural i l’urbà, les classes socials i, fins i tot, les professions i ambients, generen diferències que poden ser molt grans. Per exemple ¿què té a veure la vida sexual i amorosa d’un home i una dona del medi rural i la que projecten els famosos del món de l’espectacle?

D’altra banda, i és l’aspecte que més m’interessa assenyalar, els treballs basats en macro-enquestes sobre sexualitat no solen interpretar-se de manera adequada, i fan generalitzacions de les diferències entre homes i dones que es converteixen en prejudicis i errors. Fins i tot professionals. Vegem-ne un exemple: no hi ha cap dubte que encara avui dia, tot i els canvis, si fem un estudi amb una mostra àmplia i representativa, els homes estan més disposats al sexe ocasional (sense compromís i, sovint, sense afectes significatius) que les dones. Però se sol oblidar que el canvi en aquestes diferències s’ha accelerat molt en les últimes dècades, especialment entre joves i adults i en determinades professions o estrats socials. El resultat és que podria ocórrer, segons els estudis, que un 10 o 15% de dones resulten estar més disposades al sexe ocasional que la majoria dels homes, mentre que un percentatge no menyspreable d’homes hi podria estar menys disposat que la majoria de dones. És a dir, les diferències estadístiques entre homes i dones poden ser significatives, però si no les expliquem bé ens podem estar equivocant amb el 20 o 30% de la població.

Les diferències en la forma de viure la sexualitat i les relacions amoroses no han deixat de canviar al llarg de la història de la humanitat, tant en homes com en dones.

Per tot això, m'agradaria que aquest article servís per fer pensar més que per fixar suposades diferències estables al llarg de la història i les cultures, malgrat que aquestes existeixen, sens dubte, unes per raons biològiques i altres per la socialització del gènere. Això sí, cada vegada aquestes diferències són menys pronunciades i amb moltes diversitats que fan que les nostres generalitzacions siguin discutibles.

Per això, no prioritzaré estadístiques sobre la conducta sexual, d'altra banda, de fàcil accés.

4. Sexualitat masculina.

Marc sociològic: el canvi i la diversitat.

Portem mig segle de canvis espectaculars en relació amb la vida sexual i amorosa, de manera que tot el que diguem està subjecte a matisacions, minories diverses, etc. Resumim en aquest apartat algunes de les variables més significatives, insistint en els canvis i la diversitat:

El fet de tenir parella estable o no segueix sent una variable important, però amb dues precisions importants: (a) el solter està ara ben vist i no hi està associat necessàriament una vida sexual absent, tot i que encara, com a grup global, tenen més dificultats per a tenir relacions sexuals i pateixen més sentiments de solitud; (b) les parelles, les seves formes de vida i unió són tan diverses que no és fàcil tampoc, en aquest cas, fer generalitzacions.

Assenyalem, de forma molt breu, alguns canvis en el context social que expliquen, en bona mesura, la vida sexual i amorosa dels adults en l'actualitat (RATHUS, NEVID I FICHNER-RATHUS (2005).

Els solters:

- Els homes solters (i dones solteres) són cada vegada més i durant més temps.
- Les persones solteres ara són més ben acceptades socialment, inclòs el fet que puguin tenir activitat sexual ocasional.
De fet, per aquestes i altres raons, el nombre de persones adultes que viuen soles ha augmentat de forma espectacular.
- Un bon nombre de persones solteres no ho són per decisió, sinó per diferents raons, com no trobar la persona adequada o preferir endarrerir molt el matrimoni.
- Els homes solters (i les dones) tenen vides sexuals molt diverses. Des dels que mantenen una activitat freqüent i amb diverses persones, fins als que renuncien a tenir activitat sexual.

Els homes solters (i dones solteres) són cada vegada més i durant més temps. Les persones solteres ara són més ben acceptades socialment.

- Els homes solters joves són més ben acceptats socialment i solen tenir més facilitats per trobar parella sexual. Però, en general, els que no tenen parella, tenen menys activitat sexual i més sentiments de solitud que els que tenen parella.
- Els homes solters, especialment si tenen recursos, recorren més a serveis de prostitució, especialment passada la joventut i a mesura que tenen menys possibilitats de trobar persones disposades a l'activitat sexual.
- Cada vegada més homes separats o divorciats són, en termes de conducta sexual, més semblants als solters.
- Una minoria mantenen el celibat per tota la vida per diferents raons: religioses, professionals, desig d'independència o per falta d'oportunitats.

Les parelles i els seus diferents formats:

- Parella, nuvis, amics, s'han convertit també, entre els adults joves, en termes confusos que no sempre tenen el mateix significat.
- Nombroses parelles viuen per separat, per raons laborals o per preferència per aquest estil de vida. Depenent de la distància de les seves parelles, del treball i estil de vida, la seva activitat sexual és més o menys rica.
- Parelles de fet que cohabituen. Cada vegada hi ha més parelles de fet, en els seus diferents formats legals i socials. Avui és una opció per a tota la vida, encara que segueix sent majoritari recórrer al matrimoni quan es tenen fills. Solen ser persones més liberals que els casats, també pel que fa a les relacions sexuals fora de la parella i la decisió de separar-se, si arribés el cas.
- Nombroses parelles cohabituen durant un temps abans de casar-se convencionalment, de manera que molts matrimonis han estat durant un temps parelles de fet. I cada vegada més es casen civilment, en comptes de fer-ho en una de les múltiples esglésies que hi ha actualment.
- En els matrimonis convencionals hi ha tot tipus de diversitats en la vida sexual i amorosa, normalment amb més activitat sexual durant els primers anys i quan són més joves. El temps que porten de parella, l'edat i el grau de salut estan entre les variables que més descobreixen la seva vida sexual (López, 2012).
- L'estat civil, l'embaràs, la menopausa i la vellesa limiten cada vegada menys la vida sexual de les persones, facilitant als adults, homes i dones, la vida sexual i amorosa, que no es redueix a la seva funció procreadora, a una sola orientació del desig ni a moltes altres limitacions que ha estat presents durant segles.

En relació a tots aquests processos, en general, els homes són menys proclius a assumir compromisos de parella o matrimonials, la moral sexual més freqüent és la coneguda com “monogàmies successives” (fidelitat mentre dura la parella), encara que un nombre cada vegada més gran, més d’homes que de dones, es prenen la llibertat de tenir sexe ocasional esporàdic o freqüent, ocultant-ho, gairebé sempre, a la seva parella. Una doble moral més estesa entre els homes, però que comença a estar present també entre no poques dones.

Un nombre cada vegada més gran, més d’homes que de dones, es prenen la llibertat de tenir sexe ocasional esporàdic.

La fisiologia sexual

No detallaré, per conegudes i ben exposades en manuals i treballs de recerca, les diferències anatòmiques i fisiològiques entre homes i dones. Són evidents i regulen estretament, almenys, la sexualitat reproductiva. Els homes aporten els espermatozoides i les dones els òvuls, i són aquestes les úniques que poden quedar embarassades, parir i alletar a les cries. És segur que aquestes diferències bàsiques han condicionat en bona mesura aspectes centrals del paper de cadascú, com les tasques, treballs, i dedicacions dels homes i dones, especialment quan aquestes tenien nombrosos embarassos des de l’adolescència i la mitjana de vida era molt baixa. És probable que els homes aprofitessin aquestes diferències i els seus efectes per imposar el seu poder i discriminar a les dones que passaven la seva curta vida parint i alletant cries. Però fossin quines fossin les causes i conseqüències d’aquesta llarga història, avui les dones poden ser propietàries (excepte en cas de maltractaments malauradament presents encara en nombroses societats) del seu cos i decidir sobre la seva vida reproductora, que ha deixat de ser, a més, obligatòria.

Altres efectes possibles de la fisiologia són menys clars. Les hormones condicionen el desig, però les taxes d’hormones a la dona són més que suficients per a mantenir-lo actiu.

El descobriment del plaer sexual i la pràctica de la masturbació pot ser més fàcil en l’home, per tenir el penis més extern que el clítoris, però moltes dones ho descobreixen des de nenes i, en tot cas, és indubtable que la socialització de la dona és més repressiva. En la nostra investigació hem demostrat (LÓPEZ, F., DEL CAMPO, A. I GUIJO, V., 2003) que les nenes, tenint menys conductes sexuals explícites i buscant-hi menys obertament el plaer que els nens, se sentien més culpables de la seva història sexual prepuberal.

El cas més extrem al llarg de la història, lamentablement encara present en nombrosos països, són els diferents tipus de mutilacions de la fisiologia sexual de la dona i la seva funció, just per evitar els suposats excessos sexuals de les dones i sotmetre-les als homes (LÓPEZ, 2009, 2014). És la millor demostració que el desig sexual i les possibles conductes sexuals de les dones estan fisiològicament ben fona-

mentades, presents al llarg de tot el cicle, durant l'embaràs i després de la menopausa, és a dir, no depenen de la fisiologia de la reproducció.

D'altra banda, és indubtable que algunes manifestacions de la fisiologia sexual com la de l'orgasme, si es vol posar l'èmfasi en les diferències, és més rica en nombroses dones que en la majoria dels homes. En realitat homes i dones tenim una fisiologia que ens capacita i motiva per sentir el desig i gaudir del plaer de l'excitació i l'orgasme. Capacitat que no depèn de la funció procreadora i no ens obliga a tenir relacions sinó que, donant un salt qualitatiu en l'evolució, la sexualitat està en el regne de la llibertat. És a dir, podem decidir tenir o no tenir relacions. La nostra meravellosa fisiologia no ens obliga, som amos del Sí o del No, en el fonamental, per tant, des del punt de vista fisiològic, homes i dones compartim una sexualitat molt semblant.

El gènere com a discriminació

No passa el mateix des del punt de vista del gènere. La nostra història social ha construït rols sexuals molt definits, allunyant els homes de les dones i sotmetent a aquestes, posant-les al servei de la sexualitat dels homes (López, 2004, Barberà, 2004, Navarro, 2004, Amarin, 2007).

El diferent patró, avui feliçment en crisi, encara que present en no pocs homes i dones que l'han interioritzat, seria per tots dos sexes i per una socialització sexual, religiosa i social molt sexista:

La nostra història social ha construït rols sexuals molt definits, allunyant els homes de les dones i sotmetent a aquestes, posant-les al servei de la sexualitat dels homes.

HOME	DONA
Alta motivació sexual	Baixa motivació sexual
Difícil control del desig	Fàcil control del desig
Actiu cercador del plaer	Receptora de demandes dels homes
Més valor si té activitat sexual	Valor d'afectes i compromís
La seducció i conquesta com a valor	Valor de la virginitat i fidelitat
Decideix les conductes sexuals en la parella	Condescendència sexual
Reforç social si es pren llibertats	Mal vista si es pren llibertats
Disponibilitat per al sexe ocasional	Rebuig del sexe ocasional
Dominador	Dominada

És veritat que aquest patró està en crisi, especialment entre les dones joves, professionals i d'alta cultura, també entre nombrosos homes; però no ho és menys que és el subsòl de la socialització de les persones de certa edat, nascudes durant el franquisme, i d'un nombre inesperat d'adolescents i joves actuals. Aquest patró com subsòl cultural segueix tenint pes i conviu amb altres que s'han desenvolupat en aquesta societat de mercat i consum, en què nous mites sobre la sexualitat s'estan obrint camí. Entre ells, citem els següents perquè, davant els antics mites de la repressió sexual, més ben coneguts i més citats, se n'estan obrint camí altres de no menys perillosos i que, per cert, són més a prop del patró masculí citat, ara més generalitzat als dos sexes i a les diferents diversitats sexuals:

- L'activitat sexual no només és saludable, sinó condició necessària a la salut.
- Els adolescents i joves tenen o convé que tinguin activitat sexual.
- L'activitat sexual és necessària a totes les edats, inclosa la vellesa avançada.
- El poliamor com millor alternativa sexual i amorosa, enfront de les relacions limitades a una parella.
- L'experimentació i la disponibilitat per a les noves experiències, com a valor, incitant al seu consum.
- La inexorable temporalitat de l'atracció i l'enamorament, entesos com a processos bioquímics temporals.
- Ser jove, mantenir-se jove o semblar-ho (també en relació amb la sexualitat) com a referència vital al llarg de tota la vida.
- L'activitat sexual és una activitat biològica més. Exercitar-la és fonamental per a mantenir-la: si no ho fas servir, es perd.
- Etc.

Per tot això, no és fàcil, i resulta sovint incorrecte, fer generalitzacions sobre la sexualitat de dones i homes. Les diferències entre sexes s'han reduït, tot i que es mantenen (LÓPEZ, 2004, LÓPEZ i altres 2014). En tot cas, el més significatiu és un canvi espectacular en les dones que s'han acostat a les estadístiques sobre conductes sexuals als homes. Però aquest acostament al patró masculí de conductes sexuals (amb aspectes positius com la llibertat per prendre la iniciatives o dir sí o no) va acompanyat en no pocs casos d'una decepció sobre el que es pot esperar dels homes en les relacions sexuals i amoroses. En aquest sentit, crec que els sexes s'acosten, alhora que romanen molt distants. Les queixes de les dones sobre el patró de conductes que tenen nombrosos homes en les relacions sexuals i amoroses són freqüents en dones adul-

tes. Una generalització que, com hem dit, cal interpretar amb tota prudència, no negant les moltes excepcions, en aquest món tan divers.

5. La conducta sexual dels homes adults

És tan variable que, com hem vist, qualsevol patró que asenyallem està subjecte a diversitats dins el propi patró i deixa fora a un nombre important de subjectes. Tot i així, els estudis solen coincidir en el següent.

La major part dels homes adults mantenen la fisiologia sexual en bon estat funcional fins a la vellesa, i fins i tot en la vellesa un bon nombre d'ells. El desig sexual es manté actiu, amb un nivell de testosterona suficient, capacitat d'erecció i el seu manteniment, excitació i orgasme. En els homes no hi ha canvis fisiològics equiparables a la menopausa, mantenint la capacitat reproductora fins a edats molt avançades. Els processos d'envelliment sexual, que com en la dona comencen a la dècada dels 30, són lents, amb canvis molt relacionats amb l'estil de vida (LÓPEZ, 2012). Els factors negatius més determinants són el sedentarisme, l'abús d'alcohol, l'obesitat, el tabaquisme, la mala alimentació, la fatiga, els problemes de salut, les disfuncions sexuals, una història de sexualitat molt reprimida i l'absència de parella sexual o l'habilitat per seduir.

Des del punt de vista fisiològic la màxima preocupació de la majoria d'homes se centra en l'erecció i el seu manteniment, just per una concepció sexual en la qual el plaer sexual d'ells i (en les seves creences errònies) de les dones, depèn quasi exclusivament del penis. Una dona de 60 anys em va dir una vegada que els homes tenen dos penis, entre les cames i al cap, obsessionats sempre amb el coit i les possibles fallades del penis.

La fisiologia sexual (el sistema hormonal i circulatori) permet a la majoria d'homes mantenir el desig sexual actiu fins a edats molt avançades, fins i tot sobrevivint a les dificultats erèctils que poguessin arribar a tenir. De fet, en les relacions de parella són més els homes que es queixen de la manca de disponibilitat sexual de les dones per a l'activitat sexual (encara que, com és sabut, són factors socials i les pràctiques sexuals que imposen els homes les que més condicionen negativament les dones). En efecte, si s'imposa el desig i les pràctiques d'un patró masculí, més centrat en el coit ràpid, és lògic que un nombre important de dones es queixin dels homes. Patró que, d'altra banda, també és negatiu per als homes (LÓPEZ, 2009).

Els homes sexualitzen més les relacions que les dones des de diversos punts de vista. Fan una valoració sexual més explícita de les dones i de les possibilitats d'accés sexual a elles i erotitzen més la visió del seu cos, convertint-les amb freqüència en un objecte sexual. També el llenguatge sexual dels ho-

mes i entre els homes és més sexual i més explícit, incloent amb freqüència expressions i paraules que encara són considerades “baixes o brutes”, per bona part de la població. Per cert, una cosa que ja fan també un nombre important de dones adolescents, joves i adultes, que canvien la seva mirada, la seva valoració i el seu llenguatge, fent-lo cada vegada més semblant al patró masculí. Frases com “què bo està”, per citar una de les més suaus, comencen a ser comuns també entre les dones.

Els homes heterosexuales són més rígids des de la seva pròpia orientació del desig i més freqüentment homofòbics que les dones. Aquestes són més flexibles amb elles mateixes, amb més possibilitats de canvis i més ben disposades per acceptar la diversitat, encara que uns i altres hagin millorat molt en les últimes dècades, entre nosaltres.

Nombrosos homes valoren més la pròpia activitat sexual amb o sense afecte i comunicació, que les dones, més exigents i proclius a convertir les relacions sexuals i afectives en un context de comunicació i afectes sexuals i empàtic-socials. En tot cas, bastants homes tenen un doble patró, desitgen i esperen afecte i comunicació íntima amb la seva parella, mentre converteixen les relacions ocasionals en una activitat sexual fisiològica, sense implicacions emocionals, llevat que es tracti de relacions amb amants més estables. També en aquest cas, cada vegada més dones, tot i que són encara minoria, viuen el sexe ocasional més com una activitat fisiològica en què els afectes i la comunicació tenen menys importància.

Nombrosos homes que viuen en parella tenen una moral i una conducta sexual menys convencional que les dones, encara que aquestes diferències s'estan estrenyent en les classes altes, en persones amb cultura i en dones que treballen fora de casa. És més freqüent la doble moral sexual entre els homes que es prenen llibertats que no volen tolerar en les dones i estan més disposats per practicar el sexe ocasional, sense compromís fora de la parella. Els canvis en aquest sentit són més espectaculars en les dones, perquè ja són un nombre significatiu les que s'apropen al comportament sexual dels homes, prenent elles la iniciativa, obrint-se al sexe ocasional o la relació amb amants.

Els homes adults i les dones també han canviat les seves conductes respecte a la masturbació, essent aquesta pràctica més freqüent que fa una dècada. Ja no la viuen com una conducta que compensa l'absència de relacions, sinó com una alternativa de plaer sexual, també quan es té parella.

Homes i dones adults, en bon nombre, estan oberts a formes d'estimulació més riques i variades, com el sexe oral, per exemple, encara que en la majoria dels casos les viuen finalment com prolegòmens del coit, especialment els homes.

Els homes usen més la pornografia que les dones, entre les quals és freqüent un rebuig molt visceral. Els homes, més visu-

Els homes heterosexuales són més rígids des de la seva pròpia orientació del desig i més freqüentment homofòbics que les dones.

als sexualment parlant i més propers al masclisme i sexisme de bona part de la pornografia, l'accepten i consumeixen amb freqüència, abans a través de revistes i avui, preferentment, per internet, vídeos, etc.

Les exigències morals per acceptar les relacions sexuals han canviat de forma espectacular en les últimes dècades des d'"haver d'estar casats", "ser nuvis amb compromís", "tenir afecte", "coneixement previ" etc., a limitar-se a la condició que "els dos vulguin". Aquest canvi en la moral sexual afecta tots dos sexes, però està més generalitzat entre els homes.

Els homes tenen fantasies més explícites, més coitals i menys adornades que nombroses dones, encara que també en això la dona adulta amb experiència sexual rica s'està acostant a l'home.

Els homes tendeixen a assumir més riscos en la seva conducta sexual, segurament perquè no tenen la possibilitat de quedar embarassats i, des del punt de vista evolucionista, perquè la seva implicació en la criança ha estat i és molt menor.

Els homes adults recorren amb freqüència i en un nombre creixent als serveis de prostitució. Se senten atrets per experiències noves, en una societat de consum en la qual els nous mites esmentats els influeixen més que a les dones. Encara que algunes dones compren activitat sexual, en aquest apartat les diferències són molt grans, i exerceixen la prostitució moltes dones i només alguns homes. La crisi econòmica i les immigracions, amb gran nombre de dones il·legals entre nosaltres, afavoreixen la prostitució, i es crea una oferta més àmplia i barata d'aquests serveis.

L'accés a contactes per internet, pagats i gratuïts, s'ha estès i ara és una de les formes de buscar parella, comprar activitat sexual o contactes gratuïts. Aquests serveis els fan servir més els homes, però ja hi ha nombroses dones que també ho fan, normalment sense necessitar comprar l'activitat sexual per la major disponibilitat dels homes per al sexe ocasional. Els usos d'internet són molt diversos, d'una banda, facilitant les trobades i l'inici de les relacions i, de l'altra, l'engany i la manipulació.

Els homes recorren amb més freqüència a les diferents formes de violència sexual, abusos sexuals a menors, assetjament sexual, violació i coerció. Aquest és el major problema que tenim en l'actualitat en aquest camp. Encara que també hi ha dones agressores, els homes són responsables de la immensa majoria dels abusos. Aquest no és el lloc per discutir-ne les diferents causes (LÓPEZ, 2014), però és indubtable que el doble rol de gènere abans resumit, la doble moral sexual i una concepció "més instintiva i animal" de la sexualitat de l'home contribueixen a aquest problema.^{2 13}

Els homes adults recorren amb freqüència i en un nombre creixent als serveis de prostitució.

² INDICADORS DE GÈNERE QUE AFAVOREIXEN LA VIOLÈNCIA - Dependència econòmica.

- Desigualtat en decisions de relleu: habitatge, econòmiques, educatives.

Finalment, els homes, amb excepcions és clar, estan menys disposats a invertir esforços en el funcionament de la parella i de la família, les tasques domèstiques, la cura de les cries, millorar la comunicació o la intimitat i acudir a ajudes professionals si es necessiten. Les dones estan canviant, però la majoria estan disposades a fer-ho, tot i que, en aquest cas, també comencen no pocs homes a interessar-se per millorar la vida i les relacions.

No és fàcil fer un balanç final, però, amb tots els matisos i objeccions que hem posat en analitzar qualsevol diferència entre home i dona, creiem que (a) el patró sexual masculí segueix sent el predominant entre els homes adults (per cert, també entre adolescents i joves) i que (b) més que un canvi, s'està produint un acostament a aquest patró per part de no poques dones, convertint la sexualitat en una forma més de mercat de consum gratuït o pagat. I tot això, sense que puguem estar segurs que estiguin disminuint les agressions i els riscos per a la salut en les relacions sexuals.

El suposat alliberament de moltes dones, autèntic i personal en uns casos (aconseguint l'autonomia i llibertat per ser elles mateixes, SABENT-SE MESTRESSES DE LA SEVA BIOGRAFIA SEXUAL I AMOROSA), i masculina i consumista en d'altres, ha desconcertat bastants homes. Uns reaccionen amb perplexitat, altres amb pors i altres amb rebuig o fins i tot amb agressivitat i maltractament.

Altres homes, per fi (quants són?), han donat suport i donen suport a aquest alliberament, si és autèntic, i comparteixen els avantatges de la igualtat i l'ètica del consentiment i el plaer compartit. Aquest últim grup d'homes, gràcies a la nova consciència de nombroses dones i cada vegada més homes, comencen a crear les condicions per a formes de relació més lliures, més igualitàries i més ètiques.

Però la societat de consum no facilita el predomini d'un canvi social positiu, com demostren els nous mites que tendeixen a convertir les relacions sexuals en una trobada biològica, en lloc d'interpersonal, considerant els afectes sexuals (desig, atracció i enamorament) simple bioquímica i oblidant que els

-
- Desigualtat en l'ús de béns de consum.
 - Ús de la força física o amenaça d'usar-la.
 - Conductes de desvalorització o hostilitat envers la dona.
 - Desvinculació de les tasques de cria i domèstiques per part de l'home.
 - Reducció de la dona a l'àmbit familiar. Anul·lació de projecte vital.
 - Falta d'ètica de relacions amoroses: doble moral.

³ IDEOLOGIA D'ALT RISC EN HOMES

- El patriarcat com a legitimació del poder de l'home sobre la dona.
- La dona com a propietat. La gelosia la negació del dret a la seva desvinculació.
- La dona com a mitjana taronja.
- La dona com a objecte d'ús.
- Els estereotips sexuals de gènere.

éssers humans som no només corporals, sinó també emocionals, mentals, socials, etc.

La incoherència -hipocresia se'n deia abans-, és també freqüent. En efecte, és freqüent també que bastants homes i cada vegada més dones se situïn en aquesta nova situació, diferenciant la seva vida de parella (en la qual no accepten que l'altre o altra es prenguin llibertats), mentre ells o elles es mouen amb llibertat en aquesta societat liberal i de mercat, també en relació amb el sexe.

Encara que, per no incidir només en aspectes negatius, val a dir que home i dones (aquestes són les que més i millor han canviat), en nombre creixent es relacionen cada vegada millor dins dels diferents tipus de parella.⁴

6. Què podem fer?

En primer lloc ens sembla necessari analitzar el patró masculí tradicional, esbossat més amunt i en les notes (1 i 2). Analitzar la seva presència en alguns homes i en algunes dones que, en interioritzar-lo, els porta a legitimar el patró masculí sotmetent-se a ell. Aquesta anàlisi i aquesta crítica han d'insistir en la gravetat de les seves conseqüències i, sobretot, en un enfocament positiu, insistint que tots dos sexes es perden el millor que ofereixen les relacions sexuals i amoroses. "T'estàs perdent el millor", insistim als homes agressors. Una visió positiva de la sexualitat i les relacions amoroses ha de ser el nucli de l'educació familiar i l'educació sexual a l'escola.

En segon lloc cal desmuntar els vells i els nous mites sobre la sexualitat. En els vells mites, la sexualitat se situava en

⁴ PARELLES: DOS MODELS PRESENTS, AMB DOS TIPUS D'HOME

DURANT SEGLES	L'ACTUALITAT DESITJABLE
Èmfasi en rituals i rols de gènere	Èmfasi en la relació de companys
No viuen junts abans de casar-se	Poden viure junts sense casar-se
Marit dominant, dona submissa	Relació entre iguals
Rols específics i rígids	Rols flexibles, no sexistes
Marit treballa, esposa mestressa de casa	Els dos treballen fora de casa
Marit iniciativa sexual, dona obedient	Els dos poden iniciar o rebutjar
L'esposa té cura als fills	Tots dos cuiden els fills
Formació important per al marit	La formació és important per a tots dos
El treball del marit determina on viuen	La feina de tots dos determina la residència
Educació i tasques sexistes per als fills	Educació en igualtat dels fills i filles
Pes de valors religiosos i convencions	Diversitat de valors i estils de vida.
Els homes amb oci extern a la família	Tots dos amb oci extern a la família
Doble moral sexual	Ètica de la igualtat

(Adaptat i completat a partir de KNOX, D i SCHACHT (2002), citat per RATHUS i altres (2006)).

les parts baixes, es definia com una passió perillosa i es catequitzava amb amenaces divines eternes si no es reduïa a la funció procreadora en el matrimoni heterosexual. En els nous, es presenta com una dimensió més del consum i el comerç que pressiona a les persones perquè se sentin obligades a tenir relacions, sense creure en els vincles amorosos, i es llicencen al carrer o a internet per comercialitzar amb les relacions.

Cal substituir els mites per coneixements científics i, sobretot, per una educació que afavoreixi l'autonomia, el dret a tenir una biografia sexual i amorosa personalment decidida, sabent que la dimensió sexual humana està en el regne de la llibertat (LÓPEZ, 2009, 2015), que és també el de la diversitat que ens permet ser autèntics, sols o amb parella.

Per a això, és fonamental afavorir, amb lleis, pensament crític i estils de vida, condicions per a l'exercici de la llibertat dels ciutadans.

L'exercici de la llibertat, d'altra banda, no és possible ni intel·ligent sense l'ètica de les relacions sexuals i amoroses, últim camp de les nostres investigacions i publicacions (LÓPEZ, 2015, 2017). Llibertat fonamentada en els drets humans, els drets sexuals i millors aportacions ètiques al llarg de la història. Proposem una sèrie de principis universals que ens permetrien viure millor la sexualitat i les relacions amoroses, no convertint-les en una presó (vells mites) o en un camp de mines (nous mites). L'ètica que proposem és socràtica, l'ètica de la bona vida, laica i humanista, la que pot ajudar-nos a viure millor la sexualitat ètica del consentiment (enfront de tota forma de coerció i violència), ètica del plaer compartit (davant l'egoisme i la falta d'empatia), ètica de la igualtat (enfront de la doble moral i rols de gènere discriminatoris), ètica de la lleialtat (enfront del llenguatge enganyós, les mentides, les falses promeses, etc.), ètica de la salut (enfront dels riscos), ètica de la diversitat (enfront de la uniformitat i les fòbies a les minories), ètica de la vinculació i la desvinculació (enfront d'un concepte de parella únic i necessàriament tern) i ètica de la cura a la parella i a les cries.

L'exercici de la llibertat, d'altra banda, no és possible ni intel·ligent sense l'ètica de les relacions sexuals i amoroses.

Bibliografia

- Barbera, E. y Benlloch, I. (2004). *Psicología y Género*. Madrid: Pearson. (Per a diferències de gènere). ISBN 84-205-3725-X
- Beck, U y Beck, P. (1999). *El normal caos del amor*. Barcelona: Paidós. (Per a anàlisi sociològica de societats avançades). ISBN 9788449310911
- López, F. (2009). *Amores y Desamores: procesos de vinculación y desvinculación sexuales y afectivos*. Madrid: Biblioteca Nueva. (Per a afectes sexuals: desig, atracció i enamorament). ISBN 9788497429375
- López, F. (2011). *Separarse sin grietas: como sufrir menos y no hacer daño a los hijos*. Barcelona: Grao. (Per a les separacions i divorcis). ISBN 9788499802473
- López, F. (2012). *Sexualidad y afectos en la vejez*. Madrid; Pirámide. (Per a la sexualitat en la maduresa avançada i la vellesa). ISBN 9788436827026
- López, F. (2015). *Ética de las relaciones sexuales y amorosas*. Madrid: Pirámide. (Proposta per a millorar les relacions sexuals i amoroses). ISBN 9788436833683
- López, F (2017, en prensa). *Ética y educación sexual: unidades didácticas*. Madrid: Pirámide.(Unitats didàctiques de treball).
- Rathus, S., Nevid, J y Fichner-Rathus, L. (2006). *Sexualidad Humana*. Madrid: Pearson.(Per a revisar grans estudis sobre sexualitat).

Persones grans i sexualitat creativa. El dret al plaer al llarg de la vida

Elderly and creative sexuality. The right to pleasure throughout life

Mercè Pérez Salanova¹ i Margarida Pla Consuegra²

Resum

En aquest article s'aborda la sexualitat i afectivitat de les persones grans. Partim de la rellevància de la diversitat i de les experiències subjectives al llarg de l'envelliment i proposem una reflexió sobre les pèrdues i el treball de dol marcats per una visió estereotipada de les pràctiques sexuals centrades en la genitalitat i en el coit. També ens acostem als espais de sociabilitat com a llocs propicis per a la comunicació i la mostra d'afectes. Finalment, ens sembla especialment rellevant presentar la posició de les dones com a agents de canvi social des del punt de vista de reivindicar que es visualitzi la gent gran com a subjectes sexuals.

Paraules clau: Sexualitat, envelliment, construcció social, afectivitat..

Abstract

This article deals with sexuality and affectivity of the elderly. It starts from the importance of diversity and the subjective experiences during aging and proposes a reflection on loss and mourning marked by a stereotyped view of sexual practices that focus on genitals and intercourse. It also approaches the spaces of sociability as propitious places for communication and affection displays. Finally, it seems particularly important to introduce the position of women as agents of social change from the point of view of claiming the elderly as sexed subjects.

Key words: Sexuality, aging, social construction, affection.

Per citar l'article: PÉREZ SALANOVA, Mercè i PLA CONSUEGRA, Margarida. Persones grans i sexualitat creativa. El dret al plaer al llarg de la vida. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2016, n. 208, pàgines 67-78. ISSN 0212-7210.

¹ Psicòloga. Ph. D. Investigadora del IGOP-UAB. merce.perez@uab.cat

² Ph. D. en Psicologia Social. Investigadora en el SGR "Sociedades, Políticas y Comunidades Inclusivas" SOPCI (2014-SGR-1455). Professora agregada UB. m.pla@ub.edu

Presentació

L'objectiu d'aquest article és apropar-nos a la sexualitat en l'etapa de la vellesa. Per això proposem reflexionar sobre les pràctiques sexuals i afectives de les persones grans, considerant els seus recorreguts diversos i heterogenis, les seves vivències i experiències així com les seves contradiccions i aspiracions actuals. Per sobre de tot ens interessa veure les persones grans com subjectes sexuats capaços de confrontar-se amb els estereotips actuals sobre les seves relacions sexuals i construir nous referents per a elles mateixes i per a les generacions futures. L'article consta d'una primera part on s'argumenta el caràcter divers i heterogeni de les visions i pràctiques sexuals en la vellesa, així com també es reivindica la incorporació de les experiències subjectives per a conformar una construcció social que fugi d'imaginariis universals.

En un segon punt plantegem el sentit de les pèrdues en un continu procés de canvi, que coincideix amb els moments de transició, introduint el treball de dol com a estratègia de preservació de la identitat.

En el tercer apartat ens apropiem a alguns espais de relació, com són els casals o altres espais de sociabilitat, mostrant com l'activitat del ball pot afavorir noves fonts de satisfacció afectiva per als participants.

En l'últim apartat hem volgut presentar a les dones com agents de canvi social. Mostrar com viuen la seva sexualitat, la manera en què s'enfronten als vells tabús i tornen a descobrir els seus cossos al mirall.

1. La sexualitat en l'etapa de la vellesa: construccions socials i dimensions subjectives

En la nostra vida quotidiana podem apreciar la longevitat i, si ens ho proposem, també podem reconèixer la diversitat que caracteritza l'envelliment.

Davant la idea estesa que les persones grans s'assemblen entre elles compartint trets associats a l'edat, sovint l'observació quotidiana sosté el contrari. Si bé els tractats de geriatria i gerontologia mostren aquells aspectes comuns dels processos d'envelliment, quan pensem en la sexualitat i la gent gran les nostres idees han d'incorporar aspectes socioculturals propis d'una determinada època que conformaran tant les relacions amoroses com les pràctiques sexuals de dones i homes en l'etapa de la vellesa.

Però, tot i les característiques comunes que defineixen a grans trets les generacions que ara estan en aquesta etapa de la seva vida, no podem obviar que les condicions de vida, les trajectòries familiars, i els contextos de socialització ens orienten a reconèixer de forma ineludible la diversitat de l'envellir i,

per tant, l'heterogeneïtat entre les persones grans. També des del punt de vista individual per a cada persona l'envelliment no és un període vital uniforme ja que les tasques vitals i els reptes que ha d'afrontar varien al llarg dels anys. Per apropar-nos a aquest recorregut considerem d'interès prendre la perspectiva de la gent gran sobre la seva experiència en envellir a través de la investigació sobre les dimensions subjectives de l'envelliment coordinada per PRIETO (PRIETO, D., ETXEBERRIA, I., Galdona, N., UDANETA I., i YANGUAS, J., 2009) en la qual els autors plantegen el procés d'envelliment estructurat en tres etapes.

L'entrada a la cultura i als escenaris de l'envelliment centra la primera etapa. Els relats de la gent gran ens adverteixen que les primeres experiències d'estar entrant en un nou moment vital es corresponen amb determinats esdeveniments socials com són, entre altres, la jubilació o el naixement de néts. És a dir, la primera referència a l'envelliment es relaciona amb una vivència en la qual predomina la definició social "externa" de fer-se gran; definició que contrasta amb la situació de salut i energia que moltes persones relaten. Sostenen que no són grans, ja que no pateixen problemes de salut ni pateixen les xacres que s'associen a la vellesa. L'activitat és el nucli principal en aquesta etapa.

El declivi del cos és organitzador de la segona etapa. Les persones majors al retre comptes del seu camí vital es refereixen a un moment en el que s'han enfrontat a la disminució de les seves capacitats físiques i/o psíquiques. Aquest moment es produeix independentment de si en el seu trajecte han tingut lloc o no els esdeveniments socials esmentats en descriure l'etapa anterior. La salut és el nucli principal en aquesta etapa.

El replegament de la persona configura l'etapa final del procés d'envelliment. Aquest moment existencial és relatat com una experiència caracteritzada per la progressiva desvinculació de les relacions amb les persones i amb l'espai i el temps actuals. Es tradueix en restriccions en la vida quotidiana i en la necessitat de suport d'una xarxa activa i atenta als processos d'aïllament, una xarxa que alhora respecti el seu autogovern. Els vincles són el nucli principal en aquesta etapa.

El recorregut, del que hem apuntat un breu esbós, proporciona un marc ampliat que pot ajudar-nos a comprendre les experiències, aspiracions, preocupacions o problemes respecte de la sexualitat i afectivitat de les persones grans, situant-les també en un determinat moment vital.

2. El sentit de les pèrdues i el treball de dol

Els canvis que acompanyen el procés d'envelliment suposen que sovint la persona experimenti l'experiència de pèrdua, la qual cosa li planteja noves visions d'ella mateixa.

Prenguem com a exemple la jubilació. Per a algunes persones el que predomina, en la seva valoració de la jubilació, és una visió de temps improductiu que les fa sentir inútils. En canvi, per a altres l'important és la desaparició d'obligacions que, associada a la sensació d'alliberament, les fa sentir-se menys exigides. Encara que ambdues valoracions permeten incloure la pèrdua de reconeixement social derivada de la jubilació, el significat personal amb el que unes i altres persones viuen la jubilació no és el mateix. A la primera valoració, el que emergeix és una imatge de desvalorització de la persona, mentre que en la segona el que sobresurt és que la jubilació aporta benestar.

El que hem comentat a propòsit de la jubilació ens permet introduir dues observacions complementàries respecte dels canvis i la posició del subjecte.

La primera és que, tot i que es tracta de canvis comuns entre les persones, cadascú construeix el seu propi significat en funció de la seva història i personalitat. La segona observació és que, si bé tots els canvis comporten pèrdues –hi ha alguna cosa que desapareix–, la qualitat de la pèrdua varia i, en bona part, aquesta varietat resulta de la valoració subjectiva de cadascú. Certament, no és equiparable la importància de la mort d'una persona estimada amb la que té el canviar de casa, per exemple, però convé recordar que en ambdós casos el valor que la persona atorga a qui desapareix és el component organitzador que configura aquesta importància.

Les dues observacions són útils per encarar la concepció deficitària de la vellesa en la qual les pèrdues es formulen com a genèriques i normatives, defugint la seva especificitat i les vivències de les persones. El treball de dol ens ofereix un marc per a comprendre les reaccions de la gent gran davant de les pèrdues (SALVAREZZA, L., 1988). El procés de dol s'acompanya de tristesa i implica tant l'acceptació de la pèrdua com el reconeixement de noves possibilitats de relació amb altres persones i amb ell mateix; la superació de totes dues dificultats expressa una resolució positiva del procés de dol.

En relació amb la sexualitat, les modificacions corporals són sovint experimentades com pèrdues de difícil compensació. Per comprendre aquesta dificultat convé reconèixer les dues dimensions, funcional i simbòlica, de tota pèrdua ja que ambdues afecten la valoració que la persona fa de si mateixa.

Referent a això CAMPS i MIR (2008), en la seva investigació sobre la consulta per problemes en la resposta sexual aporten diferents aspectes d'interès, dels quals en traiem dos. El primer aspecte, la presència entre els homes d'una confusió entre la disminució de l'erecció i la manca de desig, i la manca de desig amb un fracàs de la masculinitat. Aquesta creença, que dificulta la construcció de noves expressions de la sexualitat, no és aliena a la visió estereotipada centrada en la genitalitat i en el coït. El segon aspecte és que en la consulta, sovint, homes i

dones comparteixen el que busquen: sentir-se desitjats en la mirada i en la paraula de l'altre.

Reconèixer que la sexualitat es transforma enfronta les persones que envelleixen amb els seus límits. L'elaboració dels canvis a través del treball de dol es planteja, doncs, com una estratègia que pot facilitar la producció de noves composicions de la identitat per part de la persona gran (IACUB, 2011)³. Composicions en les quals les alternatives a allò que s'ha perdut en qualsevol de les àrees poden oferir a la persona una visió d'ella mateixa que li resulti acceptable i li proporcionï seguretat.

L'elaboració dels canvis a través del treball de dol es planteja, doncs, com una estratègia que pot facilitar la producció de noves composicions de la identitat per part de la persona gran (IACUB, 2011)

3. Els espais de relació

El recorregut de l'envellir és divers segons quin sigui el moment vital i, alhora, varia segons la biografia. Pensar en la biografia ens introdueix en la perspectiva generacional i, d'aquesta manera, podem obtenir un acostament més afinat al camp de la sexualitat en les relacions i la vida quotidiana de la gent gran.

Només cal recordar el manual *Economía Doméstica para Bachillerato y Magisterio* (1958) que indicava les obligacions de les dones "si ell sent la necessitat de dormir que sigui així, no el pressioni ni li estimuli la intimitat. Si el teu marit suggereix la unió, llavors accedeix humilment, tenint sempre present que la seva satisfacció és més important que la d'una dona".

Està clar que la pertinença a una generació determinada no permet donar compte exhaustiva de les biografies de les persones, però retenir aspectes, com ara les condicions de vida o els valors, facilita que puguem contextualitzar el recorregut vital. Per als professionals que es relacionen amb la gent gran, la incorporació d'aquesta perspectiva resulta imprescindible a fi de comprendre el trajecte vital de qui ens està explicant el que li està succeint avui.

Avui convivim amb persones grans de diverses generacions amb característiques diferents. Vegem-ne alguns detalls. Entre aquelles d'edat més avançada, octogenàries i nonagenàries, podem escoltar nombrosos relats d'històries dures: l'inici primerenc del treball i l'experiència de trànsit de la vida rural a la urbana, les dificultats d'accés a l'educació, la fam, les condicions sanitàries i també narracions que recorden la persecució moral o ideològica. La sexualitat amb finalitat reproductora, les normes de conducta sexual centrades en el patró masculí, la centralitat del coit i la inexistència de mètodes anticonceptius acompanyen el seu recorregut. De tot això no se

³ En el seu llibre *Identitat i envelliment*, Ricardo IACUB ofereix una presentació detallada de diferents marcs analítics per a l'estudi de la identitat de les persones grans (IACUB, R., 2011)

n'ha de desprendre que la seva sexualitat resultés sempre insatisfactòria. Encara que la veritat és que aquelles coordinades van constituir un terreny procliu a la interiorització d'idees que en res faciliten la llibertat del gaudir.

La separació entre sexualitat i reproducció, l'ús d'anticonceptius o els serveis de planificació familiar formen part del bagatge que introdueix la següent generació. És la generació a la qual pertanyen les persones que avui tenen 70 anys i aquelles que es formen en la dècada dels 60. Aquestes persones viuen la seva adultesa en un context de transformacions socials claus. La lluita antifranquista, les mobilitzacions impulsades pel moviment feminista, la defensa de la igualtat entre homes i dones en totes les esferes, la incorporació massiva de les dones al mercat de treball o la llei del divorci configuren un context de socialització substancialment diferent que influeix positivament en la possibilitat de viure la sexualitat amb més llibertat.

Les persones octogenàries i nonagenàries, de les quals abans ja n'hem descrit el trajecte, van compondre els primers grups de socis i sòcies a les Llars del Pensionista, Clubs de Jubilats, Casals. Amb una o altra denominació, els centres de gent gran es van definir com espais específicament creats per a ells, per la seva tranquil·litat, distracció i confort, i es fonamentaven en la imatge de les persones grans com a mereixedores de respecte. Aquests centres han evolucionat, és clar, amb enfocaments i ritmes d'evolució variats; la transformació esdevinguda es fa palesa en les activitats, entre elles el ball.

El ball ha anat canviant no només en els ritmes i les músiques; la il·lusió de presumir i d'atreure ha guanyat l'espai: el cos dansaire, animat, guanya l'espai a la creença que en la vellesa el cos és el càstig o és el que cal amagar. El ball connecta amb la sensualitat i es configura com a exponent que el desig no té límits d'edat, que l'interès sexual, el plaer, la comunicació i els afectes no estan subjectes a regles d'edat. En ocasions, el ball o, més exactament, el ball i la preparació per a ell, afavoreix que algunes dones es reconciliïn amb la seva imatge en deixar de banda una definició de bellesa excoent per als qui envelleixen.

L'evolució que hi ha hagut en el ball és expressiva de la permeabilització de valors alternatius als prejudicis religiosos o culturals predominants en els contextos vitals d'homes i dones, especialment entre els de més edat. Amb la permeabilització de valors que han format part de la següent generació, l'evolució que es traça permet qüestionar la visió de la persona que envelleix en termes de continuïtat lineal, mecànica, de la seva biografia, de la seva història vital, és a dir, permet qüestionar la imatge de la persona gran com a subjecte sense marge per al canvi.

El ball pot obrir una bretxa enfront de la creença que la sexualitat desapareix quan les persones envelleixen. Així ma-

El ball connecta amb la sensualitat i es configura com a exponent que el desig no té límits d'edat, que l'interès sexual, el plaer, la comunicació i els afectes no estan subjectes a regles d'edat.

teix, subratlla la funció que el grup ofereix com a suport per a reelaborar la representació de si mateixes a les persones que el gaudeixen i que no s'havien imaginat a elles mateixes gaudint d'aquesta manera.

Està clar que aquests balls atrauen una part de gent gran; a altres, en canvi, els desagrada profundament veure's a si mateixes en aquesta escena i prefereixen el ball en altres espais o, simplement, no els interessa ballar. Un cop més cal recordar l'heterogeneïtat que caracteritza el grup de la gent gran.

Però el ball no és l'única activitat que ha evolucionat en els centres de gent gran. Allí o en altres tipus de centres (centres cívics, centres de barri, biblioteques, ateneus), el ventall d'activitats està incorporant iniciatives que permeten a les persones repensar-se en la seva vida actual, en com viuen i com volen viure⁴; cal assenyalar que els qui hi participen són, sovint, persones de la segona de les generacions que hem introduït. En aquest tipus d'activitat, la sexualitat forma part del que cadascú reflexiona, estigui o no enunciada com a tema en el programa de sessions. Així, per citar alguns exemples, per a unes persones la seva reflexió els permet connectar amb les ganes de provar noves experiències, per a altres ho fa amb la consciència de l'avorriment que no es volia admetre, i per a altres pot fonamentar la decisió de practicar l'autoerotisme i no compartir la sexualitat. En tractar-se d'una activitat que habitualment es desenvolupa en grup, aquesta condició proporciona a les persones que hi participen l'oportunitat d'escoltar versions diverses de la vida que les estimulen a pensar en alternatives a la seva vida actual; cadascuna pot imaginar-se a si mateixa vivint de maneres diverses a les que han funcionat fins a aquest moment. També, en ocasions, aquest tipus d'activitat actua com a palanca perquè cadascú pugui dur terme un treball psicològic que li permeti comprendre la seva responsabilitat en el malestar que viu, i activar canvis per avançar en la vida de manera més satisfactòria⁵.

En aquest sentit, els espais de relació i les activitats deixen de tenir una funció referida a l'oci per convertir-se en espais d'oportunitats on les persones grans que hi participen puguin repensar-se a si mateixes en la seva sexualitat, o en altres esferes, per enfrontar tabús o concepcions opressives i construir alternatives més plaents.

⁴ El Programa *Viure bé, sentir-se millor* de l'Obra Social "la Caixa" és una mostra d'aquest tipus d'activitats.

⁵ Pilar Gómez, psicòloga clínica, (comunicació verbal) ho planteja d'aquesta manera: "Les persones necessitem parlar per poder entendre el món i el que ens passa, per fer-nos subjectes en lloc d'objectes de les coses que passen".

4. Mirades i experiències de les dones

En aquest apartat ens centrarem a parlar de sexualitat en les dones grans. Una de les idees que preval respecte a aquest tema és el silenci i l'omissió d'aquesta faceta a partir de l'edat madura. No pensem pas que les dones grans siguin "sexis", i en canvi sí que ens semblen amables, alegres, elegants, comprensives, etc. Però mai sexis. Tant en la xarxa de converses com en els espais instituïts, per no dir també en les investigacions i informes que es realitzen, fins i tot des del feminisme, aquesta dimensió sol estar absent. Semblaria que sexualitat i dona gran no són dos conceptes que puguin relacionar-se.

És des d'aquesta posició d'invisibilitat, construïda socialment, d'on intentarem capturar les indirectes, les insinuacions, les expressions que jutgen situacions i les converses espontànies. Volem, en definitiva, apropar-nos als espais on puguem captar la presència de necessitats i desitjos dels cossos sexuals, i les aspiracions afectives de les dones en l'edat madura.

Les dones comparteixen relats sobre sexe i parlen entre elles de les seves parelles sentimentals, però poques vegades es refereixen a les relacions que van tenir, si eren satisfactòries o doloroses, si van evolucionar amb el temps o es van marcir, si hi va haver permís per a exploracions mútues, quin va ser el tipus de fantasies, etc. Fa l'efecte que elles poden parlar de sexualitat però sense fer referència a la seva intimitat i menys fer-ho de forma problemàtica. Tal com descriu ANNA FREIXAS (2013) la relació amb la sexualitat en les dones majors d'una Espanya catòlica i apostòlica del franquisme és una barreja de negació, pudor i vergonya que ens allunya del nostre propi cos. Tot i que les pràctiques de sexualitat han evolucionat i les generacions de les grans més joves van viure plenament la influència del maig del 68, no hem fet un veritable balanç d'avenços respecte a aquest tema⁶.

Si ens acostem als tòpics que fem servir quan parlem de les nostres relacions afectivo-sexuals en els espais d'intercanvi, ens vénen al cap tòpics com: "a la nostra edat ja no ho fem..." o "ara dormim en habitacions separades", "millor que cada un s'aguanti els seus fluids", o "ja no estic per aguantar a ningú", etc. Totes aquestes afirmacions ens apropen a estereotips que segueixen alimentat una visió de la sexualitat centrada en tradicions que disciplinen els cossos i reprimeixen les expressions sensuals.

Però també creiem que una altra escolta és possible a la xarxa de converses femenina. Aquella que ens descobreix a dones interessades i curioses, i sobretot obertes a l'experimentació i a l'intercanvi de sabers. Són narratives més implícites i insinuants. Per exemple, una de les idees compartides entre

⁶ La bibliografia empírica sobre aquests temes (segons investigacions) és molt pobre a l'estat espanyol.

les dones grans és que a mesura que compleixen anys es van allunyant d'una sexualitat centrada en la genitalitat. En aquest intercanvi algunes mostren mancances en les seves relacions íntimes: "En realitat mai ens acariciem..." o "mai vaig sentir res i no l'hi ho vaig dir...". Quantes dones no pensen que és impossible un acostament amb la seva parella on flueixin els petons i carícies, els murmurs còmplices i les rialles sensuals, resignant-se a una relació que es fraternitza sense remei perquè no es troba el camí per a la seva transformació.

Si bé, tal com comenta FREIXAS (2013), les relacions afectivo-sexuals es poden configurar de forma diversa a causa de circumstàncies i opcions en la vida, és interessant veure-les també com a fruit de les nostres creences. D'aquesta manera, podem apreciar que amb una idea limitada de la sexualitat serà difícil per a aquestes dones canviar les seves relacions afectives, ja sigui amb les parelles o en la construcció de noves relacions. Amb una altra creença, per exemple, podrien transformar la falta de carícies aprenent a expressar el desig de rebre-les i oferir-les.

Algunes autores també assenyalen que per desenvolupar unes relacions més plenes i satisfactòries és molt important la relació que tenim amb el nostre propi cos. Cal envellir assumint els canvis en el cos i explorant noves sensacions en nosaltres mateixes per poder, després, acompanyar a les nostres parelles en un espai d'intimitat desinhibida. La pràctica de l'autoerotisme és una assignatura pendent a causa de la falta d'educació sexual de les generacions de dones grans a casa nostra. Pilar Bardem, en el paper d'una dona vídua de 70 anys, en la pel·lícula "La vida comença avui" pregunta a la professora en un curs de sexe: "¿Quan les dones s'estimulen, què fan?" (MAÑÀ, L., CAMÍN, Q., LLUNA, A., CAPELLAS, X., MONTERO, M., & NOLLA, L., 2010). La sexòloga, amb delicadesa i buscant les paraules, alfabetitza i desculpabilitza a aquesta dona, que obre uns ulls ingenus i escolta perplexa qüestions bàsiques d'anatomia, fisiologia i eròtica femenina, i que també fa seva la dita de "mai és tard" per iniciar-nos.

Una altra de les idees compartides, que reflecteix la imatge asexualada de les dones majors -des de la mirada "dels altres"-, prové d'una conversa que vam escoltar entre una nena i la seva mare en un parc públic d'una gran ciutat. La primera preguntava per què totes les àvies eren rosses i portaven aquesta roba tan apagada. Rosses? Va contestar la mare, és clar és que al tenir els cabells blancs, si es tenyeixen, els queda ros. I la roba? La roba, és veritat que sembla que totes vagin vestides iguals amb la seva brusa estampada de colors discrets i la faldilla sota genoll també fosca.

El comentari va servir a la rotllana de dones al parc per parlar de la pèrdua de la seva imatge i reivindicar la seva bellesa perduda. Alison Lurie (2002), ja el 1991, planteja que la roba, el cabell, els complements, etc. són un llenguatge més i que, fins i tot quan no volem dir res, ho diem. Per tornar a interes-

Quantes dones no pensen que és impossible un acostament amb la seva parella on flueixin els petons i carícies, els murmurs còmplices i les rialles sensuals, resignant-se a una relació que es fraternitza sense remei perquè no es troba el camí per a la seva transformació.

Per tornar a interessar-nos pel sexe, la sensualitat i l'afectivitat sembla que és important construir una nova mirada sobre el nostre propi cos, sense complexos, i rebutjant els estàndards de bellesa que reivindiquen els cossos joves i per tant atemporals.

sar-nos pel sexe, la sensualitat i l'afectivitat sembla que és important construir una nova mirada sobre el nostre propi cos, sense complexos, i rebutjant els estàndards de bellesa que reivindiquen els cossos joves i per tant atemporals. Un plantejament interessant és el que introdueix Foucault quan parla de la necessitat de "la cura de si mateix". Aquest autor proposa desplaçar la mirada des del món, des dels altres, cap a un mateix, rebutjant el tipus d'individualitat que se'ns ha imposat. Una pràctica de la subjectivitat que implica una actitud de respecte a un mateix i una ètica de la cura pròpia com a pràctica de llibertat (FRANCO, T. L. B., & MERHY, I. E., 2011).

Al final d'aquest apartat orientat a les dones, no podem obviar el que alguns autors han anomenat la "doctrina del antienvelliment". En ocasions, les dones no podem eludir aquesta onada normativa i aspirar a que els nostres cossos no només es mantinguin saludables sinó que han de semblar joves. Des d'aquest lloc la sexualitat també és una aspiració i la indústria cosmètica i farmacèutica ofereix productes "antiaging" en un mercat segmentat per a persones segons el seu poder adquisitiu. Així, les dones són un públic objectiu, sotmes a un bombardeig incessant que s'expandeix als homes, encara que amb menor bel·ligerància. Però el que és veritablement important en aquest enquadrament, i que traspasa totes les classes socials, és la persistència dels estereotips juvenils i el rebuig de la bellesa d'un cos envellit. Aquesta és una revolució pendent, i per a això cal mirar-se al mirall, construir una nova forma de sentir-se atractiva, reconvertir les nombroses estratègies de camuflatge estètic i incorporar a aquesta etapa noves subjectivitats que no prohibeixin l'expressió de la sexualitat i la sensualitat.

A manera de conclusió

En aquesta breu incursió sobre la sexualitat i l'afectivitat en la vellesa hem volgut introduir una agenda de temes, algunes preocupacions i també arguments que puguin servir per iniciar i incitar debats. Som conscients que en aquest recorregut des de diferents angles, hem deixat al tinter algunes qüestions que ens hauria agradat abordar. Es tracta de temes poc explorats i amb escasses iniciatives d'intervenció; a partir d'aquestes condicions presentem unes notes breus, adjuntant les referències per a aquells lectors que vulguin ampliar la informació.

El primer d'aquests temes és la sexualitat de les persones grans que viuen en residències, les barreres per a la seva expressió, així com iniciatives per afavorir-la⁷. El segon tema és

⁷ Per a una aproximació a la situació actual, veure F.VILLAR, C.TRIADÓ, M.CELDRÁN, i J.FABÀ (2011) *Sexualidad y personas mayores institucionalizadas: la perspectiva del residente i la perspectiva del*

la sexualitat de les persones lesbianes, gais, transsexuals, bisexuals i intersexuals (LGTBI) majors, el primer document de referència dels quals a Espanya data de 2004⁸.

Finalment ens agradaria remarcar la necessitat d'ampliar els estudis empírics incorporant les veus, i amb elles les experiències, de la gent gran al llarg de l'envelliment. Només així podrem disposar d'altres municions, tal com planteja Tomás IBAÑEZ (2001), per a noves construccions socials. Com expressen les paraules d'aquest home que, quan es refereix a les seves disfuncions, ens diu que aquestes li han permès explorar altres formes de sexualitat, i que ara se sent més masculí que mai perquè s'ha trobat sencer (POTTS, A., et al. Citat en GÓMEZ BO, C., & BRETIN, H., 2011).

profesional. Com a mostra d'intervencions, veure la revisió de R.DESSEL i M. RAMIREZ (2013) *Policies and procedures concerning sexual expression at the Hebrew Home at Riverdale*, guia publicada el 1995 i A. DUPRAS (2007) *La chambre d'intimité en institution. Innovation et paradoxes*.

⁸ B. GIMENO Vejez y orientación sexual (citat a J.Mª MESQUIDA, V. QUIROGA i A. BOIXADÓS 50 + LGTB *Informe Personas grans lesbianes, gais, trans i bisexuals a la ciutat de Barcelona*, 2015). Per una introducció al tema veure J. Mª MESQUIDA *Personas mayores y diversidades sexuales*. En EZQUERRA, S., PÉREZ SALANOVA, M., PLA, M., i SUBIRATS, J. (Eds) *Edades en transición. Envejecer en el siglo XXI* (en premsa).

Bibliografia

- CAMPS, N. & MIR, A. (2008). *La sexualidad en la edad avanzada: un estudio retrospectivo del abordaje asistencial de los trastornos sexuales en pacientes mayores de 65 años*. Revista Actas de la Fundació Puigvert. Barcelona: Fundació Puigvert. ISSN 0213-2885.
- DESSEL, R., & RAMIREZ, M. (2013) *Policies and procedures concerning sexual expression at the Hebrew Home at Riverdale*. The Hebrew Home at Riverdale Riverdale, New York. Disponible en http://ltcombudsman.org/uploads/files/issues/Sexual_Expression_PP-Hebrew_Home.pdf (Consultado el 28 de junio de 2016).
- DUPRAS, A. (2007). La chambre d'intimité en institution. *Gérontologie et société*, (3), pp.107-124. ISSN 0151-0193.
- GIMENO, B. (2009) *Vejez y orientación sexual*. Madrid: Federación Estatal de Lesbianas, Gais, Transexuales y Bisexuales. Disponible en <http://www.fundacion26d.org/wp-content/uploads/2014/06/informe-mayores-lgtb.pdf> (Consultado el 30 de junio de 2016).
- GÓMEZ BUENO, C., & BRETIN, H. (2011). *Sexualidad y envejecimiento* (pp. 76). Sevilla: Consejería de Salud.
- IACUB, R. (2011). *Identidad y envejecimiento*. Buenos Aires: Paidós. ISBN: 97895012428.
- Española, F.A.L.A.N.G.E. JONS (1958): Economía doméstica para bachillerato y magisterio. *Represión de la mujer en el estado franquista*, Disponible en <http://bit.ly/LwssBL> [Consultado el 18/06/2012].
- FRANCO, T. L. B., & MERHY, E. E. (2011). El reconocimiento de la producción subjetiva del cuidado. *Salud colectiva*, 7(1), 9.
- FREIXAS, A. (2013). *Tan frescas: Las nuevas mujeres mayores del siglo XXI*. Grupo Planeta Spain. ISBN: 978-84-493-2866-4.
- IBÁÑEZ, T. (2001). *Muníciones para disidentes: realidad, verdad, política*. Gedisa. ISBN: 9788474329216
- LURIE, A. (1994). *El lenguaje de la moda. Una interpretación de las formas de vestir*. Barcelona : Paidós Ibérica. ISBN : 84-493-0004-5.
- MAÑÀ, L., CAMÍN, Q., MAÑÀ, L., LUNA, A., CAPELLAS, X., MONTERO, M., & NOLLA, L. (2010). *La vida empieza hoy*.
- MESQUIDA, J.M., QUIROGA V., & BOIXADÓS A. (2015). *50+LGTB Informe Personas grans lesbianes, gais, trans i bisexuals a la ciutat de Barcelona*. Lleida: Boira Editorial. ISBN: 978-8415218-92-0.
- MESQUIDA, J. Mª (en prensa) Personas mayores y diversidades sexuales pp 88-92. En Ezquerria, S., Pérez Salanova, M., Pla, M., y Subirats, J. (Eds) *Edades en transición. Envejecer en el siglo XXI*. Barcelona: Ariel
- POTTS, A., GRACE, V.M., GAVEY, N., VARES, T.(2004) “ ‘Viagra stories’: challenging ‘erectile dysfunction’ “, *Social Science & Medicine* 59, p. 489–499.
- PRIETO, D., ETXEBERRÍA, I., GALDONA, N., URDANETA, E., & YANGUAS, J. (2009). *Las dimensiones subjetivas del envejecimiento*. Colección estudios, Serie Personas Mayores nº 11007. Madrid: Ministerio de Sanidad y Política Social- IMSERSO. ISBN: 978-84-8446-123-4.
- SALVAREZZA, L. (1988). *Psicogeriatría, Teoría y clínica*. Buenos Aires: Paidós. ISBN:950-21-4124-6.
- VILLAR, F., TRIADÓ, C., CELDRÁN, M. Y FABÀ, J. (2011). *Sexualidad y personas mayores institucionalizadas: la perspectiva del residente y la perspectiva del profesional*. Disponible en http://www.imserso.es/InterPresent2/groups/imserso/documents/binario/25_11idi.pdf (Consultado el 28 de junio de 2016).

“Yes, we fuck!” i l’assistència sexual

“Yes, we fuck!” and the sexual assistance

Antonio Centeno Ortiz¹

Resum

El documental “Yes, we fuck!” tracta sobre la sexualitat de les persones amb diversitat funcional. A més de contribuir a generar un imaginari col·lectiu on aquestes es mostren com cossos desitjosos i desitjables, el procés de creació del projecte ha estat espai de trobada amb altres activismes vinculats a la corporalitat. Es descriuen les sis històries que el componen, aprofundint en la que tracta l’assistència sexual, assenyalant similituds i diferències amb altres treballs sexuals i vinculant-la amb el dret a la vida independent.

Paraules clau: “Yes, we fuck!”, assistència sexual, diversitat funcional, vida independent.

Abstract

The documentary “Yes, we fuck!” deals with the sexuality of people with disabilities. In addition to contributing to generate a collective mindset where these people’s bodies are presented as eager and desirable, the process of creating the project has been a meeting place with other activisms related to the corporality. The article describes the six stories that comprise it, deepening in the one dealing with sexual assistance, showing similarities and differences with other sex workers and linking it with the right to independent life.

Key words: “Yes, we fuck!”, sexual assistance, disabilities, independent living.

Per citar l'article: CENTENO ORTIZ, Antonio. “Yes, we fuck!” i l’assistència sexual. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2016, n. 208, pàgines 79-91. ISSN 0212-7210.

¹ Activista social i coautor del documental “Yes, we fuck!”. antonio.centeno@gmail.com

Diversitat funcional. Resistir, també, des del llenguatge

Hi ha moltes maneres de ser i d'estar en el món. Unxs² es desplacen caminant amb elegància felina, altrxs llisquen en les seves cadires de rodes. Per a alguns ulls la llum pot esculpir imatges amb precisió celestial i per a altres simplificar l'univers a un to i la seva pau. La vibració de l'aire desencadena melodies en certes orelles i en altres orquestra un silenci d'abelles en el seu llibar. Hi ha ments absortes en la persecució del Bosó de Higgs i altres replegades sobre si mateixes en una successió de miralls sense principi ni fi.

Es miri com es miri, una de les característiques intrínseques a la idea d'humanitat és la de la seva diversitat. En particular, és una realitat incontestable la diversitat funcional; hi ha diferents maneres de funcionar, de fer les coses a la nostra interacció amb el món, amb els/les altres i amb nosaltres mateixxs. No obstant això, no totes les formes de ser i estar resulten ben acollides. La societat ha estat organitzada com si tothom es moguéss, veiés, escoltés, percebés i entengués de la mateixa manera.

Pitjor encara, com si fos desitjable la idea de convertir els espais i processos socials en màquines homogeneïtzadores per fabricar una mena de "ser humà normal" que ens lliurés de tota la incertesa i complexitat que comporta la diversitat, al preu de perdre també tota la seva potencialitat creativa. Com una de les formes de resistència a aquests processos de normalització, algunes de les persones, per les nostres diferències funcionals, patim una discriminació sistemàtica i sistèmica, i fa una dècada que ens anomenen com "persones amb diversitat funcional"³.

No es tracta, doncs, d'un canvi de nomenclatura, sinó d'un posicionament polític que rebutja classificar les persones en funció d'unes capacitats vinculades a la idea de productivitat i considerades aïllant l'individu de la seva comunitat, sense poder comptar amb els/les altres. En lloc de posar el focus en com d'improductiu resulta el ciutadà desconnectant-lo de la resta, proposem situar l'eix de pensament en com millora la societat en el seu conjunt si dota les persones dels suports necessaris perquè, lliures de relacions de dominació, aportin a la comunitat tota la riquesa de la seva diversitat.

"Yes, we fuck!" Si follem tots i totes, follem millor

L'exitosa resposta evolutiva de l'ésser humà a la seva extrema fragilitat (naixem amb els ossos del crani encara sense

² A l'original castellà l'autor fa servir la "x" per evitar un llenguatge sexista.

³ Terme acunyat per M. LOBATO i J. ROMANACH (2005) en el Fòrum de Vida Independent.

soldar perquè un cervell enorme però immadur pugui sortir pel canal pèlvic) sempre va ser teixir comunitats d'individus heterogenis que cooperen entre si, però en algun moment de la nostra història vàrem perdre el nord, l'ànima acumulativa va desviar el "sentit comú" cap a la idea d'individus homogenis que competeixen entre si. No obstant això, el segle xx ens va mostrar com aquestes idees mitològiques de "normalitat" i d'"individu autosuficient" poden arribar a generar la pitjor de les societats possibles, el món més "invivable" que haguéssim pogut imaginar, l'expressió més crua i paradigmàtica va ser l'Alemanya nazi d'Adolf Hitler.

Tanmateix, en les últimes dècades hem acumulat evidències empíriques que els processos socials obtenen millors resultats per al conjunt de la població quan inclouen la diversitat humana en general i la diversitat funcional en particular. Exemples d'això últim són el transport, l'urbanisme, la pedagogia, l'arquitectura... Gràcies a pensar en les diferents maneres de funcionar hem aconseguit un transport més segur i confortable, un urbanisme més habitable, una pedagogia amb més i millors eines, una arquitectura més amigable, etc. Aquests beneficis són per a tothom, no només per a les persones amb diversitat funcional, però és la presència d'aquestes últimes el que ha constituït la inspiració i el motor per aconseguir aquestes transformacions socials cap a un millor viure.

Tot apunta que hauria de passar el mateix en l'àmbit de la sexualitat; si follem tots i totes follem millor. ¿S'imaginem com seria incloure en els fins ara estrets territoris del desig i del plaer tots i totes els cossos, totes les formes de moure, sentir, entendre? Aquí sembla bategar una revolució pendent. Revolució perquè dinamita l'heteropatriarcat que segresta els nostres cossos i desitjos al servei de la reproducció capitalista. I revolució perquè reclama per al plaer dels cossos abjectes, els cossos improductius per a aquest mateix sistema capitalista. Aquest és el potencial polític que dona sentit a un projecte com el documental "Yes, we fuck!", una mirada a sis històries sobre la sexualitat de les persones amb diversitat funcional que interpel·la el conjunt de la població sobre com construïm la relació amb el nostre propi cos i amb els/les altres a través dels desitjos i els plaers en un escenari d'opressió capacitista⁴ i sexista.

¿S'imaginem com seria incloure en els fins ara estrets territoris del desig i del plaer tots i totes els cossos, totes les formes de moure, sentir, entendre? Aquí sembla bategar una revolució pendent.

Aliances crip-queer⁵, la rebel·lió dels i les monstres

Més enllà del producte audiovisual que ha resultat d'em-

⁴ Sistema d'opressió que divideix la població en dues categories, capaços i incapaçs, a partir de prevaldre unes capacitats sobre altres i mesurar-les aïllant l'individu de la comunitat.

⁵ "Crip" té caràcter d'insult, es podria traduir com "tullidx". "Queer" vindria a ser "raritx" o en el context activista espanyol "transmarikabollo" La reapropiació de l'insult per les mateixes persones que viuen amb aquesta condició busca desactivar-lo empoderant al col·lectiu.

bastar les sis històries que descriurem en els següents apartats d’aquest article, el procés de realitzar el documental ha tingut un valor en si mateix, en tant que ha generat un espai de trobada per a diferents moviments polítics vinculats al cos i a la sexualitat: feminismes, transfeminismes⁶, diversitat funcional, LGBTI⁷, treballadorxs sexuals, activisme gordx... un context de resistència radical en el qual els qui portem una dècada qualificats com “persones amb diversitat funcional” varem començar a transitar cap a la reapropiació de l’insult “crip”, en pura resonància amb els qui porten temps fent des del “queer”.

Trobar-nos ha generat experiències de les que han sorgit projectes tan estimulants com “Pornortopedia” (disseny col·laboratiu de joguines sexuals accessibles), “Nexes” (curt de postporno tolit-transfeminista), “Assex” (grup autogestionat per a l’assistència sexual) o els “Picnics mutants” (trobades lúdiques de les comunitats queer i crip) Cert que hi ha dificultats en aquest procés de confluència, com l’escassetat d’espais que siguin alhora accessibles i amigables amb el queer, o el diferent nivell de politització de cada grup. Però l’afinitat en els discursos i els florents llaços personals que es van teixint apunten a una aliança profunda que no ha fet més que començar.

Tenim discursos afins perquè compartim experiències de vida afins, que tenen a veure amb haver sofert el pes d’una mirada que menysprea la diferència, que la “patologitza” per despolititzar-la i d’aquesta manera arraconar-la i aixafar-la en aquest carreró a les fosques que és el terreny “d’allò personal”. No deixarem que això segueixi així, ens hem trobat per seguir camí juntxs, per rescatar tota la potencialitat dels nostres cossos, de la nostra vulnerabilitat, per celebrar la diferència i repolititzar la desigualtat, per encarnar una revolta des dels marges, des de l’abjecte. La rebel·lió dels i les monstres està en marxa, i potser sí va a poc a poc és perquè va lluny.

Històries quotidianes. Es folla com es viu i es viu com es folla

Per descomptat, igual que ocorre amb la població en general, la vivència de la sexualitat de les persones amb diversitat funcional hauria de desenvolupar-se majoritàriament en els àmbits quotidians de les amistats, les parelles, el poliamor, les relacions esporàdiques, etc. Sabem que actualment no és així, persisteix una notable desigualtat generada per les barreres materials i simbòliques. En aquest sentit, afirmacions del tipus “hi ha persones amb diversitat funcional que només po-

⁶ Activismes feministes que qüestionen el binarisme home-dona proposant una major fluïdesa tant en la identitat com a l’orientació sexual. En l’àmbit anglosaxó s’utilitza el terme “queer”.

⁷ Acrònim per a lesbianes, gais, bisexuals, transexuals i intersexuals.

den follar pagant”, resulten esbiaixades (no són ni més ni menys certes que les d’altres grups humans) i juguen el trist paper de profecia autocomplerta al reforçar aquest imaginari col·lectiu que expulsa les persones amb diversitat funcional dels plaers en àmbits quotidians.

El documental mostra dues històries vinculades a la vida quotidiana, des del convenciment que es folla com es viu i es viu com es folla. És a dir, si es té una vida pròpia (impossible vivint en una institució o a càrrec de la família) podent assumir amb llibertat la responsabilitat sobre la quotidianitat, establint vincles lliures de relacions de dominació, és molt probable que es desenvolupi una vida sexual igualment lliure, rica i plaent. I, recíprocament, si es viu una sexualitat lliure, rica i plaent, es forjarà una voluntat irreductible d’arribar a tenir una vida pròpia, una vida independent.

Cal entendre que “vida independent” no vol dir fer les coses sense suports, sinó tenir responsabilitat i control sobre els suports necessaris per vincular-se lliurement amb els/les altres. La negació del dret a una vida autodeterminada va junt amb la negació del dret a una sexualitat lliure i plena, ambdues violències es retroalimenten. Tant les dones amb diversitat funcional com les persones amb diversitat intel·lectual han patit més que ningú el pes d’aquesta doble negació, d’aquí la importància que les històries de vida quotidiana recollides en el documental estiguin protagonitzades per una dona amb diversitat física i un grup de joves amb diversitat intel·lectual.

Postporno⁸ i ejaculació de conys⁹. Recuperant els nostres cossos i la seva representació

Si fins aquí hem destacat la connexió entre la quotidianitat de la vida independent de les persones amb diversitat funcional i la vivència d’una sexualitat emancipada, no és menys cert que bona part de la nostra relació amb el fet sexual queda circumscribita més al pensament que a les pràctiques, més a la nostra gestió de les imatges que la cultura, la pornografia i la ciència generen en la nostra ment que a experiències reals. Dit d’una altra manera, la representació de la sexualitat és important no tant perquè mostri una realitat sinó perquè la construeix. D’aquí que les altres dues històries de “Yes, we fuck!” siguin tallers que incideixen en la importància de reapropiar-nos dels nostres cossos i la seva representació, un sobre postporno i diversitat funcional i l’altre sobre l’ejaculació dels conys.

El postporno, com a eina política que busca reciclar aques-

⁸ Moviment polític i artístic que es reapropia del llenguatge visual del porno per proposar altres representacions de la sexualitat amb altres corporalitats, identitats, desitjos i pràctiques.

⁹ Terme utilitzat per activistes transfeministes per referir-se a l’“ejaculació femenina”.

ta poderosíssima màquina de creació de subjectivitat que és el porno, ens parla d’una sexualitat diversa en els cossos, els desitjos i les pràctiques, lliure de sexisme i “capacitisme”, empoderadora dels subjectes subalterns, descoïtocentrada i capaç de sexualitzar tot el cos. En definitiva, el llenguatge audiovisual ideal per crear un nou imaginari col·lectiu de la sexualitat de les persones amb diversitat funcional mitjançant una autorepresentació que materialitzi el trànsit d’objectes al servei d’altres mirades a subjectes enunciadors dels nostres propis desitjos i plaers.

La visibilització de l’ejaculació dels conys, una realitat ignorada per la ciència patriarcal fins a la popularització d’internet, reivindica el coneixement des de la vivència encarnada i la recuperació dels cossos de les dones per al plaer, per a una sexualitat molt més enllà de la reproducció. Quan, a més, al taller hi participa una dona cega, es fa encara més clara la lluita comuna que els feminismes i les persones amb diversitat funcional compartim per despatologitzar les nostres corporalitats i rescatar-les per a un gaudi que resulta inútil a ulls d’un capitalisme tan capacitista com sexista.

Assistència sexual i prostitució inclusiva¹⁰, eines per l’empoderament

L’assistència sexual és un suport per accedir sexualment al propi cos: reconèixer-lo, explorar-lo, masturbar-lo, són accions que habitualment cadascú fa per si mateix, però algunes persones amb diversitat funcional requerim el suport de l’assistent sexual per a això. De la mateixa manera, l’assistència sexual pot proporcionar suports abans, durant i/o després de realitzar pràctiques sexuals amb una altra persona diferent de l’assistent.

Dues de les històries del documental estan centrades en el treball sexual, una tracta sobre assistència sexual i l’altra sobre prostitució inclusiva. No són el mateix, si bé les dues comparteixen el ser formes de treball sexual amb un gran potencial d’empoderament, tant per a les persones amb diversitat funcional com per els/les treballadorxs.

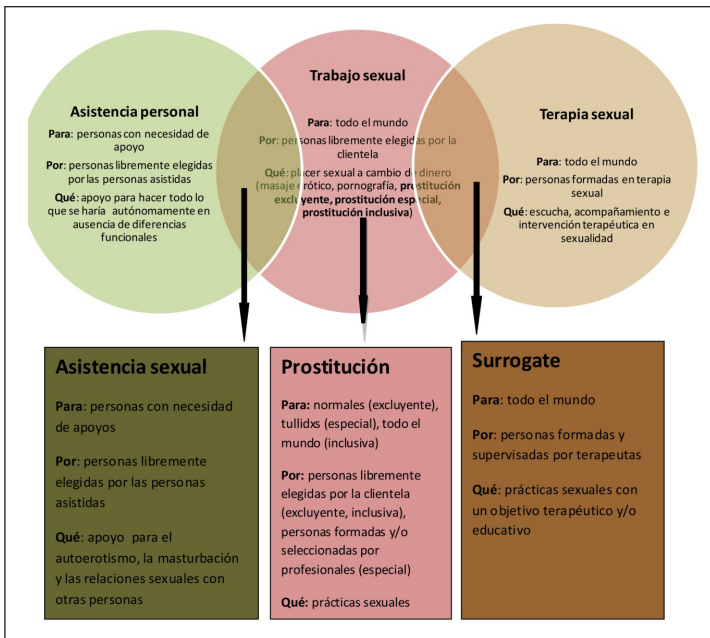
L’assistència sexual és un suport per accedir sexualment al propi cos: reconèixer-lo, explorar-lo, masturbar-lo, són accions que habitualment cadascú fa per si mateix, però algunes persones amb diversitat funcional requerim el suport de l’assistent sexual per a això. De la mateixa manera, l’assistència sexual pot proporcionar suports abans, durant i/o després de realitzar pràctiques sexuals amb una altra persona diferent de l’assistent. En definitiva, l’assistent sexual no és algú amb qui tenir sexe, sinó algú que et dona suport per tenir sexe amb tu mateix o amb una altra persona.

No proposem delimitar les tasques de l’assistència sexual per qüestions morals, sinó perquè les circumscrivim fins allà on arriba la materialització del dret a l’accés al propi cos. Les accions proposades són les que la persona amb diversitat funcional podria fer per si mateixa en absència de diferències fun-

¹⁰ Ens referirem amb aquest terme a la prostitució que atén tot tipus de corporalitats, inclosa la diversitat funcional en general i la diversitat intel·lectual en particular.

cionals. No s'inclouen pràctiques com el coit o el sexe oral, per exemple, perquè ningú les porta a terme amb si mateix, sempre es realitzen amb una altra persona. I als altres cossos s'hi accedeix per acord, no per dret. En el terreny del sexe de pagament, aquest és l'espai de la prostitució inclusiva (si l'objectiu és el plaer) o del "surrogate"¹¹ (si hi ha una intenció terapèutica).

Entesa d'aquesta manera, l'assistència sexual resulta un terreny d'intersecció de dues figures laborals ja existents; l'assistència personal¹² i el treball sexual¹³. La primera comparteix amb l'assistència sexual la justificació de la seva necessitat (suport per fer tasques en la manera que determinen les diferències funcionals) i el rol que juga cada part, en el sentit que és la persona amb diversitat funcional qui assumeix el coneixement i la responsabilitat per decidir en cada moment el què i el com ha de fer la persona assistent. En el treball sexual, per contra, és la persona treballadora la qui té el coneixement i la responsabilitat per decidir què i com procedeix dur-se a terme. No obstant això, alguns treballs sexuals com la prostitució o el massatge eròtic, sí que comparteixen amb l'assistència sexual

¹¹ Figura de la teràpia sexual dirigida a la població general, no només a les persones amb diversitat funcional. El "surrogate" pot tenir pràctiques sexuals amb el pacient sota la supervisió d'un terapeuta.

¹² L'assistència personal és un suport per a l'autocura de la persona amb diversitat funcional, de manera que és aquesta qui decideix qui, per què, com, quan i on l'assisteix.

¹³ Entenem per "treball sexual" tota activitat que té com a objectiu excitar i/o proporcionar plaer sexual a canvi de diners. És el cas de la prostitució, l'assistència sexual, la pornografia, el "surrogate", el massatge eròtic...

tasques com acariciar o masturbar.

Aquesta coincidència de l’assistència sexual amb l’assistència personal, en la justificació i els rols, i amb alguns treballs sexuals, en les pràctiques dibuixa tres possibles escenaris per determinar qui hauria de desenvolupar-la com a professió:

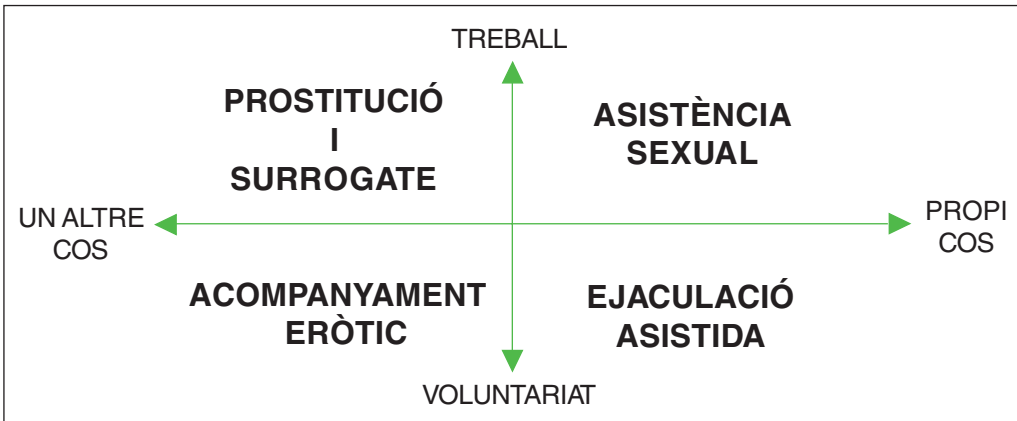
- a) Les persones que fan assistència personal i les que fan alguns treballs sexuals (prostitució, massatge eròtic) dirimeixen entre si qui es queda (o qui rebutja) el treball d’assistència sexual.
- b) L’assistència sexual es porta a terme tant per assistents personals com per treballadorxs sexuals (prostitució, massatge eròtic).
- c) Es crea una figura laboral nova, dins l’esfera dels treballs sexuals i amb els rols propis de l’assistència personal, que anomenem assistència sexual.

Al nostre entendre, l’opció (c) és més clara i ofereix millors perspectives d’arribar a articular una proposta política que converteixi l’assistència sexual en un dret que generi obligacions concretes per als poders públics, especialment pel que fa al finançament.

Tornant a les tasques pròpies de l’assistència sexual, cal tenir present que masturbar a algú o ajudar-lo a mantenir relacions sexuals amb una altra persona, té una càrrega eròtica important. Les sensacions i les emocions poden ser intenses, això dificulta la gestió del vincle i mantenir rols i expectatives. Com que tots i totes estem fora de guió, i deserotitzar l’assistència sexual no sembla ni possible ni desitjable, caldrà seguir aprenent, posant en comú, compartint estratègies i pautes per facilitar els pactes i una bona harmonia entre assistentxs i assistits/des. Tenir una definició clara d’assistència sexual és necessari perquè ajuda a delimitar tasques, rols i expectatives, però no és suficient.

Part de la confusió sobre què és l’assistència sexual ve donada per la reducció a un sol punt del que en realitat són dos eixos fonamentals per definir la figura. D’una banda, hi ha l’eix de a quin cos s’accedeix sexualment; no és el mateix accedir al propi cos que a un altre cos. D’altra banda, l’eix del treball; res a veure una activitat professional amb un voluntariat.

En el quadre (pàgina següent), l’assistència sexual se situa en el terreny laboral de l’accés al propi cos. El terme “acompanyament eròtic” és un concepte encunyat en el projecte “Tandem team” (utilitzen “acompanyament íntim i eròtic”), i el d’“ejaculació assistida” és l’utilitzat per l’entitat japonesa “White hands” (només atenen homes). Per descomptat, les línies que separen l’un de l’altre no són ni tan rectes ni tan nítides. Tot i així, és important intentar ordenar els conceptes perquè, tant els que rebem l’assistència sexual com els que la presten, tinguem el més clar possible quines són les pràctiques, les implicacions jurídiques, els rols i les expectatives que entren en joc.

La logística importa. Sobre finançament i formació

Hi ha certa tendència a qualificar d'“assistència sexual” a tot treball sexual que es faci amb persones amb diversitat funcional. De vegades s'argumenta que una formació prèvia obligatòria converteix la prostitució especial¹⁴ en assistència sexual. Una cosa sorprenent i difícil d'acceptar, en tant que si es paga per un servei que inclou accedir sexualment a un altre cos es tracta clarament de prostitució, independentment de les característiques personals de cadascú.

Aquesta concepció de la formació pot resultar estigmatitzadora per els/les treballadorxs sexuals (“són ignorants si no les formo jo”), per a les persones amb diversitat funcional (“no es poden fer càrrec de si mateixxs”) i alimenta temptacions corporativistes (“només pot fer aquesta feina qui sigui format/da per mi”). Com més formació millor, però sempre com a dret a disposició de la persona treballadora, mai com a filtre previ que segresta el coneixement i limita la llibertat personal. Quan algú va a tocar el nostre cos, la llibertat d'elecció ha de ser absoluta, perquè dona moltes més possibilitats que el servei resulti satisfactori que la pretesa autoritat que atorgui cap titulació. Les persones amb diversitat funcional tenim el millor dels coneixements sobre els nostres cossos, i el que no sapiguem ho hem d'aprendre com la resta de la població, no convertint cada activitat de la nostra vida en una pallissa pedagògica que ens clava l'expert de torn.

Amb tot això, hi ha un problema econòmic de fons; les despeses extraordinàries, l'exclusió del sistema educatiu i del món laboral, al costat d'un sistema de pensions raquític, fan que les rendes de les persones amb diversitat funcional siguin, de mitjana, inferiors a les de la resta de la població. Això dificulta

¹⁴ Ens referirem amb aquest terme a la prostitució que atén només a persones amb diversitat funcional, no a la població en general.

L’assistència sexual és un suport per accedir sexualment al propi cos: reconèixer-lo, explorar-lo, masturbar-lo, són accions que habitualment cadascú fa per si mateix, però algunes persones amb diversitat funcional requerim el suport de l’assistent sexual per a això. De la mateixa manera, l’assistència sexual pot proporcionar suports abans, durant i/o després de realitzar pràctiques sexuals amb una altra persona diferent de l’assistent.

acordar preus que satisfacin a ambdues parts. Torna a ser clau distingir entre assistència sexual i prostitució inclusiva, així com reconèixer el seu paper complementari. Entenent la primera com a eina per materialitzar el dret al propi cos és possible que a mitjà/llarg termini es pugui aconseguir que els poders públics assumeixin la seva responsabilitat en finançar-la. Comprendent el paper complementari de la segona, estarem més a prop de garantir drets laborals per a les persones treballadores.

Parlem de “paper complementari” en el sentit que l’assistència sexual empodera trencant la barrera d’accedir sexualment al propi cos, i la prostitució inclusiva empodera facilitant l’experimentació, el joc i el goig de compartir sexe amb altres cossos. El primer només és imprescindible per a algunes persones les diferències funcionals de les quals requereixen aquests suports i constitueix, per tant, un dret fonamental que ha de ser finançat per l’Estat. El segon, en canvi, no respon a les necessitats específiques que es deriven de les diferències funcionals per exercir un dret, es tracta d’un servei comú a tota la població (com l’educació, els locals d’oci, l’habitatge, el comerç...) i sabem que és molt millor que els serveis comuns siguin inclusius, que això els millora per al conjunt de la població, mentre que convertir serveis comuns en “serveis especials per a persones especials” no transforma socialment i condueix a un món amb guetos que perpetuen l’aïllament i la segregació. Partim d’una realitat en la qual la prostitució és majoritàriament exclouent, però la prostitució especial no és la resposta, hem de treballar per aconseguir una prostitució inclusiva.

Així doncs, l’assistència sexual i la prostitució inclusiva són treballs sexuals diferents en la seva justificació, els rols, les expectatives, les pràctiques possibles, les persones a les quals s’adreça i la seva configuració com a dret, però complementaris en el procés d’obrir un ventall de possibilitats perquè les persones amb diversitat funcional puguem viure el nostre propi cos i el vincle amb els/les altres des del desig i el plaer.

	Accés corporal	Figura professional	Formació assistidx	Rol	Pràctiques sexuals	Asistits/des
Assistència sexual	propi	treball	voluntària	jefx	masturbació	necessitat de suports
Acompanyament eròtic	acompanyant	voluntariat	?	?	qualsevol	diversitat funcional
Prostitució especial	prostitutx	treball	obligatòria	clientx	qualsevol	diversitat funcional
Prostitució inclusiva	prostitutx	treball	voluntària	clientx	qualsevol	qualsevol
Surrogate	surrogate	treball	obligatòria	pacient	qualsevol	qualsevol
Ejaculació assistida	propi	voluntariat	obligatòria	pacient	masturbació	necessitat de suports

En els marges dels marges. Gènere i diversitat intel·lectual

Dèiem que l'assistència sexual comparteix justificació i rols amb l'assistència personal, i això ens ha d'ajudar a entendre com s'articula aquesta figura per a les persones amb diversitat intel·lectual. La manera de prendre decisions s'estructura en tres plans, en funció del que la persona amb diversitat intel·lectual pot decidir:

- a) Per si mateixa. Ningú intervé.
- b) Amb suport. Una altra persona, l'assistent personal, l'informa i acompanya en el procés.
- c) No pot decidir, ni amb suport. La seva voluntat ha de ser interpretada per l'assistent personal.

En el cas de la diversitat física tot se simplifica a (a) i per a algú en coma es redueix a (c). Entre un extrem i l'altre tot ha de ser possible. La clau és establir un protocol entre la persona amb diversitat intel·lectual, l'assistent personal i la persona garant del bon funcionament des de l'assistència (habitualment un familiar o entitat) de manera que quedi definit el millor possible quin tipus de decisions corresponen a cada pla i com actuar en cada un d'ells.

Si entenem com funciona la presa de decisions amb assistència personal entendrem com funciona l'assistència sexual per a persones amb diversitat intel·lectual: exactament igual. Sens dubte, el procés resulta més complex que amb la diversitat física, però és perfectament viable i del tot necessari. Si a algú se li ha negat de manera sistemàtica el seu dret a prendre decisions és a les persones amb diversitat intel·lectual, arraconades en els marges dels marges de la ciutadania en nom d'una "protecció" que en no poques ocasions arriba pràcticament a anul·lar-les com a persones.

I és també des d'aquests marges dels marges des d'on les dones amb diversitat funcional comencen a reclamar la seva sexualitat en general i l'assistència sexual en particular. Masclisme i capacitisme es retroalimenten per negar-les-hi el seu dret al propi cos, als desitjos i als plaers, situant-les en una posició de major invisibilitat i menor veu pública que la resta de les dones i que els homes amb diversitat funcional. Cap proposta sobre què és i com hauria de desenvolupar-se l'assistència sexual, inclosa la que hem presentat en aquest article, tindrà sentit si no s'aconsegueix incorporar la veu i l'experiència de les dones amb diversitat funcional en els àmbits de debat i presa de decisions polítiques. En aquest sentit, cal destacar la gran tasca de Soledad Arnau en l'àmbit activista i acadèmic, així com l'incipient interès en el terreny de la política per part de la senadora Virginia Felipe.

¿Mares que masturben i putes que ploren? Vida independent JA!

Unes de les imatges icòniques més tremendistes que s’exhibeixen per justificar la prostitució especial és la de mares que es veuen abocades a masturbar els seus fills amb diversitat funcional i putes que es posen a plorar en contemplar els cosos deformes. Se’ns presenta així una necessitat imperiosa, incontenible fins al punt de trencar el tabú de l’incest i que no pot ser resolta per la prostitució perquè no és inclusiva. No dubto que darrere d’aquesta imatge tremendista hi ha històries reals molt dures, però no és menys cert que hi ha moltes altres històries igual de reals i de sentit diametralment oposat. Ja hem argumentat anteriorment per què considerem que l’assistència sexual i la prostitució inclusiva són millors opcions que la prostitució especial. No disposem de dades estadístiques per descriure amb més precisió com és la complexa situació que volem transformar perquè és una realitat oculta i ocultada, relegada als foscos soterranis de la “tragèdia personal”. Resulta més necessari que mai, doncs, recordar que el personal és polític i aportar llum sobre la qüestió també des de l’experiència encarnada.

Quan vaig adquirir les meves diferències funcionals (tetraplegia) als 13 anys la meua mare es va convertir en la meua cuidadora. Durant molts anys se’m va negar l’oportunitat d’aprendre a cuidar-me. Els poders públics sortien per la tangent amb la humiliant i miserable “prestació per fill a càrrec”, la renda familiar era més que humil, impossible contractar l’assistència personal que necessitava per autocuidarme. Així, les expectatives, preferències i ritmes de la meua vida van haver de supeditar-se a la supervivència en la cura materna. La meua mare podria explicar d’ella el mateix, és clar. El vincle maternal-filial no podia estar més distorsionat i, a mesura que passava el temps i m’endinsava en l’adolescència primer i en la joventut després, la cosa anava a pitjor. En particular, no tenia la més mínima intimitat i el meu cos només existia com a problema, de desitjos i plaers ni se’n parlava. Lògic, no hi havia cap tipus de suport per explorar aquest terreny i jo no podia fer-ho per mi mateix, només podia ser font de frustració.

Aquest estat de coses va començar a canviar quan vaig aconseguir els meus primers ingressos, via obtenir beques d’estudi i donar infinitat de classes particulars. Contractava les meves (escasses) primeres hores d’assistència personal i acudia esporàdicament a serveis de prostitució. Per cert, aquí quan hi va haver llàgrimes van ser d’alegria en descobrir que el meu cos amagava més possibilitats per al plaer de les que m’havien augurat els senyors de la bata blanca. Tot molt precari, sobretot a costa d’empobrir-me, però van ser els meus primers espais de llibertat i d’intimitat.

Amb el temps i pagant, la mare i jo, un alt cost tant en el personal com en l'econòmic, vaig acabar els estudis, vaig tenir una bona feina, vaig accedir a un habitatge de protecció oficial i vaig obtenir assistència personal suficient per viure sol i sense empobrir-me, és a dir, finançada pels poders públics. En tot aquest periple la sexualitat no va ser una cosa ajornada fins a haver aconseguit "allò important". Va ser una vivència indispensable des del principi perquè les idees de llibertat, intimitat i autodeterminació tinguessin sentit. Si no se'ns permet viure travesats/des pel desig i el plaer, no hi ha ciutadania possible.

Al llarg de tot aquest procés vaig aprendre, segueixo aprenent, a deixar-me cuidar pels que em volen quan jo vull i a assumir tota la responsabilitat i control sobre els meus suports per tenir cura de mi mateix i dels i les altres. També a distingir la trobada sexual (amants, putes, núvies) del sexe amb mi mateix (assistència sexual). Així com l'assistència personal em va tornar la meva mare com a mare, l'assistència sexual em va tornar el meu cos per estar amb mi mateix des del joc, l'exploració i el plaer.

Per rescatar les nostres vides i els nostres cossos no hi ha dreceres ni podem permetre'ns dilacions. És un camí complex, que requereix trobar des del començament les preguntes adequades per no perdre el rumb. Sabrem que hem formulat les bones preguntes quan la resposta sigui clarament "vida independent, JA!"

La sexualitat no va ser una cosa ajornada fins a haver aconseguit "allò important". Va ser una vivència indispensable des del principi perquè les idees de llibertat, intimitat i autodeterminació tinguessin sentit. Si no se'ns permet viure travesadxs pel desig i el plaer, no hi ha ciutadania possible.

Bibliografia

- Documental *Yes, We Fuck!* (2015) 60 min. Antonio Centeno, Raúl de la Morena. www.yeswefuck.org

Dialogar les sexualitats des d'activismes queer i transfeministes

Discussing sexuality of queer and transfeminists activisms

Lola Martínez Pozo¹

Resum

El present article parteix d'una desconstrucció crítica de models dominants de sexualitat en el context sociocultural i geopolític occidental, amb la intenció d'incloure i repensar des de l'àmbit del Treball Social sobre "altres" perspectives, narratives, pràctiques polítiques, imaginaris i representacions que, en relació a la sexualitat(s), la conceptualitzen com un règim polític, i proposen models alternatius de lectura i pràctica que impliquen ruptures amb les hegemonies sexuals.

Paraules clau: Sexualitat (s), dissidència sexual, activismes queer i transfeministas.

Abstract

This article is based on a critical deconstruction of dominant models of sexuality in the context of cultural and geopolitical western world. It intends to include and rethink from the field of Social Work on 'other' perspectives, narratives, political practices, imaginary and representations that conceptualizes sexuality as a political regime and propose alternative models of perspective and practice that involve a rupture with the sexual hegemonies.

Key words: Sexuality(ies), sexual dissent, queer and transfeminists activisms.

Per citar l'article: MARTÍNEZ POZO, Lola. Dialogar les sexualitats des activismes queer i transfeministas. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2016, n. 208, pàgines 92-103. ISSN 0212-7210.

¹ Investigadora. Departament d'Antropologia Social i Cultural. Grup d'Investigació "ALTRES" Perspectives Feministes en Investigació Social. Universitat de Granada. lolamartinezpozo@ugr.es.

Introducció

Des de la dècada dels setanta fins a l'actualitat, a l'estat espanyol se succeeixen i potencien nombroses produccions, experiències polítiques i articulacions col·lectives que, al voltant de la dissidència sexual i la politització de la sexualitat, qüestionen els discursos i patrons hegemònics que instauren i reproduïxen desigualtats i fins i tot patologitzen la multitud de corporalitats, desitjos, plaers i pràctiques que conformen les nostres sexualitats.

De manera més concreta, en les línies que segueixen es realitza una anàlisi crítica de l'impacte i materialització de les teories i resistències polítiques queer a l'estat espanyol i el seu posterior desenvolupament mitjançant discursos i pràctiques micro-polítiques postidentitàries transfeministes.

Aquests processos sociopolítics i activismes situen els cossos i les sexualitats al centre de la lluita política, i han implicat grans ruptures a nivell teòric, acadèmic i polític en les nostres concepcions, vivències i aproximacions al gènere, les sexualitats, les identitats i els cossos, generant i articulant noves formes de militar, d'investigar i de teoritzar.

Mitjançant el present article, i a través d'un exercici cartogràfic relacionat amb la meua trajectòria investigadora i activista, s'indaga en la rellevància micropolítica d'aquests activismes en relació al qüestionament de les construccions normatives i jerarquitzades de les nostres sexualitats amb l'objecte d'incloure-les, reflexionar-les i dialogar-les des de l'àmbit del Treball Social.

Politització de la sexualitat(s)

La sexualitat(s), lluny de ser una qüestió natural, viscuda a nivell personal i íntim, és un règim polític que respon a una construcció i regulació dels nostres desitjos, plaers i pràctiques sexuals i que està orientada a administrar els nostres cossos i les nostres vides. Aquest dispositiu de control de la sexualitat estable és considerat normal i anormal dins de les nostres sexualitats a través de tot un entramat d'hegemonies socials, institucions i disciplines.

Per això, davant aquests models heteronormatius i coitocentristes de sexualitat, que impregnen les nostres quotidianitats, les nostres relacions i els nostres cossos, emergeixen lectures, interpel·lacions i pràctiques procedents de teòrics/ques i activistes. Nombroses narratives i pràctiques activistes es troben dirigides a visibilitzar "altres" sexualitats, generar "altres" imaginàries, i "altres" formes d'habitar els nostres cossos i realitats.

A partir dels anys setanta, en el context geopolític de l'estat espanyol, s'han succeït tot un seguit de reformes jurídiques i

Nombroses narratives i pràctiques activistes es troben dirigides a visibilitzar "altres" sexualitats, generar "altres" imaginàries, i "altres" formes d'habitar els nostres cossos i realitats.

conquestes legals i socials en termes de reconeixement de les diversitats sexuals i identitat de gènere que han estat principalment motivades i provocades per les mobilitzacions i lluites d'organitzacions i col·lectius LGTBIQ².

Tanmateix, i en relació als avenços de l'última dècada, concretament a partir de l'aprovació de la llei del matrimoni entre "persones del mateix sexe"³; de l'avenç en el reconeixement de certs drets de filiació i adopció per a gais i lesbianes i, a partir de la consecució de la llei d'identitat de gènere⁴, així com tot un seguit de legislacions autonòmiques en relació a la no discriminació per motiu d'identitat de gènere i reconeixement dels drets de les persones transsexuals⁵, amb posterioritat a tot aquest conjunt de reformes i/o avenços legals podia semblar que ja estava tot conquerit en termes de diversitats sexuals.

En aquestes línies, m'uneixo a tota una àmplia gamma d'iniciatives i experiències que estan dirigides a desbloquejar aquesta aparent situació d'impàs polític i ideològic, i a visibilitzar com aquests canvis legislatius no responen ni representen els objectius, les estratègies i les lluites de gran part dels activismes que s'han succeït i s'estan succeint al llarg de l'estat, així com, en altres ubicacions geopolítiques. Activismes desenvolupats des de la dissidència sexual, des de la politització de cossos i sexualitats considerades minoritàries, no normals o fins i tot patològiques i malaltes.

En aquest sentit, considero important donar compte d'algunes lluites que s'han jugat en altres terrenys, lluny dels mecanismes convencionals de participació política i institucional, i que s'han establert en la crítica a la construcció cultural normativa dels nostres cossos i sexualitats.

Els activismes des de la diversitat i/o dissidència sexual han implicat grans transformacions i ruptures que superen la seva concreció en conquestes legals i el reconeixement d'alguns drets. Aquests activismes s'han articulats mitjançant la politització de la sexualitat en la qual els cossos, els seus desitjos, plaers i pràctiques compten amb un lloc imprescindible. Les mobilitzacions i experiències polítiques al voltant de la politització de la sexualitat(s), al voltant de la protesta sexual, han estat crucials per lluitar contra les LGTBIQ-fòbies, així com, per l'abandonament de perspectives essencialistes i biologicistes al voltant de la sexualitat(s), per extreure-la de l'àmbit privat-natural i per passar a entendre-la com una producció sociocultural i un àmbit polític.

² Acrònim que fa referència a col·lectius integrats per lesbianes, gais, trans, bisexuals, intersexuals i queer.

³ "Llei 13/2005, d'1 de juliol, per la qual es modifica el Codi Civil en matèria de dret a contraure matrimoni".

⁴ "Llei 3/2007 de 15 de març, reguladora de la rectificació registral de la menció relativa al sexe de les persones".

⁵ Per exemple, la "Llei 2/2014, de 8 de juliol, integral per a la no discriminació per motiu d'identitat de gènere i reconeixement dels drets de les persones transsexuals a Andalusia".

Des de l'anterior perspectiva, polititzar la sexualitat(s) es tractaria de comprendre-la com un dispositiu heteronormatiu que produeix cossos, desitjos, plaers i pràctiques sexuals. Així mateix, i en relació dialèctica, la politització de la sexualitat, també consistiria a fer política des de les nostres conductes, plaers, desitjos i pràctiques sexuals estereotipades, considerades minoritàries, excepcionals a la normal, fora del comú, i fins i tot patologitzades com malalties de salut mental i etiquetades sota la categoria mèdica de parafílies.

En relació a la politització de la sexualitat(s), són nombrosos els/les autorxs que l'han analitzat i teoritzat com a àmbit polític, com a dispositiu de poder: MICHEL FOUCAULT ho va anomenar com biopoder (2012); MONIQUE WITTIG va conceptualitzar la sexualitat com un règim polític que construeix cossos funcionals a un sistema heteropatriarcal i capitalista neoliberal (2005); PAUL B. PRECIADO, també fa referència a la sexualitat com un dispositiu de poder que s'anomena règim farmaco-pornogràfic (2008); i, per la seva banda, JUDITH BUTLER reflexiona sobre la sexualitat com un mecanisme de producció corporal del gènere (2002 i 2013).

En correlació als processos de politització de la sexualitat en el si d'experiències polítiques activistes, FELIÇ GUATTARI i SUELY ROLNIK (2010) van escriure sobre la qüestió dels desitjos i els afectes com a potència productiva i possibilitat per a la transformació política. En aquesta línia, PACO VIDARTE en *Ética Marica. Proclamas libertàries para una militancia LGTBQ* defineix polititzar la sexualitat com el procés de passar de convertir-nos en simples practicants de conductes sexuals estereotipades a subjectes polítics que lluiten des d'una decisió voluntària, estratègica i conjuntural, cossos maricas, "bolleros" de brioixeria, putos, trans... que des de les seves opressions lluiten duent a terme una petita, mitjana o gran revolució. Vidarte fa visible com no necessitem res més per començar a fer política (2010; 61-62).

Des de la meua lectura, l'autor ens parla de politització de la sexualitat en termes micros, des dels nostres cossos, les nostres pràctiques, les nostres relacions, les nostres quotidianitats i des de l'organització col·lectiva en els nostres entorns més immediats.

"Jo sóc optimista i confio enormement en el poder del que és petit, dels efectes imprevisibles de cada cosa que faig, de cada línia que escric [...] La meua revolució és molt petita. El meu rierol és tot just un fil. Però sense filet d'aigua no hi ha inundació possible [...] Jo veig un grafiti a la paret, una pancarta cutre, un adhesiu incendiari, un pamflet amb més motivació que disseny o cap, quatre que decideixen fer alguna cosa junts, una acció organitzada una bona tarda, una okupació efímera, i se'm posen els pèls de punta, crec en el futur, em puja la moral, confio en la gent de sobte i em vénen ganes de posar-me jo també a fer coses [...]. Jo estic alerta al que fan dos mariques

entre vint, tres transex entre quaranta, cent persones enmig d'un milió, perquè em sembla veure aquí una veritable força de canvi ideològic, una actitud militant compromesa, la garantia que no tot està consumat (VIDARTE, 2010; 107).

A la politització de la sexualitat(s) mitjançant l'articulació d'activismes a l'estat espanyol podem identificar la dècada dels setanta com el context d'emergència d'aquestes mobilitzacions. El context de repressió cultural i política del règim autoritari instal·lat per Franco deixava poc lloc per a la construcció de discursos de resistència i espais de dissidència (LLAMAS I VILA, 1997; 192).

Els activismes des de la dissidència sexual a l'estat espanyol des dels anys setanta fins a l'actualitat són realitats d'una gran amplitud. Des de les primeres mobilitzacions i col·lectius LGTB que en la dictadura s'organitzaven sota la clandestinitat, des de la creació dels fronts d'alliberament sexual després de la transició democràtica, des de l'organització política per part de les activistes lesbianes en el si del "moviment feminista" i les experiències d'articulació política de les activistes lesbianes feministes de manera autònoma en la dècada dels vuitanta, fins a l'impacte del queer a l'estat espanyol en els anys noranta⁶ i el posterior desenvolupament dels transfeminismes en l'última dècada⁷. En aquest període de gairebé cinc dècades trobem nombroses experiències en termes de politització de la sexualitat(s) que ens aporten claus per deconstruir el model normatiu de sexualitat imperant en els nostres contextos, i eines per incorporar a les nostres investigacions i a les nostres intervencions dirigides a ampliar els nostres imaginaris sobre sexualitats, cossos, desitjos, plaers i pràctiques sexuals.

Aquest tema compta amb una gran complexitat ja que fa referència a multitud de realitats i processos polítics, de manera que la pretensió en aquest espai no és abastar-ho tot, sinó més aviat traçar algunes pinzellades a fi d'incloure i repensar

⁶ Referent a això veure: Llamas, Ricardo i Vila, Fefa. Spain: passion for live. Una historia del movimiento de lesbianas y gays en el Estat Espanyol. En Buxán Bran, Xosé M (Comp.) *Consciencia de un singular deseo* (1997); Buxán Bran (Ed.). *Lecciones de disidencia. Ensayos de crítica homosexual* (2006); Vidarte, Paco. *Ética Marica. Proclamas libertarias para una militancia LGBTQ* (2010); Córdoba, David; Sáez, Javier i Vidarte, Paco (Eds.). *Teoría Queer. Políticas bolleras, maricas, trans, mestizas* (2007); Romero Bachiller, Carmen; García Dauder, Sílvia i Barguerias Martínez, Carlos (Grupo de Trabajo Queer). *El eje del mal es heterosexual. Figuraciones, movimientos y prácticas feministas queer* (2005); Trujillo, Gràcia. *Deseo y resistencia. Treinta años de movilización lesbiana en el Estado español (1977-007)*, (2009); Missé, Miquel i Coll-Planas, Gerard (Eds.). *El género desordenado: críticas en torno a la patologización de la transexualidad* (2010); i, Suárez Briones, Beatriz (Ed.). (2014). *Feminismos lesbianos i queer. Representación, visibilidad y políticas* (2014). (Referències completes en l'apartat de bibliografia).

⁷ En relació al desenvolupament dels transfeminismos veure: Preciado, Paul B. *Transfeminismo y micropolíticas del género en la era Farmacopornográfica* (2009); Solà, Miriam i Urko, Elena (Coords.). *Transfeminismos. Epistemes, fricciones y flujos* (2013). (Referències completes en l'apartat de bibliografia).

aquestes narratives i experiències d'organització col·lectiva al voltant de les sexualitats. Així mateix, des de la meua perspectiva, realitzar aquest tipus de recorreguts polítics des dels cossos, les sexualitats i els activismes, és una tasca molt necessària que se suma a tots aquells exercicis de memòria política dirigits a escriure les nostres pròpies experiències, històries i genealogies.

Desplaçaments micropolítics de les polítiques d'identitat i representació, i dissidència sexual

En els processos de desnaturalització i politització de la sexualitat que han permès generar models alternatius de lectura, interpretació i vivència de les sexualitats identíficament com a rellevants certs desplaçaments micropolítics que han suposat la desarticulació, crítica i superació de les polítiques d'identitat i representació. Aquests desplaçaments micropolítics es corresponen amb el desbordament del feminisme hegemònic des dels seus marges, la superació i deconstrucció crítica de les polítiques identitàries gais i lesbianes, i la crisi de la sida.

El primer dels desplaçaments es troba vinculat amb les interpel·lacions radicals dirigides al "feminisme hegemònic" per haver exclòs i silenciats històricament als/a les malxs subjectes del feminisme, lesbianes, bollereres, homes i dones trans, transgènere, cossos no blancs, indígenes, migrants, treballadorxs sexuals, els/les dissidents sexuals, persones amb diversitat funcional... Aquestes interpel·lacions van evidenciar com el subjecte del feminisme hegemònic només adquiria existència des d'una mirada normativa blanca, colonial, heterosexual i de classe mitjana alta.

Van començar a emergir aquells feminismes que PRECIADO (2008) anomena dissidents, de multituds, feminismes per als monstres els protagonistes dels quals són lesbianes, gais, trans, efeminats, homenots, negres, xicanes, musulmanes, migrants, i fins i tot les impensables per al "feminisme dominant" com a portadores de discursos crítics, treballadores sexuals, insumixs sexuals i actrius porno.

De la mateixa manera, en aquest context denominat "crisi del feminisme occidental" brollen crítiques des de "altrxs subjectes" dirigides a discursos i pràctiques que prenen en compte exclusivament el gènere obviant de forma acrítica innombrables corporalitats i situacions d'exclusió que s'haguessin produït per diferenciacions transversals com les identificacions i pràctiques sexuals, la classe, la raça, les migracions, la salut o l'habilitat, i que impliquen una manca de visibilitat i silenciaments polítics durant diverses dècades de "feminisme" (SÁEZ, 2007; 70-71).

Es produeix, per tant, un desplaçament del "feminisme" com una política d'identitat que es comença a posar en qüestió

en tant que espai de normalització de gènere. Es tracta d'un desbordament del "feminisme" sobre si mateix, des dels seus marges, mirades i moviments crítics i reflexius que emergeixen al voltant de la politització de les diverses corporalitats, sexualitats i opressions.

El segon dels desplaçaments està relacionat amb aquells moviments de crítica i superació de les polítiques d'identitat gais i lesbianes. I, en estreta vinculació, és de gran rellevància remarcar l'emergència d'aquestes mobilitzacions de forma paral·lela i entrelaçada amb la crisi de la sida.

Des dels anys setanta, i més concretament des de 1973 amb la despatologització de l'homosexualitat com a malaltia de salut mental, assistim a processos d'assimilació i mercantilització de les dissidències sexuals en el marc heteronormatiu, democràtic i neoliberal de les societats occidentals. No obstant això, en la dècada dels vuitanta, la crisi de la sida obre nous horitzons, implicant l'emergència de noves formes de resistència política:

"La crisi de la sida va posar de manifest que la construcció social dels cossos, la seva repressió, l'exercici del poder, l'homofòbia, l'exclusió social, el colonialisme, la lluita de classes, el racisme, el sistema de sexe i gènere, l'heterocentrisme, etc., són fenòmens que es comuniquen entre si, que es produeixen per mitjà d'un conjunt de tecnologies complexes, i que la reacció o la resistència a aquests poders exigeix així mateix estratègies articulades que tinguin en compte nombrosos criteris: raça, classe social, gènere, immigració, malaltia... criteris fonamentals de lluita que posen sobre la taula les multituds queer" (SÁEZ, 2007; 69).

A partir de la crisi de la sida, que possibilita un context d'articulació de dissidències i resistències de subjectes que fins al moment no havien lluitat políticament de forma conjunta, es desenvolupen, en els anys noranta, les polítiques queer, primer en els països anglosaxons i posteriorment en altres emplaçaments geopolítics. Les polítiques queer van suposar nous models polítics de resistència que s'articulen al voltant de dos eixos: la crítica a les identitats com essencialistes, naturalitzades i excloents; i la crítica a la sexualitat com a règim heteronormatiu. Aquestes estratègies polítiques se situen en llocs decididament marginals, mitjançant l'apropiació de l'insult i, des de postures anti-assimilacionistes, desenvolupen discursos i mobilitzacions en oposició a: les polítiques identitàries excloents feministes, gais i lesbianes; els processos de mercantilització i normalització de les cultures gais i lèsbiques que implicaven la invisibilització de les subcultures marginals; així com, a les tendències integracionistes de gran part dels moviments gais i lesbians posicionant-se en contra dels règims normatius (CÒRDOVA GARCÍA, 2007; 44).

A l'estat espanyol aquests desplaçaments se succeeixen, a

finals de la dècada dels vuitanta i durant els anys noranta. Van tenir a veure, entre altres circumstàncies sociopolítiques, amb els enfrontaments d'activistes lesbianes enfront de la misogínia d'activistes gais, i en oposició a la lesbofòbia i transfòbia dels sectors feministes organitzats, posant de manifest els límits de la identitat "gai" i "dona" com a bases articuladores de mobilitzacions (TRUJILLO, 2009a; 236). Així mateix, són rellevants les narratives, accions crítiques i mobilitzacions procedents de gitanes, immigrants, transsexuals, transgènere i treballadorxs sexuals en contra de les invisibilitats i exclusions desenvolupades des de discursos, representacions i corrents feministes dominants i institucionalitzades (TRUJILLO, 2009b; 163).

De la mateixa manera, aquest segon desplaçament el trobem estretament vinculat amb tot un seguit de crítiques, pràctiques i desafiaments protagonitzats per aquells cossos amb sexualitats no legitimades i postures que advoquen per la proliferació de cossos, sexualitats, desitjos, plaers, pràctiques sexuals i estils de vida: com les comunitats BDSM, les pràctiques postpornogràfiques, el desenvolupament de models alternatius de relacions no monogàmiques, l'organització de les treballadores sexuals i les mobilitzacions de persones amb diversitat funcional per l'accés a la sexualitat, com a àmbit que els ha estat negat, i l'apropiació del desig i el plaer.

La dissidència sexual en activismes postidentitaris. L'impacte de les polítiques queer i el desenvolupament dels transfeminismes a l'estat espanyol: l'articulació de dissidències

La recepció i desenvolupament dels activismes queer a l'estat espanyol va ser un procés polític característic de la dècada dels noranta en relació a la dissidència sexual. El trobem en la invisibilitat de les activistes lesbianes i les seves demandes en els moviments feministes i en els col·lectius LGTB; en el contacte d'aquestes amb autorxs i col·lectius queer d'altres contextos (especialment dels EUA, Anglaterra i França); així com, en la crisi de la sida i l'homofòbia (TRUJILLO, 2014; 129), els principals detonants que van impulsar l'aparició de col·lectius i projectes queer a l'estat com a nous models de resistència política que situen els cossos i les sexualitats al nucli de la protesta.

Com assenyalen DAVID CÒRDOVA (2007) i JAVIER SÁEZ (2007) va ser la confluència de tres circumstàncies, el desbordament del feminisme hegemònic des dels seus marges, els desplaçaments de les polítiques d'identitat gais i lesbianes i la crisi de la sida, la qual va donar lloc, als anys noranta, a un conjunt de polítiques queer anti-assimilacionistes i anti-integracionistes.

Els activismes queer provenen des dels marges dels moviments gai, lèsbic i trans, des dels marges del "feminisme hegemònic". Emergeixen, també, des dels feminismes anomenats lesbians, negres, "chicanos", postcoloniales, perifèrics, és a dir, provenen des dels baixos fons dels moviments socials i posen en marxa micropolítiques de transversalitat d'opressions -contra el sexisme, racisme, classisme, lgtbqfobia, serofòbia, capacitisme...- i l'articulació de dissidències des de les múltiples interseccions que encarnem, activant formes culturals alternatives que possibiliten l'existència d'"altres".

Les polítiques queer irrompen en l'estat espanyol en la dècada dels noranta descol·locant el panorama polític, però no ho fan sobre el no-res. Són preses i reconfigurades per grups concrets en un context predominant moderat on comencen a proliferar un conjunt d'organitzacions mixtes LGTB estructurades per càrrecs jeràrquics, que es troben vinculades a les institucions públiques sota polítiques de subvencions, connectades a certs partits polítics i que s'orienten a la consecució de drets com la llei de parelles de fet, la llei d'adopció, la protecció legal davant l'homofòbia i la provisió de serveis de tipus assistencial a les comunitats LGTB en els espais d'ambient (TRUJILLO, 2009a; 158-162). No obstant això, i malgrat aquest predomini moderat, es produeix un ressorgir de la radicalitat protagonitzada per nombrosxs activistes "bollerxs", trans, i maricas que s'havien fugat del "moviment feminista", del "moviment d'alliberament sexual" i militaven en una politització de la sexualitat(s) i del cos(sos) més radical que no s'esgota en la presència i negociació institucional, en els espais d'ambient mercantilitzats o en la visibilitat en els mitjans d'informació i comunicació (LLAMAS i VILA, 1997; 222-223).

Activistxs queer mitjançant models d'acció i resistència directa micropolítica reivindiquen uns discursos, unes produccions i unes representacions carregades d'elements sexuals, reclamant l'existència d'altres cossos, altres desitjos i altres pràctiques sexuals. I ho fan a través d'una sèrie de produccions artístiques i culturals, d'escrits, de fanzines, d'accions, de performances, on els cossos queer, "bollerxs", maricas, *kings*, transgènere, *femmes*, *leather*, osos i molts altrxs estan visibles i en primera línia (TRUJILLO, 2014; 129).

Com assenyala MIRIAM SOLÁ en el seu article *La re-politització del feminisme, activisme y microdiscursos posidentitarios*, en la dècada dels noranta i en el context d'un feminisme autònom sorgeix tota una generació d'activistes feministes que realitzen una reformulació queer dels discursos i les pràctiques feministes marcant una nova etapa per al moviment. Són els col·lectius LSD (Lesbianes Sense Dubtes) i La Radical Gai, els primers referents que comencen a incloure el queer en els activismes de l'estat espanyol (2012; 264).

Les produccions teòriques i les polítiques queer desenvolupades per aquestxs activistes no giren exclusivament al vol-

tant de l'existència d'"altres" sexualitats, assenyalen, així mateix, els cossos com a espais en els quals s'entrecreuen diverses categoritzacions socials com la raça, l'edat, la classe social, els processos migratoris, la salut, la capacitat, etc., implicant diferents opressions i experiències, constituint-se, d'aquesta manera, com referents en la transversalització de lluites.

Així mateix, criden l'atenció sobre l'existència de les diferències i obren l'espai polític a la proliferació d'aquestes; inicien una crítica demolidora i sense retorn a l'articulació de les polítiques identitàries, tal com s'havien entès fins al moment, obrint la possibilitat per l'existència d'altres. En definitiva, des de la meua lectura, aquestes produccions i pràctiques polítiques han possibilitat espais d'existència a altres vides, altres cossos, altres sexualitats, altres desitjos, pràctiques i plaers sexuals, altres veus, i a altres experiències polítiques.

Des de la dècada dels noranta s'han impulsat diversos projectes d'activismes queer a través de microgrups per tota la geografia de l'estat⁸.

L'impacte i la recepció del queer a l'estat espanyol al llarg de la dècada dels noranta ha tingut el seu particular desenvolupament i ha contribuït a qüestionar la construcció social normativa dels nostres cossos i sexualitats. I, sobretot, la influència del queer a l'estat espanyol ha afavorit l'articulació de narratives i innumbrables pràctiques polítiques, culturals i artístiques entre comunitats, col·lectius i lluites feministes, bolleres, maricas, trans, de treballadores sexuals, migrants, persones amb diversitat funcional, okupes, anticapitalistes, antiespecistes, actrius porno, persones amb pràctiques sexuals no normatives com bedesemerars i sadomasoquitas, etc.

La confluència de tot això ha anat desenvolupant i donant lloc a tot un seguit d'activismes denominats feminismes queer, feminismes postidentitaris, postporno, feminismes post-pornopunk, transmaricabollo, transfeministas. Aquestes denominacions fan servir noms compostos amb una voluntat inclusiva, i prefixos com "trans" i "post" com una forma de qüestionar i ampliar estratègies dels propis discursos i polítiques que els precedeixen (SENTAMANS, Taitana. 2013: 32). Tota una amalgama que troba la seva herència en els feminismes radicals, lesbians, queer, autònoms i autogestionats i, que des de les Jornades Estatals Feministes de Granada, celebrades el 2009, anomenem transfeminismes⁹.

⁸ Alguns referents són: La Radical Gai; LSD (Lesbianes Sense Dubtes); Bollus Vivendi; Reverso; Eskalera Karakola; Grupo de Trabajo Queer (GTQ); La acera del Frente; Zona d'Intensitat del Col·lectiu Lambda de València; Towanda; Medeak; Maribolleras Precarias; Transblock, Mambo, entre altres.

⁹ Un dels esdeveniments àmpliament destacats per activistes en l'emergència i articulació del transfeminisme a l'estat espanyol va ser l'elaboració del Manifest per la Insurrecció Feminista després de les Jornades Feministes Estatals celebrades a Granada el 2009. Va suposar una articulació d'aliances i xarxes transfeministas després d'una dècada d'experiències, formacions i connexions.

Reflexió final

Les narratives i pràctiques transfeministes permeten l'articulació de totes les interseccions i trajectòries que conformen aquest embull que anomenem cossos i sexualitats, i estan suposant nombroses ruptures en les formes d'entendre i vivenciar el gènere, les identitats i les sexualitats, en les formes d'habitar els nostres cossos, generant nous imaginaris i representacions en relació a les sexualitats.

Les micropolítiques transfeministes a l'estat espanyol són un escenari bastant plural que tenen en comú algunes fites que han permès connexions contextuais, articulació de xarxes i que li han atorgat una increïble potència vírica. Tota una amalgama d'activismes que, des de la meua lectura i trajectòria en diversos col·lectius, proposen la proliferació de les diferències i l'articulació d'estratègies de resistència. Impliquen una multiplicitat de resistències a la normalització on les lluites polítiques es produeixen al voltant de les aliances de cossos i sexualitats subalternes i dissidents, des de les quals s'estan construint altres horitzons que emanen de la producció col·lectiva davant els nous reptes polítics.

Les narratives i pràctiques transfeministes impliquen nombroses experiències que, des de la meua interpretació, compten amb la potencialitat de connectar les diferents opressions i lluites que encarnem. Permeten l'articulació de totes les interseccions i trajectòries que conformen aquest embull que anomenem cossos i sexualitats, i estan suposant nombroses ruptures en les formes d'entendre i vivenciar el gènere, les identitats i les sexualitats, en les formes d'habitar els nostres cossos, generant nous imaginaris i representacions en relació a les sexualitats. El nexa entre aquesta multitud d'experiències i resistències col·lectives és la lluita per la proliferació de les diferències, la diversitat de cossos, sexes, gèneres, identitats, relacions afectivo-sexuals, desitjos, plaers i pràctiques sexuals.

Bibliografia

- BUTLER, Judith. *Cuerpos que importan. Sobre los límites materiales y discursivos del "sexo"*. 1ª Edició. Buenos Aires: Paidós, 2002. ISBN 9501238113.
- BUTLER, Judith. *El género en disputa. El feminismo y la subversión de la identidad*. 1ª Edició. Madrid: Paidós, 2013. ISBN 9788449320309.
- BUXÁN BRAN, Xosé M. (Ed.). *Lecciones de disidencia. Ensayos de crítica homosexual*. 1ª Edició. Barcelona: Egales, 2006. ISBN 84-88052-15-4.
- CÓRDOBA GARCIA, David. *Teoría Queer: reflexiones sobre sexo, sexualidad e identidad. Hacia una politización de la sexualidad*. En CÓRDOBA, David; SÁEZ, Javier y VIDARTE, Paco (Eds.). *Teoría Queer. Políticas bolleras, maricas, trans, mestizas*. 2ª Edició. Barcelona: Egales, 2007. ISBN 8495346990.
- FOUCAULT, Michel. *Historia de la sexualidad. V. 1. La voluntad del saber*. 1ª Edició. Madrid: Biblioteca Nueva, 2012. ISBN 978-84-15555-04-9.
- GUATTARI, Felix y ROLNIK, Suely. *Micropolítica. Cartografías del deseo*. 1ª Edició. Madrid: Traficantes de Sueños, 2006. ISBN 84-96453-05-7.
- LLAMAS, Ricardo y VILA, Fefa (1997). "Spain: passion for live. Una historia del movimiento de lesbianas y gays en el Estado Español". En BUXÁN BRAN, Xosé M (Comp.). *Conciencia de un singular deseo*. 1a Edició. Barcelona: Editorial Laertes, 1997. ISBN 84-7584-298-4.

Bibliografía

- MISSÉ, Miquel y COLL-PLANAS, Gerard (Eds.). *El género desordenado: críticas en torno a la patologización de la transexualidad*. 1ª Edició. Barcelona: Egales, 2010. ISBN 9788492813209.
- PRECIADO, Paul. B. *Testo Yonqui*. 1ª Edició. Madrid: Espasa, 2008. ISBN 9788467026931.
- PRECIADO, Paul. B. Transfeminismo y micropolíticas del género en la era farmacopornográfica. *Revista Artecontexto*, núm. 21, pp: 1-2, 2009. [Data de l'última consulta: 27/07/2016. Accedit en http://70.32.114.117/gsd/collect/revista/index/assoc/HASH0127/35e456b1.dir/r99_24nota.pdf].
- ROMERO BACHILLER, Carmen; GARCÍA DAUDER, Silvia y BARGUEIRAS MARTÍNEZ, Carlos. *El eje del mal es heterosexual. Figuraciones, movimientos y prácticas feministas queer*. 1º Edició. Madrid: Traficantes de Sueños, 2005. ISBN 84-96453-04-9.
- SÁEZ, Javier. El contexto sociopolítico de surgimiento de la teoría queer. De la crisis del sida a Foucault. En CÓRDOBA, David; SÁEZ, Javier y VIDARTE, Paco (Eds.). *Teoría Queer. Políticas bolleras, maricas, trans, mestizas*. 2ª Edició. Barcelona: Egales, 2007. ISBN 8495346990.
- SENTAMANS, Tatiana (O.R.G.I.A.). Redes transfeministas y nuevas políticas de representación sexual (I) Diagramas de flujos. En Solá, Miriam y Urko, Elena (Coords.). *Transfeminismos. Epístemes, fricciones y flujos*. 1ª Edición. Tafalla, Navarra: Editorial Txalaparta, 2013. ISBN 978-84-1531-366-3.
- SOLÁ, Miriam. La re-politización del feminismo, activismo y microdiscursos posidentitarios. En VV.AA. *Desacuerdos. Sobre arte, políticas y esfera pública en el Estado español*, Cuaderno 7. Editores: Centro José Guerrero– Diputación de Granada, Museu d'Art Contemporani de Barcelona, Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía y Universidad Internacional de Andalucía – UNIA arteypensamiento, 2012. [Última fecha de consulta: 29/07/2016. Accedido en <http://www.museoreinasofia.es/publicaciones/desacuerdos#numero-7>].
- SOLÁ, Miriam y URKO, Elena [Coords.]. *Transfeminismos. Epístemes, fricciones y flujos*. 1ª Edición. Tafalla, Navarra: Editorial Txalaparta, 2013. ISBN 978-84-1531-366-3.
- TRUJILLO, Gracia. *Deseo y resistencia. Treinta años de movilización lesbiana en el Estado español (1977-2007)*. 1ª Edició. Barcelona: Egales, 2009(a). ISBN 9788492813025.
- TRUJILLO, Gracia. Del sujeto político *la Mujer* a las agencias de *las (otras) mujeres*: el impacto de la crítica *queer* en el feminismo del Estado español. *Política y sociedad*. 2009(b), vol. 46, núm. 1 y 2, pp. 161-172. España, Madrid; Universidad Complutense de Madrid. [Última data de consulta: 27/07/2016. Accedit en <http://www.hartza.com/graciaqueer.pdf>].
- TRUJILLO, Gracia. Escritas en el cuerpo: genealogías políticas afectivas y teóricas. En SUAREZ BRIONES, Beatriz (Ed.). *Feminismos lesbianos y queer. Representación, visibilidad y políticas*. 1ª Edició. Madrid y Mèxic D.F: Plaza Valdés Editores, 2014. ISBN 978-84-152771-65-9.
- VIDARTE, Paco. *Ética marica. Proclamas libertarias para una militancia LGTBQ*. 2ª Edició. Barcelona/Madrid: Egales, 2010. ISBN 9788488052520.
- WITTIG, Monique. *El pensamiento heterosexual y otros ensayos*. 1ª Edició. Barcelona/Madrid: Egales, 2006. ISBN 8495346974.

Treball sexual i estigma de *puta*: pensant en acompanyaments empoderadors

Sexual work and whore stigma: thinking in empowering accompaniments

Laura Macaya Andrés¹

Resum

La prostitució és un fenomen que genera amplis i acalorats debats i segueix sent un dels majors temes de fricció i tensions entre els diversos moviments feministes. El feminisme en les seves múltiples vessants ha estat el marc ideològic des del qual s'han elaborat més arguments i perspectives al voltant del treball sexual. Entendre les implicacions que comporten les diverses aproximacions al fenomen de la prostitució condicionarà el possible acompanyament que les i els professionals del treball social facin de la qüestió i de les persones implicades.

Paraules clau: treball sexual, normativa hegemònica de gènere, transgressió, estigma de *puta*.

Abstract

Prostitution is a phenomenon that generates large and heated debates and remains as one of the biggest issues of friction and tension between the various feminist movements. Feminism in its many aspects has been the ideological framework from which more arguments and perspectives have been developed around sex work. To understand the implications of different approaches to the phenomenon of prostitution conditions the support that social workers may give to the issue and to the people involved.

Key words: Sexual work, hegemonic gender norms, transgression, whore stigma.

Per citar l'article: MACAYA ANDRÉS, Laura. Treball sexual i estigma de *puta*: pensant en acompanyaments empoderadors. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2016, n. 208, pàgines 104-118. ISSN 0212-7210.

¹ Educadora social, màster en estudis de gènere, especialista en violències de gènere, projecte de jurista i investigadora social en temes de gènere i sexualitat. Forma part de l'associació *Genera*, per a la defensa dels drets de les treballadores sexuals i la seva militància feminista ha estat crucial per als acompanyaments professionals des de la promoció de l'autonomia i la llibertat personal. lau.macaya@gmail.com

Introducció

Per definir el concepte de prostitució, al qual em referiré al llarg d'aquest article, cal dedicar unes línies a delimitar-lo i a distingir-lo dels conceptes amb els que sovint es confón, principalment el de tràfic d'éssers humans i el de tràfic de persones.

Per definir el concepte de prostitució ens valdrem de la definició que realitza Gail Petherson que apunta que *"molt sovint es defineix la prostitució quan dones, homosexuals i persones transgènere exigeixen de manera explícita diners, ja sigui per mitjans verbals o no verbals, als homes, a canvi de serveis sexuals concrets dins d'un espai públic, privat o comercial"* (PETHERSON, G. 2000: 35). De forma gairebé exclusiva són els homes els qui paguen per sexe i majoritàriament són les dones les que ho proporcionen. De fet, es calcula que a Espanya aproximadament el 80% de les persones que es dediquen al treball sexual són dones cissexuals², el 15% dones transsexuals i el 5% homes (Solana, 2008).

De manera molt esquemàtica cal assenyalar que el concepte "trànsit" es refereix a la *"facilitació de l'entrada il·legal d'una persona en un Estat Part, i que aquesta persona no en sigui nacional o resident permanent per tal d'obtenir, directament o indirectament, un benefici financer o un altre benefici d'ordre material"* (art. 3 del Protocol de les Nacions Unides contra el tràfic il·lícit de migrants per terra, mar i aire, 2006). D'aquesta manera, el trànsit s'emmarcaria en els delictes contra els Estats ja que su-posa la vulneració de les normatives migratòries i de fronteres.

D'altra banda, quan ens referim a la "tracta" parlem de *"la captació, el transport, el trasllat, l'acollida o la recepció de persones, recurrent a l'amenaça, a l'ús de la força o a altres formes de coacció, al rapte, al frau, a l'engany, a l'abús de poder o d'una situació de vulnerabilitat o a la concessió o recepció de pagaments o beneficis per obtenir el consentiment d'una persona que tingui autoritat sobre una altra, amb fins d'explotació. Aquesta explotació inclourà, com a mínim, l'explotació de la prostitució aliena o altres formes d'explotació sexual, els treballs o serveis forçats, l'esclavitud o les pràctiques anàlogues a l'esclavitud, la servitud o l'extracció d'òrgans"* (Protocol de Palerm, 2002). La tracta no implica el traspàs de fronteres internacionals i queda constituïda com un delicte contra les persones, que atempta contra els seus drets humans. És freqüent la confusió entre prostitució i tracta amb fins de prostitució forçada³ i la diversitat de xifres que es contempen a aquest efecte no aju-

² Per persona cissexual ens referim a la dona o home per al qual la seva identitat de gènere s'identifica amb el seu sexe biològicament determinat. Seria el que tradicionalment s'ha denominat com a home o dona Biològic@. Aquest concepte emergeix amb la finalitat de problematitzar l'assumpció acrítica en el sentit que la diferenciació la mereixen únicament les persones trans.

³ L'expressió prostitució forçada en contraposició a la utilitzada més freqüentment de "explotació sexual" és més clara i concisa i abandona la criminalització intrínseca de tot possible lucre sorgit de

den a aclarir gens ambdós conceptes. És freqüent escoltar, fins i tot per part d'organismes públics, que el 90% de les dones prostitutes estan en situació de tracta, tot que no hi ha estudis ni dades que ho avalin.

Segons xifres del Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat en el seu *Pla Integral de lluita contra el Tràfic de Dones i Nenes amb Fins d'Explotació Sexual* (2015-2018) durant l'any 2014 el nombre de dones prostitutes a Espanya era aproximadament de 45.000. D'aquestes, les inspeccions en van detectar 13.983 en risc de trobar-se en situació de tracta i/o d'explotació sexual⁴, de les quals, les víctimes finalment identificades formalment per les Forces i Cossos de Seguretat de l'Estat van ser 900.

D'altra banda, l'informe sobre la tracta a Europa realitzat per l'Oficina de les Nacions Unides contra la Droga i el Delicte (UNODC) de l'any 2010 afirma que una de cada set dones prostitutes a Europa podrien trobar-se en situació de tracta, tenint en compte que s'identifiquen al voltant d'una de cada 20 víctimes de tracta i incorporant aquesta variable. Com es pot observar les xifres oficials disten molt de les que en general es popularitzen i es difonen de manera incontrolada. No és a l'abast del present article reflexionar sobre quins són els motius que sostenen l'exageració del nombre de víctimes. El que sí que podem afirmar és que l'exageració del fenomen ni serveix per millorar la protecció de les víctimes reals, ni per empoderar a les dones que, de forma voluntària, es dediquen al treball sexual a les que se'ls nega l'agència personal.

La construcció sexual de la realitat⁵

Partir d'una⁶ perspectiva feminista, imprescindible en la meua opinió en l'acostament al fenomen del treball sexual, suposa partir de la idea de la construcció social del binarisme sexual. D'entrada, cal tenir en compte que el model heteronormatiu sol exigir la presència de dos models de cos únics (mascle i femella); al seu torn aquests s'han d'identificar amb

l'exercici de la prostitució. Explotació sexual és un concepte confús i de tall moralista ja que no fa referència a l'explotació laboral o esclavitud, que seria el que per definició identificaria a la tracta amb qualsevol finalitat (OIT).

⁴ No queda clara en què es basa la distinció entre tràfic i explotació sexual. Si per explotació sexual es entenen les condicions econòmiques i laborals injustes en el marc de l'exercici no hauria de comptabilitzar-se necessàriament en aquest document i si es refereixen a situacions de prostitució forçada no entenc bé perquè es realitza tal distinció; i si per tràfic d'éssers humans es refereixen a l'explotació laboral o treball forçat en qualsevol altre sector econòmic que no és únicament la prostitució les dades haurien de reflectir-se per destacar també la perillositat d'altres sectors econòmics formals que no es carreguen amb l'estigma associat a la prostitució.

⁵ Aquest apartat pren el seu títol del llibre de Raquel Osborne, *La construcció sexual de la realitat*. Madrid: Càtedra, 2002. ISBN: 9788437612133

⁶ "Una" com una més, una de les perspectives feministes existents, no com Una: única.

la identitat de gènere corresponent (home i dona) i han d'expressar-se de forma coherent respecte a l'ideal de gènere hegemònic (masculinitat i feminitat). El model heteronormatiu implica també que tots dos extrems de la dicotomia han de vincular-se en relacions de desig i complementarietat (heterosexualitat), així com, que el femení implica sempre una subalternitat respecte al masculí (jerarquia masculina). La normativa hegemònica de gènere condiona els comportaments socials d'ambdós gèneres establint-se uns patrons de correcció d'obligat compliment. Això no vol dir que no hi hagi espai per a les resistències, des de les quals les persones implicades estableixen possibilitats i reivindiquen espais de llibertat, sinó més aviat suposa reconèixer les circumstàncies estructurals i simbòliques que pretenen impedir i que no sempre poden salvar-se amb un simple exercici voluntarista.

Els comportaments sexuals d'homes i dones també estaran condicionats pel que les normatives hegemòniques de gènere estableixin en cada cas. Amb posterioritat analitzarem quins són els valors relacionats amb la sexualitat femenina que han contribuït a limitar les possibilitats d'autodeterminació de les dones i han afavorit l'emergència de l'estigma de la prostitució. Però abans, hem de fer algunes precisions respecte a quina és la conceptualització de la sexualitat que avala i alimenta la naturalització de la construcció dicotòmica dels gèneres. Hem de partir de la concepció de la sexualitat com a tecnologia, és a dir, com a "mecanisme productor de models corporals, comportaments i relacions socials, i no com una cosa natural ja essencial en els éssers humans". (AMIGOT LEACHE i PUJAL i LLOMBART, 2005: 113).

Prenent la idea de la sexualitat com a tecnologia, una de les idees clau que cal repensar i problematitzar és la suposada existència d'una sexualitat essencial i inherent a l'ésser humà que respon únicament a factors biològics i que ha estat reprimida per les institucions morals. A aquesta teoria Michel Foucault la va denominar la "hipòtesi repressiva" i les seves crítiques a la mateixa ens resulten ara de vital importància.

La "repressió de la sexualitat" i la construcció dels "alliberadors"

La idea de la repressió sexual segueix estant present en els nostres dies. Sovint pensem que la sexualitat és un fet natural en l'ésser humà i que resulta detestable qualsevol forma d'intromissió o condicionament en aquesta naturalesa. Ara bé, compartint completament l'oposició als condicionaments o repressions de qualsevol tipus, hem de problematitzar la noció de la sexualitat com a element essencial o natural que ha de ser preservat.

La concepció de la sexualitat com a element inherent de la naturalesa humana, immutable, essencial i al marge de les

La concepció de la sexualitat com a element inherent de la naturalesa humana, immutable, essencial i al marge de les construccions socials i culturals de l'època, resulta poc sostenible.

construccions socials i culturals de l'època, resulta poc sostenible. Com a activitat humana, la sexualitat també està influïda pels condicionants culturals, socials i econòmics de cada època i pensar en ella com una cosa natural ens pot comportar alguns problemes, com ara la patologització de les formes no "naturals", la medicalització de les diversitats, etc.

La "hipòtesi repressiva" que descriu Foucault apunta a la responsabilitat de la burgesia industrial capitalista en la repressió de la sexualitat. Amb la finalitat de salvaguardar els interessos econòmics de la nova classe emergent, en els sistemes capitalistes nascuts a l'escalf de la revolució industrial, la sexualitat és reclosa en l'alcova d'aquella unió paradigmàtica i útil al model socioeconòmic de la nova burgesia, la parella heterosexual, monògama i casada. A partir d'aquest moment, que pot situar-se en la segona meitat del s.XVIII i inicis del s.XIX, tota aquella sexualitat que no tingués com a finalitat la reproducció de la força de treball, que aporta mà d'obra a les fàbriques per engrossir les arqués de la burgesia industrial, no tindrà lloc ni llei, i s'estableix al seu voltant una ordre de silenci (FOUCAULT, 2005: 4).

Segons aquesta mateixa "hipòtesi repressiva", les sexualitats proscriptes queden reservades per als espais buits de llei, el manicomi i el bordell, als quals es deriven les pràctiques sexuals desviades. Cap ciutadà hi ha de tenir accés, ni conèixer el que hi passa per preservar la necessària dedicació intensiva a la feina i a la reproducció dels nous models capitalistes que podrien, en cas contrari, veure's arruïnats per la pèrdua de la carn i els plaers del sexe.

La hipòtesi de la repressió sexual se sustenta en la suposició d'una "*libido natural subjecta a una repressió inhumana*" (RUBIN, 1991: 134). En contraposició, Foucault ens proposa una altra manera d'entendre el procés de gestió dels sabers sobre la sexualitat, mitjançant la seva hipòtesi de la "incitació als discursos". La hipòtesi de la "incitació als discursos" no pretén negar l'existència de repressió de pràctiques sexuals en les societats capitalistes burgeses sinó, més aviat, escapar de la dicotomia prohibició/libertat, establint que la gestió de la sexualitat ha estat més relacionada amb la introducció dels discursos sobre el sexe en una economia de gestió útil dels mateixos. D'aquesta manera, a partir del s.XVIII, la sexualitat va ser introduïda en el discurs i sotmesa a un procés d'incitació cada vegada més gran. No es tracta d'una crida al silenci sobre el sexe, sinó al desplaçament sobre els qui, des de quins punts de vista i amb quins objectius estan legitimats per elaborar i administrar els discursos sobre el mateix.

La medicina i la psiquiatria, com a grans beneficiàries dels canvis de paradigma científic de l'edat moderna, són les grans dipositàries de la tasca de conèixer sobre el sexe, així com d'elaborar discursos legítims sobre el mateix. Si fins al moment, els erudits havien defugit aquestes qüestions per considerar-les

menors i fins i tot nauseabundes, a partir d'aquest moment, les noves elits científiques han de superar els moralismes arcaics amb la finalitat d'elaborar i administrar discursos de validesa sobre els comportaments sexuals, i inserir-los en sistemes útils a l'economia dels plaers.

L'administració de la sexualitat situa les pràctiques sexuals de la població en l'eix de l'observació i la intervenció i, per això, cal que el coneixement derivat sigui útil per a l'Estat que administra les formes de regulació dels cossos i les poblacions. Al seu torn es promocionarà la publicitat de tals coneixements per promoure la governabilitat, és a dir, la funció autoreguladora dels individus, mitjançant la interiorització de la multiplicitat dels discursos normatius, elaborats per les institucions legítimes a aquest efecte. L'exigència a la població en el sentit que refinessin i silenciessin el llenguatge sobre el sexe, va servir per establir el monopoli dels discursos sobre el sexe de les institucions de saber-poder, les quals es van convertir en les enunciatrices legítimes en aquesta matèria.

Des d'aquest lloc va ser possible que, cada vegada més, aquelles sexualitats que poguessin resultar interpelladores dels models hegemònics fossin controlades mitjançant la seva medicalització, la seva patologització i la seva inserció en les regulacions legals. A més, l'explosió discursiva dels s. XVIII i XIX es distancia cada vegada més de la persecució a les pràctiques dels heterosexuals casats, mentre que s'interroga i s'escodrija la sexualitat dels i les alteritzad@s: dones soles, nenxs, bojxs, delinqüents, homosexuals, etc.

Aquest gir del poder cap a les castes sexuals que són considerades, a partir d'aquest moment, com a constitutives de delictes "contra natura", té com a resultat una sèrie de "croades moralitzants" que, com apunta GAILE RUBIN, "han deixat una profunda empremta en les actituds sobre el sexe, en la pràctica mèdica, en l'educació infantil, en les preocupacions dels pares, en la conducta de la policia i en les lleis sobre el sexe" (RUBIN, 1991: 115). Serà principalment a partir d'aquest moment quan les prostitutes passaran a ser considerades com a part d'aquestes castes sexuals inferiors a les que se'ls aplicaran diagnòstics, vigilància i assistència.

El perill i la constricció de la sexualitat femenina

La sexualitat femenina ha estat històricament subjugada a la dicotomia entre el plaer i el perill. El pacte sexual suposa la protecció masculina a aquelles dones "bones" i sexualment constretes mentre es pot castigar aquelles que no ho siguin.

La "naturalesa sexual masculina" ha estat construïda com intrínsecament brutal, compulsiva, irresponsable, orientada a la genitalitat i irremeiablement incontenible, segons els significats atorgats per la cultura heteropatriarcal. En base a això, i

tenint en compte que la sexualitat masculina s'encén *per culpa* de les dones, no és d'estranyar que aquestes hagin constret seva pròpia sexualitat amb la finalitat de no desencadenar els *perillosos* desitjos masculins. Això ha donat com a resultat la responsabilització de les dones de "mantenir controlada la bèstia" representada pels homes i la seva sexualitat inconteniblement construïda i, per tant, la construcció de la seva sexualitat basada, no en els seus desitjos, sinó en l'evitació de la violència masculina. Per tot això, la sexualitat femenina ha estat construïda com tendra, sexualment difusa i orientada als sentiments, entenent l'intercanvi sexual com un fet sagrat al qual les dones s'han de lliurar únicament amb qui realment arribi a guanyar-se el seu afecte. Aquesta sacralització de la sexualitat femenina fa inconcebible que una dona no resulti traumatitzada o greument trastornada a causa de l'exercici del treball sexual. Però aquesta percepció de la sexualitat femenina té també moltes altres conseqüències com, per exemple, la creació del mite de la irrecuperabilitat de les dones víctimes de violència sexual. La sacralització de la sexualitat femenina ha alimentat un mite recurrent respecte a la violació sexual de dones i nenes que apunta que aquestes experiències anul·len de per vida a les dones i els generen un trauma irresoluble. Aquest mite alimenta la culpabilització d'aquelles dones que es resisteixen a aquesta percepció i és un mal presagi per a les estratègies de resistència de les dones.

Els moviments feministes, en la interpretació d'aquesta dicotomia entre el plaer i el perill de la sexualitat femenina, han desenvolupat històricament dues tradicions enfrontades: la tradició més heterogènia fins al s. XIX va ser la del feminisme bàsicament centrat en els perills del sexe. Aquest feminisme va afavorir la presa de consciència i la visibilització dels abusos comesos contra les dones, així com la denúncia de les violències masculines contra elles. Però, al seu torn, va contribuir al fet que les dones abandonessin la recerca del seu propi plaer i a augmentar la seva vulnerabilització i victimització en atorgar un poder brutal i destructor a la potència sexual masculina.

D'altra banda, a principis del s. XX, i dins el propi feminisme, va sorgir un corrent minoritari pel qual l'activitat lliure de la sexualitat femenina no havia de ser incompatible amb la dignitat de les dones. Aquest feminisme, emmarcat en la crítica radical de la família burgesa i el matrimoni, considerava que la sexualitat no s'havia de restringir a aquests àmbits i van advocar per l'amor lliure. Van defensar l'anticoncepció com a forma d'evitar embarassos no desitjats en contraposició a l'abstinència sexual que promovien les feministes de la pura social.

Aquestes dues tradicions feministes respecte al sexe han donat lloc a percepcions diferents i fins i tot confrontades respecte al treball sexual en l'actualitat: d'una banda, les postures feministes abolicionistes i, d'altra, les postures feministes

Aquestes dues tradicions feministes respecte al sexe han donat lloc a percepcions diferents i fins i tot confrontades respecte al treball sexual en l'actualitat: d'una banda, les postures feministes abolicionistes i, d'altra, les postures feministes partidàries del reconeixement de drets del treball sexual.

partidàries del reconeixement de drets del treball sexual. Cal assenyalar que les dues postures presenten diferències i no poden ser presentades com a realitats homogènies, però l'abast d'aquest article no permet aprofundir en les seves peculiaritats.

Marc interpretatiu feminista al voltant del treball sexual

Feminisme abolicionista de la prostitució

En el marc de l'abolicionisme feminista trobem, seguint a Daniela Heim (2011), diverses postures. *L'abolicionisme radical* parteix de la idea que la prostitució és un fet que atempta greument contra la dignitat de les dones, és en si mateixa una forma de violència per part dels homes que veuen així satisfets els seus desitjos sexuals, alhora que les llancen als escalafons més baixos de l'estructura social. La marginalitat social i econòmica que, segons aquest feminisme, genera la prostitució a les dones garanteix que aquestes no desafiaran el poder econòmic i simbòlic masculí. Des d'aquesta perspectiva no és possible concebre l'exercici voluntari de la prostitució, ja que aquesta és sempre producte de la dominació patriarcal i de les condicions estructurals de discriminació i pobresa a què els homes sotmeten les dones. La desigualtat de les dones anul·la la possibilitat de consentiment per part seva, ja que no existeix el marc en el qual puguin triar amb llibertat. L'abolicionisme radical té una forta influència en les *postures partidàries de la persecució penal del client*. Aquest abolicionisme deixa al marge del càstig penal les dones treballadores del sexe per deslegitimar i desincentivar la demanda. Ja que es dubta i fins i tot es nega el consentiment de les dones, els homes usuaris de prostitució són considerats com a còmplices de l'explotació de les dones.

Finalment, *l'abolicionisme moderat o mixt* parteix de la premissa que l'exercici voluntari de la prostitució és minoritari, però assumeix que la seva existència implica la necessitat d'elaborar matisacions i crítiques a l'abolicionisme més radical. L'abolicionisme moderat incideix en la distinció entre prostitució voluntària, tracta i tràfic, i parteix de la necessitat de reconeixement de drets socials i econòmics a les treballadores sexuals tot i que no abandonin l'exercici de la prostitució.

Les postures abolicionistes parteixen de la impossibilitat de dissociació entre vulnerabilitat i prostitució, considerant aquesta com una activitat que suposa en si mateixa una forma de violència contra les dones que les vulnera i les estableix en contextos de no legitimitat. Però, encara que en el marc del treball sexual poden donar-se situacions de vulnerabilitat, abús i violències, no és menys cert que les vides de les dones solen estar lligades a les violències patriarcales, sobretot en els

Les postures abolicionistes parteixen de la impossibilitat de dissociació entre vulnerabilitat i prostitució, considerant a aquesta com una activitat que suposa en si mateixa una forma de violència contra les dones que les vulnera i les estableix en contextos de no legitimitat.

casos en què s'interseccionen diversos factors de vulnerabilitat identitària en relació amb l'ètnia, la classe social, la salut, etc. Amb això no vull dir que les relacions comercials que s'estableixen en el treball sexual, tant en relació amb els clients, com en relació amb els ocupadors, estiguin exemptes de precarietat, i formes d'explotació, sinó que el que és realment significatiu és que, en un context heteropatriarcal i capitalista, totes les relacions comercials, laborals, afectives i institucionals estaran marcades pels interessos dels poders hegemònics, principalment blancs, capitalistes i heteropatriarcal. Solen confondre les condicions d'exercici de la prostitució, en un marc d'absència total de drets laborals, amb el fet en si que una persona adulta decideixi intercanviar la seva força de treball en forma de potencial sexual per diners o béns materials (GARAIZÁBAL, 2015).

Molts discursos abolicionistes parteixen de la importància dels factors estructurals per destacar les situacions de vulnerabilitat i necessitat que "empenyen" a les dones a exercir la prostitució. Els factors estructurals són elements indispensables per examinar les transformacions que s'han de dur a terme per millorar la capacitat d'autonomia i llibertat de totes les dones i els col·lectius alteritzats. Però, d'altra banda, pensar en les decisions de les dones únicament en termes de condicionaments estructurals pot tenir efectes victimitzants. Així, els factors estructurals, com poden ser la feminització de la pobresa en el marc de producció patriarcal capitalista, són elements que condicionen no només les decisions de les dones treballadores del sexe, sinó també les decisions de les dones que netegen habitacions d'hotel per dos euros l'habitació; o les decisions de les dones que abandonen els seus fills i filles per no poder-los garantir determinada qualitat de vida; o les decisions de les dones que romanen en una relació heterosexual de violència; o les decisions de les dones que renuncien a desenvolupar una carrera professional per cuidar un familiar malalt. El problema és que la consideració social de cadascuna d'aquestes dones, així com la de les seves decisions, estarà molt relacionada amb la capacitat que tinguin els seus actes d'avaluar o no els significats hegemònics de la feminitat. Des de la perspectiva del treball social, el que resulta més problemàtic és la perspectiva d'acompanyament que promouen aquestes postures. En general, en considerar a les treballadores del sexe com a esclaves sexuals mancades de tota autonomia a les que cal rescatar contra la seva voluntat, sol ser freqüent que les solucions passin per models assistencialistes que pretenen redimir-les i allunyar-les de l'àmbit del treball sexual.

Perspectiva laboral-feminista del treball sexual

Des de la perspectiva del "treball sexual" es parteix de la distinció entre prostitució voluntària, tràfic i tracta i es diferencien els plantejaments per a cada un d'aquests fenòmens.

Mentre que promou la protecció de les persones víctimes de tràfic i de trànsit, s'advoca per la promoció dels drets fonamentals de qui exerceix prostitució, i es reivindiquen drets i legislacions laborals específiques.

El treball sexual és una realitat complexa en la qual, com en tot sector econòmic que es val de l'explotació de la força de treball, hi ha multitud de situacions que dependran de les circumstàncies socials i individuals i de les polítiques públiques que s'apliquin (HEIM, 2011). Des d'aquesta perspectiva, es desenvolupa una dura crítica a la divisió sexual del treball, a les maneres de producció capitalista, al condicionament productivista d'accés a la ciutadania i a la invisibilització dels treballs de cures com eixos de precarització de les vides de les dones i, sobretot, de les dones treballadores del sexe. Els moviments en defensa dels drets de les treballadores sexuals han promogut la solidaritat entre les dones explotades en els múltiples sectors laborals feminitzats, entre els quals es trobaria el treball sexual, que comparteixen el baix estatus de qui el desenvolupa, l'explotació laboral, la precarietat i les discriminacions i violències cap a les dones.

La perspectiva de la feina sexual reconeix l'opció individual de presa de decisió sense negar els condicionants econòmics, socials, culturals i polítics que intervenen en qualsevol elecció (HEIM, 2011). La millora de les condicions socials i materials d'existència augmenten el marge de llibertat en la presa de decisions i garanteix una major protecció davant les coaccions, violències i explotacions que viuen les dones però que, al seu torn, comparteixen amb altres grups oprimits pels diversos sistemes de poder. Des d'aquest lloc es reivindica el dret a l'intercanvi de serveis sexuals per diners amb beneficis i proteccions laborals que permetin la plena capacitat de negociació per a, entre altres coses, escollir o rebutjar clients i pràctiques sexuals, determinar o pactar horaris, etc.

Finalment, una de les qüestions amb més potència del moviment en defensa dels drets de les treballadores i treballadors del sexe ha estat la lluita contra les violències i, principalment, contra l'estigma de "puta" que s'aplica no només a les treballadores del sexe, sinó a totes aquelles dones incomplidores de la normativa hegemònica de gènere de la feminitat.

Estigma de puta

La situació de les dones treballadores del sexe està molt determinada, no només per l'explotació laboral en el desenvolupament del seu treball, sinó també per l'estigma social, és a dir, pels significats que li atorguen els altres en un espai comú de l'imaginari social.

L'"estigma de puta" suposa en si mateix una forma de violència contra les dones però, al seu torn, és útil per a justificar

moltes altres violències de gènere⁷, com ara les violacions i violències sexuals basades en la reputació moral de les dones joves. En gran mesura, les violències de gènere serveixen per castigar, reprimir o advertir sobre la inconveniència d'una conducta que es considera que sobrepassa els límits de correcció del sistema normatiu de sexe, gènere i sexualitat. Per exemple, la "ploma" dels homes cissexuals que transgredeix la coherència entre identitat de gènere i expressió de gènere; les persones trans que transgredeixen la coherència entre sexe biològic i identitat de gènere; o la promiscuïtat en una dona que transgredeix les imposicions de la seva expressió de gènere, que ordenaria més contenció respecte a la sexualitat. Totes elles són formes de transgressió del sistema normatiu de sexe, gènere i sexualitat i les violències correctives que se'ls apliquen són violències de gènere.

Les treballadores del sexe disposen d'un gran potencial qüestionador, tant del model de feminitat hegemònic, com de la naturalització d'aquest en els cossos nascuts dona. A més, pels seus discursos amb freqüència crítics amb la masculinitat i el seu coneixement sobre la mateixa, les treballadores del sexe suposen també un perill (JULIANO, 2004). El treball sexual qüestiona el model heteropatriarcal i capitalista de sexualitat en traslladar el sexe a l'esfera pública i en concedir-li la categoria de producte d'intercanvi econòmic per part de les dones, qüestionant la gratuïtat dels serveis sexuals de les dones als homes. A més, el treball sexual situa les dones en l'esfera pública i de visibilitat, però no per reproduir els valors i models hegemònics de masculinitat, sinó per un ús estratègic de la feminitat que subverteix la idea tradicional de la dona lligada als valors de l'amor i la família. Tot aquest potencial qüestionador del sistema normatiu de sexe, gènere i sexualitat és castigat amb múltiples violències de gènere justificades i alimentades mitjançant l'"estigma de puta".

Els estereotips de la puta *mal educada*, etnificada, patològica, delinqüent, amb poca salut, o bé esclava, vulnerable i presa dels terribles desitjos masculins, són exemples de l'estigma de puta aplicat a les treballadores del sexe. El condicionament de la seva ocupació econòmica a totes les esferes de la seva vida que la convertien en mala mare (no adequada), mala dona (infidel), mala filla (decep la moral paterna), mala treballadora en qualsevol altre context (no disciplinada), etc. són altres formes d'expressió de l'estigma de puta sobre les treballadores del sexe.

I ja que la prostitució funciona com a regulador dels preceptes de gènere, és a dir marca els extrems de correcció de la feminitat, qualsevol conducta transgressora per part de les

⁷ Utilitzo de manera diferenciada violència contra les dones de violència de gènere. Quan em refereixo a violències de gènere faig referència també a les violències que castiguen els comportaments dissidents o transgressors en relació amb el gènere i la sexualitat d'altres col·lectius.

dones pot suscitar l'estigma "puta". La paraula puta pot ser aplicada a qualsevol dona i el seu estigma és utilitzat per menysprear a aquelles dones amb conductes no normatives: les dones blanques, heterosexuales i de classe benestant tindran menys possibilitats de ser titllades de puta que les negres, de classe baixa, lesbianes o promíscues (PETHERSON, 2008).

Les treballadores sexuals representen la transgressió de la feminitat ja que se suposa que no han sabut o no han volgut trobar el "punt just" i ser moderades amb les seves expectatives econòmiques i l'ús de la seva sexualitat. Com apunta TERESA CABRUJA (2009) les dones han estat desaprovades per configurar-se com "*masses*" en relació amb tot el que constitueix l'ideal normatiu de la feminitat: "*agressives*", "*promíscues*", "*nervioses*", "*colèriques*", "*independents*" (CABRUJA, 2009: 143). Trobar el "punt just", ni molt ni poc (maquillatge, treball, xerameca, sensualitat, visibilitat, etc.) és un mandat de la feminitat i, per tant, l'excés és un mal que les dones han d'evitar a tota costa. Cal assenyalar, com a exemple paradigmàtic, les dificultats que es troben les dones, sobretot en l'adolescència, per encertar en un comportament que no les situï en un lloc de desprestigi per excés de promiscuïtat, però que tampoc les situï en un lloc en que l'excés d'hipocresia sigui també un motiu de burla (LEES, 1994). De fet, la violació pot ser el càstig merescut si no trobes el "punt just" en el joc de la seducció. A les dones que s'excedeixen se'ls atribueixen qualificatius com "*meuques*", "*boges*", "*mojigatas*", "*estúpides*", etc. però sobretot "*putes*".

L'estigma de puta és el càstig a la inadequació de les dones i pot ser assignat per diversos motius ja que les limitacions imposades als comportaments femenins són molt àmplies. Una dona pot ser estigmatitzada per rebutjar el seguici masculí, per visibilitzar excessivament, per ser massa intel·ligent, per tenir coneixement o destresa sexual, etc. A més, l'estigma de puta obliga a moltes dones a distanciar-se d'aquells comportaments que puguin encasellar-les dins el model de "puta", incidint en la clàssica divisió entre dones castes i dones impures. La divisió heteropatriarcal entre dones bones i dolentes, que col·loca a les prostitutes a l'extrem més paradigmàtic de les dones públiques, té com a finalitat la fragmentació de la solidaritat femenina i un advertiment per a la resta de dones per continuar concretes als paràmetres dels comportaments acceptables.

Les treballadores sexuals representen la transgressió de la feminitat ja que se suposa que no han sabut o no han volgut trobar el "punt just" i ser moderades amb les seves expectatives econòmiques i l'ús de la seva sexualitat.

Conclusions

Com hem vist amb anterioritat, l'establiment de castes sexuals proscrietes, entre les que trobem a les treballadores del sexe, va servir per categoritzar comportaments i pràctiques i dotar les institucions mèdiques, penals, educatives i d'assistència social del poder d'intervenir sobre elles. Gran part

d'aquesta intervenció es basa en l'elaboració de discursos de validesa que doten d'existència a aquests col·lectius però que, al seu torn, constrenyen el seu lliure desenvolupament. Els discursos de les institucions legítimes tenen el poder de dotar d'existència, de nomenar i atorgar drets però, al seu torn, l'entrada dels subjectes en aquestes xarxes de saber-poder limita la seva pròpia autodefinició.

En el marc del treball social, els informes socials sobre les persones ateses plens de prejudicis de gènere, classistes, racistes, heterosexistes, etc. formen part dels discursos de validesa que acaben condicionant com es comporten les persones. Molt sovint, l'accés a determinats drets o prerrogatives exigeix que la persona usuària avaluï els significats que hem construït a sobre. Per exemple, si els discursos construïts per les institucions validades entenen que una dona víctima de violència de gènere en la parella ha de respondre al perfil d'una feminitat desempoderada, submissa, destrossada per la violència sofrida, amb poca autoestima i poc preocupada per la seva imatge personal, la dona que no compleixi amb aquests requisits serà més fàcilment qüestionada i expulsada dels circuits de protecció. És molt freqüent que l'"estigma de puta" condicione la percepció que tenim sobre la dona que sol·licita protecció, fins i tot al marge que aquesta sigui treballadora sexual o desenvolupi qualsevol altra ocupació.

Més que pensar concretament de quina manera les i els treballadors socials poden acompanyar els processos o itineraris de dones treballadores del sexe, crec que és més fructífer i menys categoritzador pensar sobre quines són les categories socials establertes després de segles d'"incitació als discursos" per part de les instàncies legítimes, entre elles, els i les treballadores socials. Detectar aquestes categories ens pot servir per iniciar la deconstrucció de les mateixes, problematitzant les assumpcions automàtiques respecte a les suposades atribucions normatives que fem a les persones que atenem i garantint acompanyaments més respectuosos. La necessitat de dividir la disciplina per col·lectius d'intervenció és un dels clàssics exemples d'aquesta categorització: dones, treballadores sexuals, infants i adolescents, migrants, gent gran, etc. tot un butlletí de transgressors i transgressores socials als i a les que nosaltres ens disposem a atendre. Tot això, sense preguntar-nos quantes dones són adolescents, quants migrants són dones o quantes treballadores sexuals s'han convertit en gent gran. I, per descomptat, sense preguntar-nos quan ens assemblem els i les professionals a cadascun d'ells i elles: quantes hem acceptat algun benefici a canvi d'algun tipus de relació sexual; quantes hem tingut experiències de violència de gènere; quantes tenim procedències ètiques i geogràfiques diferents; quantes no podem pagar el lloguer, etc.

L'estigma de puta té incidència en qualsevol dels anomenats "àmbits" del treball social i pot condicionar els acompanyaments.

nyaments a les dones i resultar en re-victimitzacions i violències institucionals. Reproduir l'estigma de puta pot consistir en dubtar de la capacitat de ser mare d'una dona treballadora del sexe i sotmetre-la a majors controls, inspeccions i qüestionaments. Però també pot consistir en culpabilitzar les dones joves de formes de violència com, per exemple, la reproducció i difusió pública de les seves imatges o vídeos eròtics, per no haver actuat amb la deguda cautela o quan es promouen normatives de vestimenta per a les noies en els centres de secundària. L'estigma de puta es posa en marxa quan es qüestiona a una dona que afirma ser víctima de violència de gènere per part de la seva parella perquè no està suficientment trastornada, per tenir amants o per vestir de forma "provocativa". També actua quan es valora de forma diferent la promiscuïtat d'una dona usuària d'un servei de deshabitació de tòxics, de la d'un home en les mateixes circumstàncies. I per descomptat, també actua quan condicionem recursos, drets i prerrogatives al compliment de determinades normes no escrites o a la vinculació de les dones als recursos, sempre des de la "bona" intenció d'apartar-les de camins "esgarriats".

Descobrir quan podem estar reproduint l'estigma de puta és un pas més per garantir acompanyaments de qualitat i respectuosos amb l'autonomia de les dones. Però a més és un punt importantíssim per promoure l'empoderament col·lectiu i la solidaritat entre dones, desbaratant un dels principals mites patriarcal, el que es val de la construcció d'una suposada confrontació històrica entre la puta i la santa.

L'estigma de puta té incidència en qualsevol dels anomenats "àmbits" del treball social i pot condicionar els acompanyaments a les dones i resultar en re-victimitzacions i violències institucionals.

Bibliografia

- AMIGOT LEACHE, P. y PUJAL LLOMBART, M. Ariadna danza: lecturas feministas de Michel Foucault. *Athena Digital: Revista de pensamiento e investigación social*. 2006. Núm: 9. [consultat: 27.06.2016] Pgs: 100-130. Acces obert.
- ARELLA, C; FERNÁNDEZ, C; NICOLÁS, G; VARTAVEDIAN, J. *Los pasos invisibles de la prostitución*. Barcelona: Virus, 2007. ISBN: 849600044821.
- CABRUJA, T. *Testimoni@s activ@s molest@s*. *Prácticas discursivas y dispositivos sociosexuados en psicología y derecho*. En NICOLÁS, G. y BODELÓN, E. (comps) *Género y dominación. Críticas feministas del derecho y el poder*. Barcelona: Anthropos y Observatori del Sistema Penal i els Drets Humans, 2009. ISBN: 9788476589168.
- DE LAURETIS, T. *Diferencias. Etapas de un camino a través del feminismo*. Madrid: Horas y horas, 2000. ISBN: 8487715818.
- FOUCAULT, M *Microfísica del poder*. Barcelona: Ediciones La Piqueta, 1979. ISBN: 9788474430172.
- FOUCAULT, M *Historia de la sexualidad I: La voluntad de saber*. Madrid: S.XXI, 2002. ISBN: 9788432312038.
- HEIM, D. *Prostitución y derechos humanos*. Cuadernos Electrónicos de Filosofía del Derecho. Núm: 23. 2011. [consultat: 14.06.2016] ISSN: 1138-9877.
- JULIANO, D. *El peso de la discriminación: debates teóricos y fundamentaciones*. En OSBORNE, R. [ed.] *Trabajador@s del sexo. Derechos, migraciones y tráfico en el s.XXI*. Barcelona: Bellaterra, 2004. ISBN: 8472902501.
- LEES, S. *Aprender a amar. Reputación sexual, moral y control social de las jóvenes*. En LARRAURI, E. (comp.) *Mujeres, derecho penal y criminología*. Madrid: s.XXI, 1994. ISBN: 9788432308345.
- OSBORNE, R. *La construcción sexual de la realidad*. Madrid: Cátedra, 2002. ISBN: 9788437612133.
- PHETERSON, G. *El prisma de la prostitución*. Madrid: Talasa, 2000. ISBN: 9788488119803.
- RUBIN, G. *Reflexionando sobre el sexo: notas para una teoría radical de la sexualidad*. En VANCE, C (comp.) *Placer y peligro. Explorando la sexualidad femenina*. Primera edició. Madrid: Talasa, 1989. ISBN: 9788485781782.
- SOLANA, J.L y ACIÉN, E. *Los retos de la prostitución. Estigmatización, derechos y respeto*. Granada: Comares, 2008. ISBN13:9788498363944.

Expressió sexual en residències: barreres i estratègies per superar-les

Sexual expression in residences: barriers and strategies for overcoming them

Josep Fabà Ribera¹ i Feliciano Villar Posada²

Resum

Les persones grans que viuen en residències poden trobar-se amb múltiples dificultats a l'hora d'expressar i satisfer les seves necessitats sexuals. L'objectiu d'aquest article és reflexionar sobre les principals barreres que, d'acord amb la literatura científica sobre aquesta temàtica, poden dificultar que aquelles persones grans usuàries d'aquest tipus de serveis es mantinguin sexualment actives, a més d'exposar algunes estratègies per minimitzar l'impacte d'aquestes barreres.

Paraules clau: Sexualitat, vellesa, residències, barreres.

Abstract

The elderly living in nursing homes may face multiple difficulties to express and satisfy their sexual needs. The aim of this article is to reflect on the main barriers which may hinder users of such services to remain sexually active, according to scientific literature on this subject, and to present some strategies to minimize the impact of these barriers.

Key words: Sexuality, old age, residence, barriers.

Per citar l'article: FABÀ RIBERA, Josep i VILLAR POSADA, Feliciano. Expressió sexual en residències: Barreres i estratègies per superar-les. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2016, n. 208, pàgines 119-130. ISSN 0212-7210.

¹ Psicogerontòleg i professor del Departament de Cognició, Desenvolupament i Psicologia de l'Educació de la Universitat de Barcelona.

² Professor associat al departament de Cognició, Desenvolupament i Psicologia de l'Educació de la Universitat de Barcelona.

L'interès cap al sexe d'homes i dones no necessàriament desapareix als 65 anys.

Tanmateix, hi ha situacions en què les probabilitats de portar una vida sexualment activa es redueixen perquè plantegen un seguit de barreres que poden interferir en la capacitat de la persona gran d'actuar d'acord als seus desitjos i necessitats sexuals.

Introducció

La vellesa és una etapa del cicle vital que tradicionalment s'ha associat a certes falses creences. Una de les més arrelades és la que planteja la vellesa com un període marcat per l'asexualitat, això és, per la manca de necessitats o interessos sexuals (BIENKO, 2015). No obstant això, contràriament a aquesta visió edadista de la vellesa, l'interès cap al sexe d'homes i dones no necessàriament desapareix als 65 anys.

En aquest sentit, un bon nombre d'estudis duts a terme en diferents entorns socioculturals suggereixen que entre el 40% i el 80% de la gent gran es mantindrien sexualment actives, i que, lluny d'existir un patró únic d'activitat sexual en la vellesa, les persones majors mostrarien un ampli ventall d'expressions sexuals (GOTT, 2001; LINDAU et al., 2007; NIETO, 1995; PALAUS-CEÑA et al., 2012).

Tanmateix, hi ha situacions en què les probabilitats de portar una vida sexualment activa es redueixen perquè plantegen un seguit de barreres que poden interferir en la capacitat de la persona gran d'actuar d'acord als seus desitjos i necessitats sexuals. Aquest seria el cas, per exemple, de la institucionalització en un centre residencial, i és que, d'acord amb SPECTOR i FEMETH (1996) i WHITE (1982), el percentatge de persones grans sexualment actives que viuen en residències se situaria al voltant del 10%, i seria inferior al de persones que desitjarien seguir portant una vida activa a nivell sexual.

L'objectiu d'aquest article és presentar les principals barreres que, d'acord amb la literatura científica sobre aquesta temàtica, poden dificultar que aquelles persones grans usuàries d'aquest tipus de serveis es mantinguin sexualment actives, a més d'exposar algunes formes per minimitzar l'impacte d'aquestes barreres.

Disseny físic de les residències com a font de barreres

L'escassetat de privacitat en els centres residencials ha estat reportada, tant per professionals com a residents, com una de les principals barreres que poden interferir en la vida sexual dels últims (VILLAR et al., 2014) i es podria observar, per exemple, en el fet que l'habitació dels residents, que normalment és l'espai més privat al qual poden tenir accés, és un lloc sobre el qual no acostumen a tenir pràcticament cap tipus de control. I és que, en general, els centres residencials no disposen de panys a les portes de les habitacions dels usuaris. A més, tampoc és infreqüent que els professionals accedeixin a l'habitació sense trucar a la porta, o que truquin a la porta i entrin sense esperar a rebre cap resposta de l'usuari que es troba dins (ECKERT et al., 2009).

La manca de privacitat, però, no es redueix a l'absència de panys a les habitacions: el seu disseny interior també pot minvar la capacitat dels residents per exercir control sobre aquest espai o per aïllar-se dels altres quan així ho desitgin (DOLL, 2012), ja que s'ha d'assenyalar que sovint el llit i el lavabo són visibles des de la porta i/o passadís (cosa que no acostuma a passar en els habitatges particulars), que els usuaris no sempre tenen l'opció de decorar-les al seu gust, que les habitacions poden estar separades per un mur prim que no assegura l'aïllament auditiu, i que, quan aquestes són dobles, els mecanismes per separar espais acostumen a ser insuficients (sovint limitant-se a una simple cortina).

Centrant-nos en algunes formes de superar aquesta manca de privacitat, un primer pas en aquesta direcció podria ser considerar les habitacions dels residents com entorns veritablement privats l'accés a les quals estaria controlat per les persones que hi habiten. Trucar a la porta, esperar la resposta del resident i respectar-la, doncs, hauria de ser una norma general que només es pogués incomplir en determinades situacions (com per exemple en el cas de persones que es troben tan deteriorades que no poden respondre a la crida). Lliurar una còpia de la clau de la seva habitació a aquells residents que siguin capaços de fer un ús responsable de la mateixa hauria de ser una altra opció a considerar.

Pel que fa al disseny interior de les habitacions, algunes mesures a considerar (DOLL, 2012; SYME et al., En premsa) podrien ser que els llits de dues habitacions annexes no quedessin una contra l'altra, que aquestes fossin més amples i que no fossin visibles des de la porta (reubicant-les o col·locant algun element decoratiu o de mobiliari com de barrera visual), que els usuaris les poguessin decorar amb els seus mobles i objectes de decoració, o que les habitacions dobles fossin prou espaioses com per permetre la instal·lació de mecanismes que asseguressin un major grau de privacitat dels seus usuaris (per exemple, separant espais mitjançant envans en comptes de cortines).

Una altra opció a considerar podria ser la creació d'una sala de visites (DOLL, 2012), és a dir, un entorn privat i agradable a utilitzar per dos residents amb capacitat de consentir el manteniment de relacions sexuals o per un resident i un/a convidat/da que no visqui al centre, i en el qual haurien de poder passar la nit.

Els residents com a font de barreres

Una segona font de barreres per a l'expressió sexual d'aquelles persones grans que viuen en residències són elles mateixes. En aquest sentit, cal tenir en compte que el perfil de persona gran que ingressa en aquest tipus de servei és el d'una dona,

mestressa de casa, d'uns 80 anys d'edat, soltera o vídua, i amb un nivell educatiu més aviat discret. A més, la prevalença de malalties cròniques, les taxes de deteriorament cognitiu, el consum de fàrmacs i la dependència per a la realització d'activitats bàsiques i instrumentals de la vida diària acostumen a ser considerablement elevades (TOBARUELA, 2003). Alguns d'aquests trets, com el fet de ser dona, de tenir una major edat, o de comptar amb un nivell educatiu més baix s'han relacionat negativament amb la probabilitat de ser sexualment actives en la vellesa i amb la freqüència d'activitat sexual (Lindau et al., 2007; NIETO, 1995; PALAUS-CEÑA et al., 2012), mentre que altres, com el consum d'alguns medicaments, poden tenir efectes negatius sobre el desig sexual o la capacitat de respondre a estímuls eròtics (HILLMAN, 2008).

Un altre factor a tenir en compte és que les persones grans acostumen a presentar actituds més negatives cap a la sexualitat en general i cap a la sexualitat en la vellesa, nivells més baixos de coneixement sobre aquesta temàtica, així com una moral més conservadora, en comparació amb persones de generacions més joves (MCINTOSH, 1981; NIETO, 1995; WALKER et al., 1998).

En el cas de les residències, les actituds de les persones grans que hi viuen són la segona font de barreres més freqüentment aportada per residents i professionals, després de la manca de privacitat (VILLAR et al., 2014). Segons el citat estudi, d'acord amb un bon nombre de professionals i residents, existiria, entre la gent gran institucionalitzades, la creença generalitzada que l'activitat sexual a la vellesa és social i moralment reprovable. Altres mostres d'aquest tipus d'actituds negatives les podem trobar en el fet que algunes persones grans institucionalitzades considerin inadequat que dos dels seus companys mantinguin relacions sexuals a l'habitació d'un d'ells (VILLAR et al., 2014d); o en el fet que un considerable nombre de residents reaccionarien de manera negativa si descobrissin que un company/a del centre es masturba o se sent atret cap a les persones del seu mateix sexe (VILLAR et al., 2016; VILLAR et al., 2015).

En relació a aquestes actituds negatives, cal assenyalar que podrien exercir sobre els altres una considerable pressió per actuar d'acord a certes normes de comportament, establint-se així un codi informal segons el qual la castedat i la repressió dels propis interessos i desitjos sexuals s'han de promoure, i la pràctica sexual, restringir-se.

Si bé la literatura científica sobre l'efectivitat d'aquest tipus d'intervencions aplicades al col·lectiu de gent gran és pràcticament nul·la o nul·la del tot, una possible estratègia per modificar el coneixement que tenen sobre la sexualitat en la vellesa i les seves actituds en relació a aquesta temàtica, podrien ser els programes d'educació sexual. D'acord amb LÓPEZ (2012), entre els objectius de l'educació sexual a la vellesa s'hi hauri-

en de trobar (a) eliminar falses creences sobre la sexualitat a la vellesa, (b) incrementar els seus coneixements sobre aquesta temàtica de manera que puguin adquirir un major coneixement d'ells mateixos i puguin prendre decisions en relació a la seva vida sexual de forma més lliure, (c) adquirir una visió de la sexualitat que no limiti aquesta faceta de l'ésser humà a la joventut, al coït, a la procreació, l'home o la heterosexualitat, i (d) afavorir que aquelles persones que així ho desitgin abandonin la seva solitud emocional, social o sexual i amorosa.

Les demències com a font de barreres

Les demències són una de les principals fonts de discapacitat i de dependència a la vellesa i, en el cas dels centres residencials, la seva prevalença acostuma a ser elevada (TOBARUELA, 2003). Si bé aquestes malalties no tenen perquè eliminar les necessitats sexuals d'aquelles persones que les pateixen, en canvi sí que és probable que generin canvis en la capacitat de l'individu per satisfer-les.

En aquest sentit, el deteriorament funcional i cognitiu que sol acompanyar les demències pot generar, entre les persones que les pateixen, dificultats per recordar la seqüència de l'acte sexual, i entre les seves parelles, importants dilemes, com la idoneïtat de mantenir relacions sexuals amb algú que té la capacitat de consentir minvada, o que no els reconeix (DAVIES et al., 1992).

El fet de patir una demència també podria disminuir la capacitat dels residents per satisfer les seves necessitats sexuals a causa de la tendència que existeix, entre els professionals que treballen en centres residencials, a considerar aquest tipus de pacients com a persones que no són capaços de prendre pràcticament cap decisió per ells mateixos (i, per tant, tampoc de consentir el manteniment de relacions sexuals), i com a possibles víctimes d'abusos, la qual cosa pot portar-los a adoptar una postura d'extrema cautela i a actuar de forma paternalista, sobreprotectora i restrictiva (VILLAR et al., 2014b). En l'estudi recentment citat, en preguntar a un conjunt de professionals de centres residencials què pensarien si descobrisin que dues persones majors dels seus centres (una d'elles amb diagnòstic de demència) han mantingut relacions sexuals, van observar una tendència predominant a considerar la situació com un abús clar, fins i tot quan la persona amb demència no mostrés senyals de malestar o afirmés consentir el manteniment de relacions sexuals. Pel que fa a la forma de com creien que actuarien davant d'aquesta situació, les reaccions més freqüents van ser buscar el consell i l'ajuda d'altres professionals del centre, mantenir una conversa amb els residents involucrats (en la majoria dels casos per conscienciar el resident amb millor funcionament cognitiu dels riscos de la

situació i persuadir-lo perquè aquesta no es tornés a repetir), i separar les dues persones per evitar que els fets es produïssin de nou.

La clau per resoldre els dilemes que pot plantejar el fet que una persona amb demència intenti satisfer els seus desitjos i necessitats sexuals podria trobar-se en l'assumpció que el fet que una persona tingui un diagnòstic de demència no implica que no sigui capaç de prendre cap decisió que afecti la seva vida, i que cada cas haurà de ser considerat únic sobre el qual caldrà treballar en equip per decidir si la pràctica sexual ha de ser permesa i fins i tot recolzada o, pel contrari, evitada. El document "Supporting sexual health and Intimacy in care facilities: guidelines for supporting adults living in long-term care facilities and group homes in British Columbia, Canada", elaborat per la VANCOUVER COASTAL HEALTH AUTHORITY (2009) proposa alguns criteris a tenir presents per prendre aquest tipus de decisions, que bàsicament impliquen avaluar la capacitat de la persona per consentir el manteniment de relacions sexuals, i el risc que aquestes comporten.

Seguint amb aquesta guia, per considerar que una persona és capaç de prendre decisions relatives a la pràctica sexual, ha de (a) tenir coneixements bàsics sobre les diferències anatòmiques i funcionals entre homes i dones, i sobre l'activitat sexual amb la qual es vol estar involucrat, (b) entendre els possibles riscos que aquesta conducta sexual planteja per a un mateix i per a l'altra persona, (c), ser capaç de diferenciar entre llocs i moments adequats/inadequats per involucrar-se amb aquesta conducta sexual, (d) ser capaç d'expressar una decisió individual i de resistir a la coerció, i (e) ser capaç de detectar estrès o rebuig de l'activitat sexual en d'altres.

La valoració de la capacitat de la persona amb demència per prendre decisions relatives a la pràctica sexual, es planteja en aquesta guia, ha de ser complementada amb la valoració de la raonabilitat del risc de la conducta sexual, que dependrà de (a) la probabilitat que la pràctica sexual suposi un dany per a la persona, (b) la gravetat del dany, (c) la importància de l'activitat per a ella, i (d) la disponibilitat d'alternatives menys perilloses.

Lògicament, quan l'activitat sexual involucri a més d'una persona aquestes premisses han de ser aplicades a totes les parts i, en cas que alguna d'elles estigui incapacitada i la seva tutela recaigui en una tercera persona, la seva opinió ha de ser tinguda en compte sempre que s'hagi de prendre alguna decisió sobre la vida sexual de la persona tutelada. Cal esmentar, també, que aquests no són els únics criteris que han estat proposats per prendre decisions d'aquest tipus, i que hi ha autors que probablement catalogarien aquesta proposta d'excessivament restrictiva o laxa. En un article de TARZIA et al. (2012), aquests investigadors ofereixen una interessant reflexió al respecte.

Els professionals com a font de barreres

Els professionals que treballen en centres residencials també poden actuar com a font de barreres per a l'expressió sexual de les persones que hi viuen, i això es podria deure a diverses raons.

La primera raó té a veure amb les actituds negatives que alguns professionals que treballen en residències poden adreçar cap a la sexualitat en la vellesa (BAUER, 1999; DOLL, 2012), considerant les expressions de la gent gran com una cosa irrelevant o potencialment disruptiva pel bon funcionament de la institució o com un assumpte complex que és millor evitar (GILMER et al., 2010).

Una altra qüestió a tenir en compte és l'escassa atenció que es dedica a abordar qüestions relacionades amb la sexualitat, o amb la sexualitat en la vellesa, durant les formacions que reben, independentment del càrrec. La manca de formació en matèria de sexualitat ha estat identificada pels mateixos treballadors com un factor que pot limitar la seva pràctica professional, i de fet molts d'ells estarien interessats en ampliar els seus coneixements en aquesta matèria (GILMER et al., 2010; MAHIEU et al., 2011; VILLAR et al., 2014).

Les actituds dels professionals, unides a la manca de formació rebuda sobre sexualitat i vellesa, poden donar lloc a la seva implicació en pràctiques com a mínim qüestionables a l'hora de tractar les expressions sexuals dels residents, especialment quan les organitzacions per a les quals treballen adopten una cultura restrictiva. Quan es donen aquestes condicions és especialment factible que les expressions sexuals dels residents siguin tractades des del paternalisme, la infantilització, el rebuig o la dissuasió (Ehrenfeld et al., 1999; ROACH, 2004). El que aquestes dades posen en relleu és que, fins i tot davant la mateixa situació, els professionals poden mostrar formes molt diverses de gestionar les expressions sexuals dels residents, i suggereix que les reaccions podrien dependre més de factors personals que de criteris professionals.

Una mesura per evitar que els professionals de centres residencials actuïn com a fonts de barreres, perquè aquelles persones que es vulguin i puguin mantenir sexualment actives en aquest tipus d'entorns, seria el desenvolupament de protocols d'actuació que els oferissin pautes útils i concretes per actuar davant determinades situacions en què la sexualitat dels residents jugui un paper destacat. Si bé la majoria de centres residencials no disposen d'aquest tipus d'eines (BAUER et al., 2007; VILLAR et al., 2014c), la seva potencial utilitat rau en el fet que haurien de servir per protegir els drets dels residents i, al mateix temps, perquè els professionals se sentissin més capacitats per manejar situacions d'aquest tipus i ho fessin de forma consistent, ja que la seva reacció quedaria delimitada per unes guies preestablertes més que per factors personals. Lògicament, cada protocol s'hauria d'ajustar a les caracterís-

tiques del centre i al tipus de persones amb les que es treballa, i elaborar-se gràcies als esforços de professionals de múltiples disciplines, entre els quals, sens dubte, s'hi hauria de comptar el treballador social.

A part de la creació de protocols, els programes d'educació sexual destinats específicament a abordar la qüestió de la sexualitat en la vellesa també podrien ser un recurs útil per incrementar els coneixements dels professionals, i millorar les seves actituds cap a aquesta temàtica.

Els familiars com a font de barreres

Tot i presentar-la en últim lloc, la família podria ser una de les fonts de barreres per a l'expressió sexual en centres residencials més influents, fins i tot més que les comentades anteriorment (DOLL, 2013; FRANKOWSKI I CLARK, 2009). Això és així perquè en molts casos els familiars són els encarregats de decidir si el seu familiar ha de romandre en una residència o abandonar-la, i per això no és d'estranyar que el personal s'esforci per respectar els desitjos dels familiars en relació a la forma en què el seu ésser estimat ha de viure la seva sexualitat per evitar deixar una plaça vacant. Potser això podria explicar la tendència entre professionals de centres residencials a contactar amb les famílies d'aquells residents que s'involucren en alguna pràctica sexual per informar-los d'això, o el fet que, en alguns casos, les opinions dels familiars puguin prevaldre per sobre de la voluntat de la persona institucionalitzada.

Si bé algunes famílies poden reaccionar davant les expressions sexuals de la persona gran institucionalitzada amb mostres de suport (DOLL, 2013), en altres casos poden reaccionar amb emocions negatives, enfadant-se o sentint-se avergonyides, o mostrar-se indiferents i no donar suport a aquestes expressions. En altres casos, les famílies es poden esforçar perquè no es tornin a produir, amb múltiples estratègies, com és ara sol·licitar als professionals que incrementin la supervisió i previnguin la seva ocurrencia, prohibir que el seu pare o mare comparteixi habitació amb algú que ha conegut en el centre, o finalitzar la seva estada en el mateix centre (FRANKOWSKI I CLARK, 2009). Aquestes formes d'actuar es podrien deure a l'existència d'actituds negatives cap a la sexualitat en la vellesa en general, o a la dificultat que alguns fills tenen per acceptar que els seus propis pares segueixin tenint necessitats i interessos sexuals, especialment quan són vidus (GILMER et al., 2010).

Cal assenyalar, també, que la influència dels familiars pot exercir-se de formes més subtils, com ara en no plantejar-se si la possibilitat que la persona institucionalitzada tingui necessitats sexuals que pugui estar interessada en satisfer (DOLL, 2012), la qual cosa podria indicar a la persona que se'l considera un ésser desproveït d'interessos sexuals, i facilitar que acabi actuant en consonància perquè és el que s'espera d'ella.

Pel que fa a les mesures que es poden prendre per minimitzar interferències no desitjades dels familiars sobre la vida sexual de les persones grans institucionalitzades, algunes propostes presentades anteriorment es podrien ampliar i fer extensives al col·lectiu de familiars de persones institucionalitzades, les quals, per exemple, també podrien ser beneficiàries de tallers d'educació sexual.

Potser una proposta més a tenir en compte seria la creació, per part dels professionals del centre, d'una carta de drets sexuals dels seus usuaris. Novament, sens dubte, el treballador social podria ser un pilar fonamental no només a l'hora d'elaborar aquest tipus de document, sinó també a l'hora de donar a conèixer la seva existència a les famílies durant el procés previ a la institucionalització, així com en la supervisió que aquests drets s'estan respectant, i en la revisió periòdica dels mateixos i la seva modificació en el cas de ser necessari.

Un document útil per a la redacció d'aquesta carta de drets podria ser la declaració dels drets sexuals formulada l'any 1997 durant el XIII Congrés Mundial de Sexologia, i revisada el 2014 pel Consell Consultiu de la WORLD ASSOCIATION FOR SEXUAL HEALTH (2014). Aquesta declaració realça, entre altres, el dret a la llibertat, autonomia, privacitat, igualtat i plaer sexual, a la lliure associació sexual, i a rebre educació sexual, informació basada en coneixements científics, i atenció clínica a nivell de salut sexual de totes les persones.

Conclusions

En aquest article s'han presentat les principals barreres amb què es poden trobar les persones grans que viuen en centres residencials a l'hora d'intentar satisfer els seus desitjos o necessitats sexuals. Entre aquestes barreres es trobarien el disseny físic, els residents, el patiment de determinades malalties greus com les demències, els professionals i els familiars (BAUER, 1999; FRANKOWSKI I CLARK, 2009; VILLAR et al., 2014). Al llarg de l'article s'han exposat, també, algunes estratègies que podrien contribuir a superar aquestes barreres, com dotar de major privacitat i calidesa a les habitacions de la gent gran institucionalitzada; la creació d'una sala de visites; la implementació de tallers d'educació sexual per a residents, professionals i familiars; el desenvolupament de protocols per regular la sexualitat que incloguin mecanismes per estudiar la capacitat per consentir el manteniment de relacions sexuals; i la redacció d'una carta de drets sexuals (DOLL, 2012; LÓPEZ, 2012; VANCOUVER COASTAL HEALTH AUTHORITY, 2009; VILLAR et al., 2014c).

Si alguna cosa tenen totes aquestes estratègies en comú és que impliquen que els professionals que treballen centres residencials deixin de ser una font de barreres per a la sexualitat

Que tots els professionals que treballen en residències assumeixin la responsabilitat de vetllar pel benestar sexual de les persones grans que hi viuen, com una més de les seves funcions, i desenvolupin les habilitats necessàries per intervenir en aquest camp, és vital.

de les persones grans que hi habiten i es converteixen en un element facilitador de la mateixa, la qual cosa no hauria de ser sorprenent si tenim en compte que la seva funció última és vetllar pel benestar -a tots els nivells- de les persones per a les quals treballen. Així, de la mateixa manera que els professionals actuen quan detecten que un resident presenta una major inestabilitat en la marxa, creuen que una família és candidata a rebre una determinada ajuda econòmica, o observen que algú se sent culpable per haver institucionalitzat el seu familiar, seria d'esperar que també ho fessin quan dos residents desitgin ser sexualment actius però no disposin d'un lloc que els ho permeti, quan es tinguin dubtes sobre la mesura en què una persona amb demència és capaç o no de consentir el manteniment de relacions sexuals, o quan un familiar decideixi interposar-se en la relació entre el seu pare o mare i la persona amb la qual vol mantenir una relació de parella.

Que tots els professionals que treballen en residències assumeixin la responsabilitat de vetllar pel benestar sexual de les persones grans que hi viuen, com una més de les seves funcions, i desenvolupin les habilitats necessàries per intervenir en aquest camp, és vital. Això és així per diversos motius.

El primer és que la necessitat d'intimitat sexual i afectiva és una de les grans necessitats de l'ésser humà, i la no resolució de la mateixa pot donar lloc a sentiments de solitud, abandó, insatisfacció, exclusió, buit i inseguretat (LÓPEZ, 2009). En segon lloc, cal recordar que la pràctica sexual s'ha associat a un millor estat de salut física i psicològica en la vellesa (DELAMATER i SILL, 2005; Laumann et al., 2006; Nicolosi et al., 2004). En tercer i últim lloc, cal assenyalar que vivim en una societat que ha anat desenvolupant unes actituds més favorables cap a la sexualitat durant els últims anys, la qual cosa es pot veure reflectit, per exemple, en la major igualtat de gènere, en la major presència d'imatges amb un elevat contingut eròtic en els mitjans de comunicació, en la major disponibilitat i accés a mètodes anticonceptius, i en la legalització del matrimoni entre persones del mateix sexe. És d'esperar, per tant, que les futures generacions de persones grans que viuran en residències, que hauran crescut en un entorn menys eroticofòbic, dirigiran actituds més positives cap a la sexualitat i cap a la sexualitat en la vellesa, la qual cosa probablement implicarà, per una banda, que jugaran un paper menor com a font de barreres per als seus companys i, de l'altra, que la pràctica sexual probablement haurà estat una faceta més rellevant en les seves vides, a la qual no estaran disposades a renunciar pel fet de passar a viure en una institució.

Tenint present tot això, esperar que aquest escenari es produeixi per reaccionar i per començar a prendre mesures per garantir que les persones grans que viuen en centres residencials puguin tenir una vivència més satisfactòria de la seva sexualitat no sembla la millor opció.

Esperem haver realitzat, mitjançant el present article, una petita aportació perquè els professionals que treballen en residències i que estan preparats per a contribuir significativament en aquest sentit (entre ells, el treballador social), puguin posar-se en campanya, o disposar d'un recurs més per seguir fent-ho.

Bibliografia

- BAUER, M. The use of humor in addressing the sexuality of elderly nursing home residents. *Sexuality & Disability*, núm. 2 (1999), vol. 17. Pàg. 147-155.
- BAUER, M. et al. Sexuality, health care and the older person: an overview of the literature. *International Journal of Older People Nursing*, núm. 1 (2007), vol. 2. Pàg. 63-68.
- BIENKO, M. Promotion of sexual health among seniors in the self-help mitjana realm of popular culture. *Anthropological Review*, núm. 3 (2015), vol. 78. Pàg. 251-257.
- DAVIES, H. Sr. et al. 'Til death do us part: Intimacy and sexuality in the Marriages of Alzheimer 's patients *Journal of Psychosocial Nursing*, núm. 11 (1992), vol. 30. Pàg. 5-10.
- DELAMATER, J. D. i SILL, M. Sexual desire in later life. *The Journal of Sex Research*, núm. 2 (2005), vol. 42. Pàg. 138-149.
- DOLL, G. A. *Sexuality & long-term care: Understanding and supporting the needs of older adults*. Baltimore, MD: Health Professions Press, 2012. ISBN: 978-1-932529-74-6.
- DOLL, G. M. Sexuality in nursing homes: practice and policy. *Journal of Gerontological Nursing*, núm. 7 (2013), vol. 39. Pàg. 30-37.
- ECKERT, JK et al. *Inside assisted living: the search for home*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2009. ISBN: 978-0-8018-9260-8.
- Ehrenfeld, M. et al. Sexuality among institutionalized elderly patients with dementia. *Nursing Ethics*, núm. 2 (1999), vol. 6. Pàg. 1144-1149.
- FRANKOWSKI, A. C. i CLARK, L. J. Sexuality and Intimacy in assisted living: residents 'perspectives and experiences. *Sexuality Research & Social Policy*, núm. 4 (2009), vol. 6. Pàg. 25-37.
- GILMER, el Sr. J. et al. Staff beliefs about sexuality in aged residential care. *Nursing Praxis in New Zealand*, núm. 3 (2010), vol. 26. Pàg. 17-24.
- GOTT, C. M. Sexual activity and risk-taking in later life. *Health & Social Care in the Community*, núm. 2 (2001), vol. 9. Pàg. 72-78.
- HILLMAN, J. Sexual issues and aging within the context of work with older adult patients. *Professional Psychology: Research and Practice*, núm. 3 (2008), vol. 39. Pàg. 290-297.
- LAUMANN, E. O. et al. A crossnational study of subjective sexual wellbeing among older women and men: findings from the Global Study of Sexual Attitudes and Behaviors.
- LAUMANN, E. O. et al. A cross-national study of subjective sexual well-being among older women and men: findings from the Global Study of Sexual Attitudes and Behaviors. *Archives of Sexual Behavior*, núm. 2 (2006), vol. 35. Pàg. 145-161.
- LINDAU, S. T. et al. A study of sexuality and health among older adults in the United States. *The New England Journal of Medicine*, núm. 8 (2007), vol. 357. Pàg. 762-774.
- LÓPEZ, F. *La educación sexual*. Madrid: Biblioteca nueva, 2009. ISBN: 978-84-9742-313-7.
- LÓPEZ, F. *Sexualidad y afectos en la vejez*. Madrid: Pirámide, 2012. ISBN: 978-84-368-2702-6.

Bibliografia

- MAHIEU, L. *et al.* Nurses' perceptions of sexuality in institutionalized elderly: a literature review. *International Journal of Nursing Studies*, núm. 9 (2011), vol. 48. Pàg. 1140-1154.
- MCINTOSH, D. Sexual attitudes in a group of older women. *Issues in Mental Health Nursing*, núm. 1-2 (1981), vol. 3. Pàg. 109-122.
- NICOLOSI, A. *et al.* A population study of the association between sexual function, sexual satisfaction and depressive symptoms in men. *Journal of Affective Disorders*, núm. 2 (2004), vol. 82. Pàg. 235-243.
- NIETO, J. A. *La sexualidad de las personas mayores en España*. Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales, 1995. ISBN: 84-88986-22-X.
- PALACIOS-CEÑA, D. *et al.* Sexual behaviors among older adults in Spain: Results from a population-based national sexual health survey. *The Journal of Sexual Medicine*, núm. 1 (2012), vol. 9. Pàg. 121-129.
- ROACH, S. M. Sexual behavior of nursing home residents: staff perceptions and response. *Journal of Advanced Nursing*, núm. 4 (2004), vol. 48. Pàg. 371-379.
- SPECTOR, I. P. y FEMETH, S. M. Sexual behaviors and attitudes of geriatric residents in long-term care facilities. *Journal of Sex & Marital Therapy*, núm. 4 (1996), vol. 22. Pàg. 235-246.
- SYME, M. L. *et al.* Recommendations for sexual expression management in long-term care: a qualitative needs assessment. *Journal of Advanced Nursing*, (en prensa).
- TARZIA, L. *et al.* Dementia, sexuality and consent in residential aged care facilities. *Journal of Medical Ethics*, (2012), vol. 38. Pàg. 609-613.
- TOBARUELA, J. L. *Residencias: Per?l del usuario e impacto del ingreso* [tesis doctoral inédita]. En <http://eprints.ucm.es/7358>. Julio de 2016.
- VANCOUVER COASTAL HEALTH AUTHORITY. (2009). *Supporting sexual health and intimacy in care facilities: guidelines for supporting adults living in long-term care facilities and group homes in British Columbia, Canada*. En http://www.vch.ca/media/FacilitiesLicensing_SupportingSexualHealthandIntimacyinCareFacilities2.pdf. Julio de 2016.
- VILLAR, F. *et al.* Barriers to sexual expression in residential aged care facilities (RACFs): comparison of staff and residents' views. *Journal of Advanced Nursing*, núm. 11 (2014a), vol. 70. Pàg. 2518-2527.
- VILLAR, F. *et al.* Staff attitudes towards sexual relationships among institutionalized people with dementia: does an extreme cautionary stance predominate? *International Psychogeriatrics*, núm. 3 (2014b), vol. 26. Pàg. 403-412.
- VILLAR, F. *et al.* Regulación de la expresión sexual de los mayores ingresados en residencias: la visión de los profesionales. *Revista Española de Geriatria y Gerontología*, núm. 6 (2014c), vol. 49. Pàg. 272-278.
- VILLAR, F. *et al.* What happens in their bedroom stays in their bedrooms: Staff and residents' reactions toward male-female sexual intercourse in residential aged care facilities. *The Journal of Sex Research*, núm. 9 (2014d), vol. 52. Pàg. 1054-1063.
- VILLAR, F. *et al.* Attitudes toward masturbation among residents of Spanish residential aged care facilities. *Sexuality Research & Social Policy*, núm. 2 (2016), vol. 13. Pàg. 182-191.
- VILLAR, F. *et al.* As long as they keep away from me: Attitudes toward non-heterosexual sexual orientation among residents living in Spanish residential aged care facilities. *The Gerontologist*, núm. 6 (2015), vol. 55. Pàg. 1006-1014.
- WALKER, B. *et al.* Staff and elderly knowledge and attitudes toward elderly sexuality. *Educational Gerontology*, núm. 5 (1998), vol. 24. Pàg. 471-489.
- WHITE, C. B. Sexual interest, attitudes, knowledge, and sexual history in relation to sexual behavior in the institutionalized aged. *Archives of Sexual Behavior*, núm. 1 (1982), vol. 11. Pàg. 11-21.
- WORLD ASSOCIATION FOR SEXUAL HEALTH. *Declaración de los derechos sexuales*. En: http://www.worldsexology.org/wp-content/uploads/2013/08/declaracion_derechos_sexuales_sep03_2014.pdf. Julio de 2016.

La vivència de la sexualitat als centres de justícia de Catalunya

The experience of sexuality in penal institutions in Catalonia

Raquel Robalo Píriz¹ i Anna Vidal Mena²

Resum

L'article s'ha plantejat tenint en compte la normativa pròpia del context de justícia i des d'una perspectiva de drets. Tot i que la persona roman privada de llibertat, continua formant part de la societat, per la qual cosa la seva vinculació amb l'exterior és fonamental en el seu procés de reinserció.

Els centres duen a terme un seguit d'actuacions per garantir els drets a la salut sexual i reproductiva de la població internada, que abasten diferents nivells: el normatiu, amb una regulació específica per a les comunicacions íntimes i l'educatiu, centrat en l'educació afectiva i sexual.

El repte en aquest context és l'equilibri entre norma i drets, entre la necessitat de control i la necessitat de créixer pròpia de la condició humana. Són espais de reflexió imprescindibles centrats en l'afectivitat, la sexualitat i el respecte que ajudin a sensibilitzar sobre la importància d'aquests temes.

Paraules clau: Reinserció, internament, regulació, comunicacions íntimes, educació afectiva i sexual.

Per citar l'article: ROBALO PÍRIZ, Raquel i VIDAL MENA, Anna. La vivència de la sexualitat als centres de justícia de Catalunya. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2016, n. 208, pàgines 131-142. ISSN 0212-7210.

¹ Treballadora Social de la Unitat de Recursos Comunitaris del Servei de Medi Obert i Serveis Socials. rrobalo@gencat.cat

² Psicòloga a la Unitat de Programes i Innovació de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil. anna.vidal@gencat.cat

Abstract

The article takes into account the regulations intrinsic to the Justice field from the rights perspective. Even though the person is deprived of liberty, he or she continues to be a part of the society and therefore his or her link with the outside world is essential for the reintegration process.

Penal institutions carry out a series of actions to ensure the rights related to sexual and reproductive health of the inmate population by covering two different levels: legally, with a specific regulation for intimate communication, and educationally, working on affective and sexual education.

In this context the challenge is the balance between rights and rules, between the need for control and the need to grow, that is essential to the human condition. It is fundamental to ensure spaces for reflection focusing on affection, sexuality and respect to help raise awareness on the importance of these issues.

Key words: Reintegration, inmate, regulation, intimate communications, affective and sexual education.

1. El context de justícia

La referència als centres de justícia de Catalunya té a veure amb els **establiments o centres penitenciaris** i els **centres per a menors i joves de justícia juvenil**, destinats ambdós a l'execució de penes i mesures privatives de llibertat i a la custòdia preventiva.

A banda de la part de control, els centres de justícia també han de garantir el tractament penitenciari i l'actuació educativa institucional necessària per aconseguir que la reeducació i la reinserció esdevinguin una realitat.

L'ingrés d'una persona a un centre de justícia pot ser com a detingut, com a pres o com a penat i requereix del corresponent manament de l'autoritat competent (ordre de detenció, manament de presó). Al capítol de drets i llibertats de la Constitució espanyola es recull que la finalitat dels centres de justícia és la **reeduació** i la **reinserció social** de les persones internades. A més a més, la normativa bàsica penitenciària ho desenvolupa com un dels seus principis inspiradors. Tenint en compte aquests principis, a banda de la part de control, els centres de justícia també han de garantir el tractament penitenciari i l'actuació educativa institucional necessària per aconseguir que la reeducació i la reinserció esdevinguin una realitat.

La diferent denominació dels centres de justícia com a centres penitenciaris o centres per a menors i joves de justícia juvenil està relacionada amb la importància de l'edat de la persona infractora, en coherència amb la legislació reguladora de la responsabilitat penal. La *Llei orgànica 1/2015, de 30 de març, per la qual es modifica la Llei orgànica 10/1995, de 23 de*

novembre, del Codi Penal, defineix, entre d'altres punts, els tipus de delictes subjectes a pena com a conseqüència de la infracció penal. A partir d'aquí, el marc normatiu bàsic del sistema penitenciari espanyol i, per tant, el que emmarca la part relativa a la **responsabilitat penal** de les persones majors d'edat, és la **Constitució espanyola**, la **Llei orgànica General Penitenciària** i el seu **Reglament Penitenciari**. Per tant, els **establiments o centres penitenciaris** són els centres de justícia destinats a la població penitenciària que es considera adulta i que ha de complir penes privatives de llibertat o està en situació de custòdia preventiva (en espera de judici).

En el cas dels **menors d'edat**, a Espanya s'estableix als catorze anys el límit mínim per exigir la **responsabilitat penal** als menors. La llei d'àmbit estatal és la **Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors** i la d'àmbit autonòmic, la **Llei 27/2001, de 31 de desembre, de justícia juvenil**. Aquesta segona, incidint novament en la importància de l'edat de la persona infractora i en la part educativa de la intervenció feta des de justícia, estableix la diferenciació entre menors (entre catorze i disset anys) i joves (divuit anys o més). En aquest cas, els **centres per a menors i joves de justícia juvenil** són els centres de justícia destinats al grup de menors i joves que han de complir mesures privatives de llibertat, siguin cautelars o fermes, imposades pels jutges de menors.

El temps màxim que una persona pot restar internada a un centre de justícia i el règim de vida amb què ho estigui (tancat, ordinari i obert, en el cas dels adults i, tancat, semiobert i obert, en el cas dels menors i joves) depèn de diverses variables, com ara la infracció penal comesa, l'edat en què s'ha comès o altres circumstàncies personals. La **Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del codi penal**, estableix un màxim de vint anys, que contrasta amb la temporalitat de les mesures dels menors i joves infractors, establint un màxim de temps per als internaments tancats que oscil·la entre vuit i deu anys (per a majors de setze anys i en els casos on hi ha pluralitat d'infraccions).

Aquesta primera aproximació al context de justícia fa palesa la **importància de l'edat** i, per tant, del moment evolutiu de cada individu, que es tradueix en diferències significatives.

- Marc legal i normatiu específic per als majors i menors d'edat.
- Centres de justícia que es dissenyen i es configuren de manera diferent segons siguin destinats al compliment de penes (establiments o centres penitenciaris) o al compliment de mesures privatives de llibertat (centres per a menors i joves de justícia juvenil).
- Internaments tancats per al compliment de penes i de mesures privatives de llibertat amb durades significativament diferents (màxim de vint anys per als adults i màxim de sis a deu anys per als menors d'edat).

A més a més de la diferenciació que estableix el marc legal atenent a l'edat de la persona infractora, la normativa de funcionament dels centres de justícia també regula altres aspectes que tenen a veure amb la separació interior de les persones.

- Espais diferenciats en els centres penitenciaris per a homes amb edats compreses entre els vint-i-un i els vint-i-cinc anys, com ara el Centre Penitenciari de Joves a La Roca del Vallès.

A més a més de la diferenciació que estableix el marc legal atenent a l'edat de la persona infractora, la normativa de funcionament dels centres de justícia també regula altres aspectes que tenen a veure amb la separació interior de les persones. Per tant, una segona aproximació al context de justícia es pot fer en relació als criteris de separació dels centres atenent a l'edat i també al **sexe**. Això comporta l'existència de mòduls de residència destinats als homes i mòduls de residència destinats a les dones, sigui en un mateix centre, sigui en centres específics per a dones.

- Espais específics per a dones, com ara el Centre Penitenciari de Dones Barcelona. Disposa d'una unitat de mares en què es prioritza la relació directa i la convivència mare-fill o filla fins que tenen tres anys d'edat (preval el dret del nen d'estar amb la mare sense que sigui possible que ho faci amb el pare).
- Espais diferenciats en un mateix centre de justícia destinats a les dones (unitats de residència separades), com la del centre penitenciari Brians 1 o el centre educatiu Can Lluprà.

La pèrdua de llibertat que per a una persona implica l'internament en un centre de justícia es pot analitzar des de diferents nivells. Un primer nivell d'anàlisi es pot fer tenint en compte el règim de vida. Un internament en règim obert, el menys restrictiu, permet a la persona desenvolupar les seves activitats quotidianes a l'exterior (recursos formatius, laborals, ús de la xarxa comunitària, relacions familiars), mentre que un internament en règim ordinari o tancat, obliga a la persona a fer aquestes activitats a l'interior del centre.

Un segon nivell d'anàlisi en relació a la pèrdua de llibertat està relacionat amb la pròpia estructura i organització del centre. Tant en els establiments penitenciaris com en els centres per a menors i joves de justícia juvenil on es compleixen penes o mesures privatives de llibertat, els espais per a la vida quotidiana es configuren segons el tipus d'establiment. Hi ha centres amb una configuració arquitectònica més oberta o tancada que d'altres, fet que condiciona l'activitat i la vida de les persones internades. Els espais i els temps per al descans, l'alimentació, el treball o les relacions personals, entre d'altres aspectes, estan subjectes al funcionament institucional. Els centres amb una configuració més tancada presenten característiques d'una institució total en la mesura que les activitats de les persones internades es desenvolupen dins de la institució, amb una dinàmica organitzativa i reguladora pròpia. Per tot això, el disseny arquitectònic d'aquests centres és

un element clau en el procés de resocialització i recuperació de la persona que resta internada i ha de contrarestar, en la mesura que sigui possible, els efectes negatius de l'internament, facilitant espais adequats i diferenciats per a cada un d'aquests aspectes.

Aquestes activitats són majoritàriament compartides amb persones no triades i, a més a més, regulades i programades per la institució, tant pel que fa als horaris, la freqüència o els espais. Això comporta un procés de “desresponsabilització” de l'individu davant determinades decisions que, dins del centre, ja no té possibilitats de prendre.

2. L'àmbit de la sexualitat

El concepte de **sexualitat** que utilitzen les organitzacions internacionals que treballen en salut sexual i reproductiva és el reconegut per l'Organització Mundial de la Salut, que la defineix com “Un aspecte central de l'ésser humà, al llarg de la seva vida. Abasta al sexe, les identitats i els rols de gènere, l'erotisme, el plaer, la intimitat i la reproducció. La sexualitat es viu i s'expressa a través de pensaments, fantasies, desitjos, creences, actituds, valors, conductes, pràctiques, rols i relacions. Tot i que la sexualitat pot incloure totes aquestes dimensions, no totes elles s'experimenten o s'expressen sempre. La sexualitat està influenciada per la interacció de factors biològics, psicològics, socials, econòmics, polítics, ètics, legals, històrics, religiosos i espirituals”.

Partint d'aquesta definició, s'entén que la sexualitat inclou tot un conjunt de matisos i dimensions de la persona que interactuen a diferents nivells i que cal tenir molt presents per no reduir la idea de sexualitat a simples comportaments que han estat socialment construïts. D'altra banda, l'OMS considera la **salut sexual** com un “estat de benestar físic, mental i social en relació amb la sexualitat. Requereix un enfocament positiu i respectuós de la sexualitat i de les relacions sexuals, així com la possibilitat de tenir experiències sexuals plaents i segures, lliures de tota coacció, discriminació i violència”.

Finalment, destacar la relació entre aquesta concepció de salut sexual i el concepte de **drets sexuals**, els quals abasten certs drets humans que ja estan reconeguts en les lleis nacionals, documents internacionals de drets humans i altres declaracions de consens. Els drets sexuals inclouen el dret de totes les persones, lliures de coerció, discriminació i violència, entre d'altres, a un bon nivell de salut sexual; a cercar, rebre i difondre informació relacionada amb la sexualitat; a l'educació sexual; al respecte per la integritat física; a l'elecció de parella o a decidir ser sexualment actiu o no.

El disseny arquitectònic d'aquests centres és un element clau en el procés de resocialització i recuperació de la persona que resta internada i ha de contrarestar, en la mesura que sigui possible, els efectes negatius de l'internament, facilitant espais adequats i diferenciats per a cada un d'aquests aspectes.

La sexualitat inclou tot un conjunt de matisos i dimensions de la persona que interactuen a diferents nivells i que cal tenir molt presents per no reduir la idea de sexualitat a simples comportaments que han estat socialment construïts.

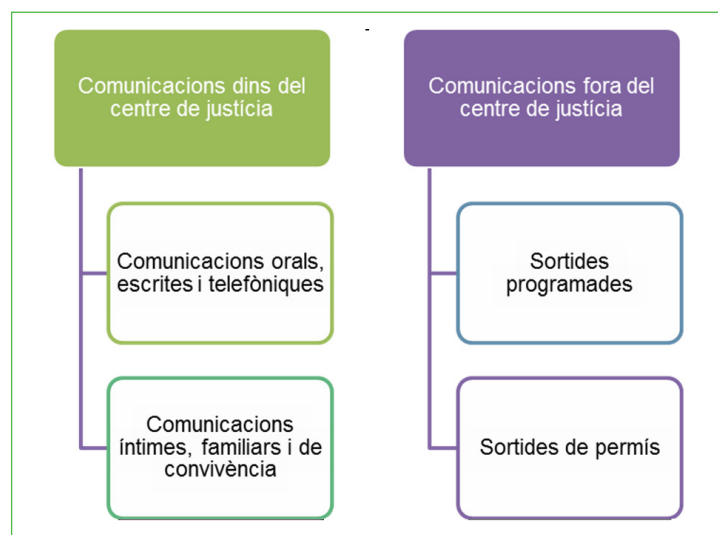
2.1. Les comunicacions íntimes als centres de justícia

Regulació d'un dret

Com a subjecte de dret, qualsevol persona que resta internada a un centre de justícia continua formant part de la societat amb tot el que això comporta.

Com a subjecte de dret, qualsevol persona que resta internada a un centre de justícia continua formant part de la societat amb tot el que això comporta. Per tant, s'ha de facilitar que pugui continuar mantenint els lligams amb l'exterior (el barri, la comunitat, associacions) i amb aquelles persones que per a ella són significatives.

En el context d'institució total que comporten els centres, la comunicació i la vinculació amb l'exterior són elements d'especial rellevància per a la reinserció social. Així doncs, aquesta comunicació amb l'exterior també parteix d'un enfocament educatiu, que es complementa amb l'inicial per garantir un dret.

Les comunicacions amb l'exterior, dins del centre de justícia es poden fer a través de comunicacions orals, escrites i telefòniques o de comunicacions íntimes, familiars i de convivència

Les comunicacions amb l'exterior, dins del centre de justícia es poden fer a través de comunicacions orals, escrites i telefòniques (no és possible el contacte físic directe perquè la interacció es fa a partir de trucades telefòniques, cartes o a l'espai del locutori) o de comunicacions íntimes, familiars i de convivència (és possible el contacte físic directe). Aquesta darrera opció permet que la relació personal amb algú de fora es faci en un espai específic i preservat per garantir la intimitat de la trobada. Així ho recull, a nivell més ampli, la *Llei orgànica General Penitenciària* (article 53) i la *Llei orgànica 5/2000, reguladora de la responsabilitat penal dels menors* (article 56).

L'equip directiu o l'equip multidisciplinari són els responsables de valorar les sol·licituds trameses per les persones inter-

nades, atenent a la normativa específica que ho regula. El *Reglament Penitenciari* contempla el dret a les relacions personals i íntimes amb persones de l'exterior, el que inclou tant familiars com *cònjuges o properes*. Aquests vincles s'han d'acreditar amb la documentació corresponent. En el cas dels cònjuges, si no hi ha cap document que certifiqui la unió de les dues persones (matrimoni o relació de convivència o afectivitat), caldrà que les persones interessades realitzin prèviament un mínim de comunicacions orals per poder-hi accedir a les íntimes. La periodicitat mínima d'aquestes comunicacions és d'una al mes, amb una durada màxima de tres hores.

És en aquest espai de trobada i comunicació íntima on és possible que les persones puguin experimentar una dimensió de la seva sexualitat, que es viu i s'expressa a partir de les pràctiques sexuals. Com a concepte, les pràctiques sexuals no es defineixen a cap document intern en el que es regulin les comunicacions íntimes dins dels centres però, per a la redacció d'aquest article, hem considerat important poder-ho concretar. Prenent com a punt de partida la idea de sexualitat reconeguda per l'OMS i a la que ja s'ha fet referència a l'apartat anterior, es considera una **pràctica sexual** qualsevol contacte íntim que la persona fa amb el seu cos per obtenir i/o donar plaer.

Les **comunicacions amb l'exterior, fora del centre de justícia**, es poden fer a partir de *sortides programades*, que requereixen l'acompanyament d'un professional, o a partir del **permisos de sortida**, que no requereixen d'aquest acompanyament. L'equip multidisciplinari valorarà la conveniència de fer-ho amb una o altra modalitat tenint en compte les característiques i l'evolució de cada cas, així com els criteris especificats a la normativa.

Els permisos de sortida, com a eina educativa essencial en el procés de reinserció, han de tenir en compte el treball previ de planificació i el treball de recollida en el moment del retorn, tant amb la persona internada com amb la seva família o el recurs d'acollida.

El **treballador social**, com a professional de l'equip multidisciplinari, fa l'avaluació i el seguiment de les dades socials i de l'entorn de la persona internada. Pel paper fonamental que té la família en el procés de reinserció de la persona que resta a un centre de justícia, la vinculació que s'estableixi amb el treballador social de referència i el treball conjunt amb l'entorn comunitari, són aspectes fonamentals per a les dinàmiques familiars i el treball educatiu amb cada cas. Tenint en compte això, els tres àmbits en què es desenvolupa la intervenció del professional del treball social són complementaris i parteixen d'una visió individualitzada, alhora que global (retorn a la comunitat).

- **Individual**, amb la intervenció adreçada a la persona interessada.

És en aquest espai de trobada i comunicació íntima on és possible que les persones puguin experimentar una dimensió de la seva sexualitat, que es viu i s'expressa a partir de les pràctiques sexuals.

Els tres àmbits en què es desenvolupa la intervenció del professional del treball social són complementaris i parteixen d'una visió individualitzada, alhora que global (retorn a la comunitat).

- **Familiar**, amb actuacions amb la família i l'entorn relacional.
- **Comunitari**, amb actuacions de relació i coordinació amb equips propis de la xarxa comunitària.

Finalment, pel que fa a la regulació del dret a les *comunicacions íntimes*, fer novament esment a la **importància de l'edat** i a les **particularitats de determinats col·lectius**, amb una instrucció específica per garantir aquest dret. Aquest és el cas, per exemple, de les persones comunicants **majors de setze anys i menors de divuit**, que necessiten una autorització escrita dels seus pares, tutors o representants legals per poder fer comunicacions íntimes del menor amb la persona internada, amb qui manté una relació afectiva estable. A més a més, un professional de l'equip mèdic del centre informará prèviament sobre els mètodes anticonceptius i proporcionarà un preservatiu masculí.

En el cas del col·lectiu de persones **transsexuals** que resten a un centre de justícia, hi ha un seguit de regulacions i actuacions amb l'objectiu de garantir els drets que la llei reconeix a les persones transsexuals. Això implica, d'una banda, que des dels centres es defineixi i es vetlli pel compliment dels criteris de separació interna que garanteixin la no discriminació d'aquestes persones i, d'altra banda, que sigui possible que les persones transsexuals exerceixin el seu dret al canvi registral de nom.

En el cas de les persones víctimes de delictes de violència masclista, les restriccions quant a les comunicacions íntimes estan enfocades a la protecció, evitant situacions de risc. Això implica que a les persones que resten a un centre de justícia per aquest tipus de delicte i/o sobre qui s'hagi dictat una resolució judicial amb mesures de protecció vers la víctima, no se'ls autoritzaran comunicacions amb la víctima fins que la mesura no finalitzi o es modifiqui.

2.2. Educació afectiva i sexual als centres de justícia

Perquè es pugui assolir i mantenir la salut sexual, és imprescindible respectar i complir els drets sexuals de les persones.

La salut integral d'una persona inclou el desenvolupament ple i harmònic de la seva sexualitat. Perquè es pugui assolir i mantenir la salut sexual, és imprescindible respectar i complir els drets sexuals de les persones. L'enfocament de Drets Sexuals i Reproductius és relativament nou en la literatura jurídica i institucional de l'Estat espanyol, per la qual cosa la majoria de lleis no en fan referència explícitament.

Quan parlem d'**educació afectiva i sexual** estem parlant d'un dret fonamental de totes les persones. Els Drets sexuals i Reproductius són part indissoluble dels Drets Humans i, un d'ells és el dret a la informació i a l'educació sexual i afectiva:

"Totes les persones, sense discriminació, tenen dret a l'educació i informació de manera general i a l'educació integral en sexualitat, així com a la informació necessària i útil per a

exercir plenament la seva ciutadania i igualtat en els dominis privats, públics i polítics.

Totes les persones tindran accés a la informació relacionada amb la sexualitat, que podran obtenir a la seva comunitat, en el sistema escolar o dels proveïdors de serveis de salut, en llenguatge comprensible i que inclogui informació sobre els mitjans per garantir la salut sexual i reproductiva, i quan el comportament sexual es convertirà en reproductiu."

Els centres de justícia han de vetllar perquè es garanteixi el dret a la informació i a l'educació sexual i afectiva i, per tant, el dret a la no discriminació de les persones que resten internades. En el cas de la població jove, les oportunitats formatives i educatives prenen especial rellevància ja que el treball de sensibilització i prevenció és essencial durant aquest període evolutiu.

Per això els centres de justícia han de disposar les condicions necessàries per oferir, entre d'altres activitats formatives i programes de tractament, les que aborden directament **l'educació sexual i afectiva**. Algunes d'aquestes activitats estan adreçades a la població internada en general, com ara el **programa d'educació per a la salut**, dut a terme pels educadors i educadores socials dels centres, en molts casos en coordinació amb els professionals sanitaris. Aquest programa també inclou sessions informatives i de sensibilització que són plantejades amb formats diversos (tallers, jornades).

A més d'aquestes activitats adreçades a la població internada general, n'hi ha d'altres que són específiques, sigui pel grup al que van dirigides (dones, joves, menors), sigui per l'especialització que requereix el seu abordatge (violència, preparació per a la vida en llibertat, drogodependències). Els responsables de dur a terme les activitats específiques són els professionals dels equips propis dels centres o bé els professionals d'entitats o associacions externes especialitzades.

Una possible classificació d'aquestes activitats formatives i de tractament relacionades amb l'educació afectiva i sexual, es pot fer a partir dels objectius més específics que plantegen.

- Activitats per **promocionar la salut sexual i reproductiva**.
- Activitats per **promoure valors i actituds de respecte i no discriminació**.
- Activitats per **facilitar l'autoconeixement**.
- Activitats per **prevenir els riscos biològics (ITS, VIH)**.

Els professionals, com a responsables de l'actuació educativa institucional, poden participar en diferents accions formatives per adquirir coneixements i actualitzar-se en temes relacionats amb la salut sexual i reproductiva. Una part de l'oferta formativa per al personal dels centres de justícia s'imparteix al Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Altra part, però, la duen a terme associacions o entitats especialitzades i els professionals també la poden sol·licitar. Tot i

així, seria bo per als professionals disposar d'una opció formativa centrada en les competències i les habilitats necessàries per treballar l'educació afectiva i sexual en un àmbit especialment complicat com és el dels centres de justícia (institució total, persones que resten internades amb problemàtiques diverses, professionals responsables de l'actuació educativa en el desenvolupament de les activitats quotidianes i específiques, etc.).

Per finalitzar aquest apartat d'educació afectiva i sexual als centres de justícia, destacar que tant important és la concreció dels objectius i continguts a treballar com l'enfocament amb què es faci. Incloure la **perspectiva de gènere** i tot el que això comporta, és un camí a recórrer que just s'està començant a fer. Actualment tots els centres penitenciaris de Catalunya compten amb la figura del professional *referent de gènere*, que té com a funcions principals vetllar per la integració de la perspectiva de gènere i generar sensibilitats en totes les actuacions que es duen a terme des d'una visió transversal.

3. Vivència de la sexualitat

Una de les conseqüències del procés d'internament a una institució total és la **pèrdua d'intimitat**.

Una de les conseqüències del procés d'internament a una institució total és la **pèrdua d'intimitat**. Des del punt de vista emocional, la convivència forçada amb la resta de persones internades és un dels efectes negatius propis d'aquest context. Per assolir un desenvolupament personal equilibrat, les persones necessiten moments d'intimitat per dedicar a un mateix (són habituals les sol·licituds de les persones internades per gaudir d'espais de soledat, de no-convivència). En cas que això no sigui possible, cal un esforç psicològic afegit per trobar-hi alternatives, encara més difícil en un entorn que la persona pot percebre com a violent en relació a la seva intimitat.

Altra de les conseqüències del procés d'internament és la **manca de control sobre la pròpia vida i la sexualitat**.

Altra de les conseqüències del procés d'internament és la **manca de control sobre la pròpia vida i la sexualitat**. Pel que fa a les decisions personals, igual que a qualsevol altre context, sempre hi ha una opció de tria possible. Això no obstant, les possibilitats que té la persona internada en centres de justícia de triar com viure la seva sexualitat són més limitades. Primerament, la privació de llibertat comporta la **manca de control sobre aspectes relacionats amb les pràctiques sexuals**. Com ja s'ha descrit a l'apartat anterior "Les comunicacions íntimes als centres de justícia", la normativa per garantir el dret a les *comunicacions íntimes* és aplicable a tot el conjunt de persones internades, per la qual cosa regula, alhora que limita, qualsevol procés de decisió individual implicat en la vivència de la sexualitat. Això afecta directament a les pràctiques sexuals en parella que es puguin fer al centre (consentides i dins del marc normatiu), atès que el lloc específic, la durada i la periodicitat, són elements prèviament definits i regulats.

Igual que pot passar a altres espais de relació interpersonal, es generen vincles entre algunes de les persones internades que sovint presenten trets de desigualtat, desequilibri, que reprodueixen les relacions de poder basades en qüestions discriminatòries per raó de sexe o per altres aspectes (expressió de gènere, origen, especial vulnerabilitat). Aquestes relacions desiguals sovint poden esdevenir un factor de desmotivació i de tensió personal per a la persona que l'està vivint, alhora que també esdevenen una font de tensió grupal que pot repercutir en la convivència del centre.

La sexualitat i la vivència que es pugui tenir en el context tancat, continua sent un tema tabú i, a nivell general, no es contempla com a element a treballar pels professionals en el procés de desenvolupament i de canvi de la persona. La relació entre la pròpia vivència de la sexualitat i aspectes com l'autoestima, la seguretat, l'emocionalitat, la necessitat de contacte físic, els vincles afectius, etc., és prou important com perquè sigui abordat obertament. Sovint però, aquestes qüestions poden quedar relegades a un segon pla atès que atenyen a vivències i emocions molt íntimes difícils d'explicitar en un context tancat (prioritat pel control i la seguretat).

Tractar aquells temes que pertanyen a l'esfera més íntima de la persona pot ser interpretat com un traspàs de límits en la relació educativa-terapèutica que no és convenient, per la qual cosa, en ocasions no s'arriba a aprofundir sobre els mateixos per la por del professional a desdibuixar aquests límits o per la sensació de pèrdua d'intimitat (professional i/o persona internada).

Igual que pot passar a altres espais de relació interpersonal, es generen vincles entre algunes de les persones internades que sovint presenten trets de desigualtat, desequilibri, que reprodueixen les relacions de poder basades en qüestions discriminatòries per raó de sexe o per altres aspectes (expressió de gènere, origen, especial vulnerabilitat).

Tractar aquells temes que pertanyen a l'esfera més íntima de la persona pot ser interpretat com un traspàs de límits en la relació educativa-terapèutica que no és convenient.

Bibliografia recomanada

- ECHEVERRI VERA, J. A. (2010). La prisionalización, sus efectos psicológicos y su evaluación. *Revista Pensando Psicología*, vol. 6, núm. 11, pp. 157-166.
- BOÓ, ELISABETH. MARTÍNEZ TORRES, JOAN A. Universitat Oberta de Catalunya. *El sistema penitenciari*. [https://www.exabyteinformatica.com/uoc/Educacio_social/Justicia_conflicte_i_educacio_social/Justicia_conflicte_i_educacio_social_\(Modul_5\).pdf](https://www.exabyteinformatica.com/uoc/Educacio_social/Justicia_conflicte_i_educacio_social/Justicia_conflicte_i_educacio_social_(Modul_5).pdf)
- TAMARIT SUMALLA, J.; SAPENA GRAU, F. Universitat Oberta de Catalunya. *L'execució de les penes privatives de llibertat. Principis penitenciaris i establiments*. [https://www.exabyteinformatica.com/uoc/Dret/Execucio_i_dret_penitenciar/Execucio_i_dret_penitenciar_\(Modul_2\).pdf](https://www.exabyteinformatica.com/uoc/Dret/Execucio_i_dret_penitenciar/Execucio_i_dret_penitenciar_(Modul_2).pdf)
- Federación Internacional de Planificación de la Familia. *Derechos sexuales: una declaración de IPPF*. 2008 http://www.ippf.org/sites/default/files/ippf_sexual_rights_declaration_pocket_guide_spanish.pdf
- ALVAREZ GODOY, K.; BARRÍA GUZMÁN, C.; MERINO PEREIRA, G. *Influencia del programa de visitas íntimas en la vivencia del ejercicio de la sexualidad de las personas privadas de libertad del establecimiento penitenciario de Puerto Montt*. Universidad Austral de Chile. 2013. <http://cybertesis.uach.cl/tesis/uach/2013/fma473i/doc/fma473i.pdf>
- Associació de Planificació Familiar de Catalunya i Balears <http://www.apfcib.org/>

Bibliografia

- Sida Studi <http://salutsexual.sidastudi.org/es/>
- Circular 1/2008, de la DGEPCJJ, sobre disposicions comunes de funcionament dels centres educatius. Article 49.
- Constitució espanyola. Article 25.2. *Les penes privatives de llibertat i les mesures de seguretat restaran orientades vers la reeducació i la reinserció social i no podran consistir en treballs forçats.*
- Constitució espanyola. Article 19. *Els menors de divuit anys no seran responsables criminalment d'acord amb aquest Codi. Quan un menor de l'edat esmentada cometi un fet delictiu pot ser-ne responsable d'acord amb el que es disposa la llei que reguli la responsabilitat penal del menor.*
- Creación Positiva, Associació Ciutadana Anti-Sida de Catalunya (ACASC), Associació Catalana per a la integració d'homosexuals, bisexuals i transsexuals immigrants (ACATHI), Sida Studi, Fundació Salut i Comunitat, etc.
- Defining sexual Health. World Health Organization. Geneva 2006.
- Instrucció 2/2005, reguladora de les comunicacions íntimes de les persones internes en centres penitenciaris de Catalunya.
- Instrucció 3/2009, relativa a la separació interior i peculiaritats del règim de vida de les persones transsexuals en els centres i unitats penitenciàries de Catalunya. Dret a la separació interior i/o assignació a un centre o unitat penitenciària d'acord amb la seva identitat sexual de gènere.
- Instrucció 2/2015, reguladora de les comunicacions íntimes de les persones internes en centres penitenciaris de Catalunya
- Llei orgànica General Penitenciària. Article 1. *Las Instituciones penitenciarias reguladas en la presente Ley tienen como fin primordial la reeducación y la reinserción social de los sentenciados a penas y medidas penales privativas de libertad, así como la retención y custodia de detenidos, presos y penados.*
- Llei orgànica 1/2015, de 30 de març, per la qual es modifica la Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi Penal. Modificació del règim de penes i la seva aplicació: presó permanent revisable. Incorpora la pena de "presó permanent revisable" per als supòsits d'excepcional gravetat, com és el cas dels assassinats especialment greus (Arts . 33, 35, 36, 76, 78 bis i 92 CP).
- Llei orgànica General Penitenciària. Article 16. *Qualsevol que signi el centre en el que tingui lloc l'ingrés es procedirà, de manera immediata, a una completa separació, tenint en compte el sexe, emotivitat, edat, antecedents, estat físic i mental i, respecte als penats, les exigències de tractament.*
- Llei 11/2014, de 10 d'octubre, per garantir els drets de lesbianes, gais, bisexuals, transgènere i intersexuals i per eradicar l'homofòbia, la bifòbia i la transfòbia.
- Llei 3/2007, de 15 de març, reguladora de la rectificació registral de la menció relativa al sexe de les persones.
- Llei 14/2010, del 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència. Article 9. No-discriminació. *Els poders públics han de garantir el principi d'igualtat i eliminar qualsevol discriminació a infants o adolescents per raó de raça, sexe, idioma, religió, opinió política o d'una altra índole, origen nacional, ètnic o social, posició econòmica, condicions físiques, psíquiques o sensorials, estat de salut, naixement, orientació sexual o qualsevol altra condició personal o de llurs progenitors o representants legals.*
- Reglament Penitenciari. Article 1. *El presente Reglamento de desarrollo de la Ley Orgánica 1/1979, de 26 de septiembre, General Penitenciaria, regula la ejecución de las penas y medidas de seguridad privativas de libertad, así como el régimen de los detenidos a disposición judicial y de los presos preventivos*
- Reial Decret 190/1996, de 9 de febrer, pel qual s'aprova el Reglament Penitenciari. 3. *Serán clasificados en segundo grado los penados en quienes concurren unas circunstancias personales y penitenciarias de normal convivencia, pero sin capacidad para vivir, por el momento, en semilibertad.* 4. *La clasificación en tercer grado se aplicará a los internos que, por sus circunstancias personales y penitenciarias, estén capacitados para llevar a cabo un régimen de vida en semilibertad.*

A decorative graphic consisting of a light green square on the left, a darker green square overlapping its right side, and a horizontal green bar extending across the page. Below the green bar is a vertical grey bar.

Altres temes d'interès

La crònica grupal:
d'una tècnica de documentació a
una tècnica d'intervenció social

Ciència i humanitats en el treball
social: Una trajectòria tortuosa

La crònica grupal: d'una tècnica de documentació a una tècnica d'intervenció social

Group chronicling: from a documentation technique to a social intervention technique

Estela Adasme Calisto¹ i Christian Quinteros Flors²

Resum

La crònica de grup és categoritzada, la majoria de vegades, com una tècnica de suport a la gestió del Treballador Social en la seva tasca de documentar eficientment la tasca diagnòstica. No obstant això, segons el parer dels autors aquesta visió resulta una mica reduccionista de les veritables possibilitats metodològiques d'aquesta tècnica ja que col·labora no només en el diagnòstic del grup, sinó també en la intervenció, en l'execució i per descomptat, en l'avaluació de la intervenció professional. Aquest article pretén contextualitzar, tècnica i històricament, l'origen de la crònica grupal, lliurar un marc teòric per a la compressió de la dinàmica grupal i, finalment, aportar instrumentalització per a l'adequat registre de la tècnica.

Paraules clau: Antecedents històrics de la crònica grupal, teories de dinàmica grupal, instruments de registre grupal.

Per citar l'article: ESTELA ADASME CALISTO, Estela i QUINTEROS FLORS, Christian. La Crònica Grupal: d'una tècnica de documentació a una tècnica d'intervenció social. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2016, n. 208, pàgines 145-153. ISSN 0212-7210.

¹Treballadora Social de la Universitat Sant Tomás, Magister en Educació Social Universitat de Guayaquil-Universitat de Düsseldorf, Coordinadora de Pràctiques Professionals Universitat del Pacífic, Perit Social de la Defensoria Penal Pública, email: eadasmec@upacifico.cl

²Treballador Social de la Universitat de Valparaíso, Doctorand en Ordenament Territorial i Desenvolupament Sostenible de la Universitat Nacional d'uyo-Argentina, Magister en Ciència Política Universitat de Xile, Diplomata en Gestió Pública i Desenvolupament Territorial OEA-FLACSO, Secretari d'Estudi Universitat del Pacífic, email cqinteros@upacifico.cl

Abstract

Group chronicling is most often categorized as a support technique for Social Workers to efficiently manage the task of documenting the diagnostic work. However, in the opinion of the authors, this view is reductionist of the real methodological scope of this technique since it helps not only in the group diagnosis, but also in the intervention and evaluation of professional intervention. This article intends to contextualize the origin of group chronicling, to provide a theoretical framework for the compression of the group dynamics and finally to provide instrumentation for the adequate recording of the technique.

Key words: Historical background of Group Chronicling, theories on group dynamics, group registration tools.

1. La Crònica com gènere literari interpretatiu

Els gèneres interpretatius són aquells en els que, a més d'informar d'un succés o d'un esdeveniment, el periodista expressa la seva opinió amb la finalitat de relacionar l'esdeveniment amb el context temporal i espacial en què es produeix. (CIDE, 2009). En el text interpretatiu, a més de la informació, s'ofereixen detalls, es relacionen unes dades amb altres, s'avancen hipòtesis explicatives, es fan projeccions de conseqüències futures, entre d'altres. A la premsa escrita es distingeixen tres grans tipus de gèneres periodístics verbals: informatius, interpretatius i d'opinió. (Quadre 1)

Quadre 1. Tipus de gèneres periodístics verbals

Informatiu	Interpretatiu	Opinió
Notícia	Reportatge Interpretatiu	Editorial
Reportatge Objectiu	Crònica	Article d'opinió
Entrevista Objectiva	Entrevista	Comentari / Columna Crítica
Documentació		Cartes al Director

Font: Centre d'Investigació i Documentació Educativa (CIDE) (2009), Guia de tallers N ° 3, Ministeri d'Educació Govern d'Espanya "De entrevista i la crònica".

En el cas de la crònica, "s'utilitza un llenguatge senzill, planer i directe en el qual predominen les frases curtes i els paràgrafs breus. Claredat, senzillesa, precisió, concisió i llibertat estilística són claus en la redacció d'una crònica" (CIDE, 2009, pàg. 23). La crònica és sobretot un relat que necessita

llibertat per crear i recrear els fets i el llenguatge; per això admet la presència de recursos estilístics, girs i construccions creatives, així com un vocabulari col·loquial, “Es tracta d’aconseguir un estil amè, que inclogui tant anècdotes i curiositats com l’expressió d’emocions profundes que donin expressivitat i força al text i commoguin i sedueixin” (CIDE, 2009, pàg. 23).

2. La Crònica en treball social de grup

Farem extensius tres trets de la crònica al camp disciplinar del Treball Social: la limitació de l’esdeveniment en el temps i en l’espai, la necessitat de testimoniar el relat amb la presència *in situ* de l’informador i la inclusió de judicis valoratius procedents del cronista en la pròpia narració dels esdeveniments. L’estructura formal d’aquest gènere és absolutament lliure; no obstant això, en la majoria de les cròniques s’hi poden distingir tres parts: el titular, la presentació o entrada i el cos amb la conclusió. Així, a la llum del que s’ha revisat en la literatura, proposem en aquest article l’estructura per a una crònica grupal:

Figura 1. Estructura de la Crònica Grupal

I. Antecedents generals

Nom del grup
 Dimensió del grup
 Hora d’inici de la sessió / Hora d’acabament de la sessió
 Lloc de la trobada
 Croquis d’ubicació / distribució física dels integrants
 Objectiu de la sessió

II. Relat Descriptiu

El cronista ha de registrar, en ordre cronològic, els principals successos o esdeveniments ocorreguts durant el desenvolupament de la sessió –que siguin rellevants per a la posterior interpretació– evitant emetre judicis de valor o interpretacions que assignin algun grau de causalitat, responsabilitat o conseqüència. És important relatar silencis prolongats, esdeveniments que interrompen la sessió, comportaments significatius dels membres, graficar el sentit de la comunicació del grup a través de sociogrames, entre d’altres aspectes.

III. Interpretació

El cronista haurà d’interpretar, a la llum dels esdeveniments o moments registrats anteriorment, el comportament que va tenir cadascuna de les variables de la dinàmica grupal que, segons el parer del cronista, expliqui el desenvolupament de la sessió.

Anàlisi de Discurs des del model de circularitat d’Oneto. Anàlisi de les variables de la dinàmica grupal (tipus de lideratge, clima, atmosfera grupal, conflicte grupal, presa de decisions, qualitat de la comunicació, tipus de comunicació predominant, heterogeneïtat/homogeneïtat dels integrants, cultura grupal, sentiment de nosaltres, cultura grupal, entre altres). S’ha de recordar que cada experiència grupal és única i irrepetible “aquí i ara”. També el cronista es pot referir a l’etapa de desenvolupament del grup i al seu nivell de maduració social. (Segons el cicle de vida grupal)

IV. Pla d’Acció

El cronista també ha d’avaluar el grau de compliment de l’objectiu de la sessió, el desenvolupament del grup i l’estratègia a implementar a la propera sessió.

Elaboració pròpia a partir de l’experiència acadèmica d’un dels autors en la “Ayudantía de la Cátedra de Teorías y Técnicas de Trabajo Social con Grupos, dictada pel professor Leonardo Oneto a la Universitat de Valparaíso, Xile, els anys 1996 i 1997.

El Cronista en treball social

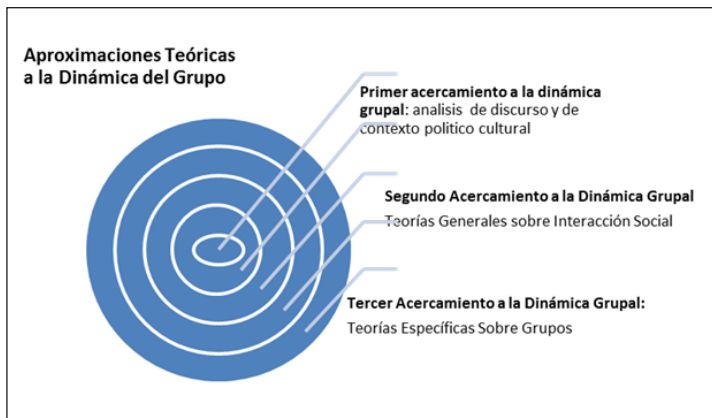
El desenvolupament de la crònica grupal suposa l'existència de dues habilitats cognitives bàsiques per part del treballador social de grup. D'una banda, la capacitat de descriure els fets i, d'altra banda, la capacitat de donar-los significats a través de la teoria, és a dir, el procés interpretatiu. La capacitat de descripció suposa el relat o visibilització dels comportaments més rellevants de la interacció grupal que adoptaran certa configuració depenent de la intencionalitat de l'acció. Per exemple, en el cas d'un integrant del grup que en algun moment durant la sessió genera constantment sorolls amb la boca, llapis, o mans, es podria interpretar com un acte premeditat de l'integrant per capturar l'atenció dels altres o, fins i tot, podria actuar com un element disruptiu de la sessió que involucraria o exigiria una anàlisi més profunda de la dinàmica grupal. Qualsevol acte adquireix rellevància depenent de la interpretació del cronista i del seu marc teòric/referència. Una altra situació que s'ha d'atendre en aquest procés d'observació és la relació amb tots aquells actes que es produeixen paral·lelament al desenvolupament del programa de la sessió, com ara la comunicació no verbal, actituds i conductes.

Hi ha, a parer dels autors d'aquest article, un interès o una vocació especial per a relatar la seqüència del programa omertent els fets "veritablement significatius" del que ha passat a la sessió: mirades desafiantes, llenguatge corporal, resistència d'alguns integrants a treballar amb altres, a seguir instruccions de la tècnica de la sessió, a desqualificar les indicacions del monitor, entre d'altres. L'observació, en conseqüència, s'ha de centrar en el desenvolupament formal de la sessió però fonamentalment s'ha de centrar en tots aquells aspectes o comportaments reveladors de la dinàmica de grup en aquell moment o bé en l'anàlisi longitudinal de l'evolució grupal. L'acte interpretatiu és un assumpte no menys complex, ja que el valor, el sentit i/o direcció que l'observador pot donar al que ha passat en el grup és bàsicament subjectiu i respon a les experiències prèvies del cronista, al seu marc teòric i ideològic, als seus valors, als seus sentits de percepció. Un professional amb més diversitat de marcs referencials o teòrics probablement tindrà més capacitats de resposta per brindar un sentit adequat a la relació de fets que estableix i descriu de la sessió o en l'anàlisi del desenvolupament del grup. Tal com assenyala ONETO (2015) "Normalment de manera espontània i intuïtiva, els professionals de la intervenció social, per tal d'interpretar el que es diu, fan l'exercici de transitar del subjecte al context, buscant "traduir" el que s'ha dit com a part d'una situació". Pel que respecta a la interpretació, Oneto assenyala que "El procés de transitar dels subjectes als discursos, i la situació de context, suposa una espiral d'interpretacions que ens permeirà, per aproximacions successives progressives, fer interpre-

tacions cada vegada més ben fonamentades pel que fa a les claus de sentit que ordeixen les seves dites. Això tindrà un gran valor en l'acció comunicativa orientada a la mediació per activar el potencial de transformació latent en individus, grups i comunitats. Intervenir "des del sentit", des dels constructes existencials d'autorealització implica posar-se en contacte amb un enorme cabal d'energia". (ONETO, 2015, pàg. 26)

3. Nivells i perspectives teòriques per a l'aproximació a la dinàmica grupal

Figura 2

L'acte d'interpretar suposa un procés d'atorgament de significats, sentits i intencions a certs fets o conductes executades pels subjectes en un grup. Els significats que s'atorguen per part de l'observador dependran de les categories que els lliuri el seu marc de referència, ja sigui vivencial o experiencial o teòric. Referent a això, qualsevol observador i cronista grupal hauria de considerar com a mínim els següents nivells d'acostament al grup: (Figura 2)

3.1. Primer Nivell d'Aproximació. Consideracions sobre la subjectivitat de l'observació. Referent a això, se suggereix revisar els elements plantejats anteriorment i que es relaciona amb la traducció del discurs dels subjectes o membres del grup considerant el context polític i cultural en el qual es produeix.

3.2. Segon Nivell d'Aproximació. Consideracions referides a aplicació d'elements de teories pròpies de la Interacció social, com ara lideratge, influència social, comunicació interpersonal, conflictes intragrups, dinàmica de grups, entre altres.

3.3. Tercer Nivell d'aproximació. Existeixen variades alternatives de perspectives teòriques respecte de l'aproximació dinàmica de grups, cadascuna de les quals ofereix possibilitats de comprensió i interpretació d'allò que succeeix a l'interior d'un grup. Entre elles es pot assenyalar la teoria de l'intercanvi social, la teoria Firó, entre d'altres. També s'ha estudiat com el grup indueix la conformitat i com actua amb els membres disconformes. Per tant, la dinàmica de grups estudia la conducta del grup en especial de les interaccions que es produeixen entre els membres de grups petits relacionats entre si en l'exercici de funcions socials. A continuació es presenta un quadre resum amb diferents teories que poden ser utilitzades en la crònica grupal. (Quadre 2)

Quadre 2. Síntesi de les teories per al treball social amb grups

Firó	Intercanvi Social	Sintalitat	Psicodinàmica	Humanista Rogeriana
Posa èmfasi en l'orientació de les relacions interpersonals dins del grup en tres àrees complementàries: l'afecte, el control i la inclusió. En aquesta complementarietat existeix satisfacció amb la suma de la transacció i satisfacció en la congruència del paper donador-receptor.	Enfocament eminentment funcionalista ja que centra la seva atenció en el que és útil o eficaç des del punt de vista del grup. Aquesta teoria postula que l'existència del grup es basa únicament en la participació i la satisfacció dels individus dins del grup. Per tant l'anàlisi dels processos grupals s'ha d'efectuar tenint en compte les adaptacions que fan els individus en procurar resoldre els problemes d'interdependència. Els conceptes clau d'aquesta teoria són la interacció, la relació interpersonal, la seqüència de conductes i el repertori de conductes	La teoria consta de dues parts interrelacionades: una sobre les dimensions del grup i una altra sobre la dinàmica de la sintalitat. La primera estableix categories com els trets de la població, trets de la sintalitat i característiques de l'estructura interna. Per trets de la població es refereix a característiques personals dels individus del grup que hi ha, amb independència d'ell, i que s'incorporen a aquest quan l'individu es converteix en membre. La sintalitat es defineix com la personalitat del grup o, més precisament, com tots els efectes que produeixi el grup.	Aquesta perspectiva es basa en els postulats de Freud i assenyala que el grup ha de ser analitzat amb categories psicològiques. Postula que la realitat del grup s'ha de trametre al conflicte edípic. Per a Freud l'existència dels grups té a veure amb dues preguntes centrals: Que vincula als membres amb el líder o cap de grup? Què vincula als membres d'un grup entre sí? Què manté la seva cohesió? La resposta es refereix als "vincles amorosos", en el primer cas primari i, en el segon, secundaris. El cap és als membres d'un grup el que el pare és als fills d'una família.	Aquesta perspectiva incorpora conceptes bàsics com ara l'adonar-se, l'aquí i l'ara com connexió d'experiències vitals, l'aprenentatge a partir de la vivència personal cos-ment, els processos de tancament d'experiències vitals, la Figura-Fons sempre reconeixent a la persona com a eix central del grup i al grup com a font afavoridora d'experiències vitals individuals. Aquesta perspectiva es basa fortament en el si mateix (major control i responsabilitat de les accions individuals) i la relació de confiança i estima. Dins de les estratègies que proposa per a la intervenció hi ha la revelació de si mateix del professional, l'intercanvi d'experiències de canvi profund i l'aprenentatge experiencial i cognitiu.

Font: Elaboració pròpia.

4. Instruments de registre de la dinàmica grupal

L'adequat registre del que s'ha observat en el grup és un element de vital importància per a la intervenció professional. Per tant, s'ha d'establir un relat descriptiu que aconsegueixi, diagrami o il·lustri el més fidelment possible els comportaments i la interacció observada, que vinculi aquests fets amb la dinàmica grupal i la història del grup simultàniament, i que finalment testimonii o evidencii allò observat. En l'aspecte interpretatiu, el Treballador Social de grup haurà d'incorporar les aproximacions teòriques desenvolupades anteriorment per interpretar el que ha succeït a la llum de la teoria. La figura 3 representa una *Rúbrica* per a l'observació del que va passar en el desenvolupament de la sessió grupal.

Figura 3. Rúbrica avaluació Crònica Grupal

Críteris de realització	Indicadors de Assoliment	Bé Aconseguit	Mitjanament Assolit	Feblement Assolit
Qualitat relat descriptiu	Utilitza diagrames d'ubicació (croquis) dels subjectes en espai físic de la sessió			
	Identifica comportaments rellevants dels subjectes en relació a evolució de dinàmica grupal			
	Relata seqüencialment els fets			
	Identifica moments crítics durant la sessió, sense emetre opinió			
	El relat presenta coherència gramatical			
	Utilitza adequadament cites textuales, per referir opinions i/ o comentaris dels integrants del grup			
Qualitat relat interpretatiu	Refereix elements teòrics dels diferents nivells en l'anàlisi i interpretació del que s'ha observat			
	L'orientació teòrica de la crònica és coherent amb el marc teòric de la intervenció			
	Hi ha correspondència entre el que s'ha descrit i el que s'ha interpretat			
	Planteja hipòtesis explicatives en base a l'anàlisi elaborada			
Presentació formal crònica	Compleix amb les formalitats sol·licitades en la pauta de treball			
	Va utilitzar correctament (segons format APA) cites textuales, referències teòriques o altres			
	Proposa estratègies de millora per propera sessió			

Font: Adasme Calisto, Estela i Quinteros Flors, Christian, Càtedra de Treball Social amb Grups Escola de Treball Social Universitat del Pacífic 2014.

5. Consideracions Finals

La crònica grupal es transforma en una tècnica o eina d'ús potencial en totes les etapes de la intervenció del treballador social de grups; per tant, la seva utilitat s'inicia des de l'elaboració del diagnòstic grupal, ja que permet registrar i evidenciar els resultats de les tècniques de recollida d'informació, per, després, acompanyar l'execució del programa o projecte d'intervenció on s'expressa en forma escrita l'evolució del grup respecte de l'orientació de canvi que es pretengui obtenir al moment avaluatiu del procés, la qual cosa evidencia la seva "plasticitat metodològica". La redacció final de la crònica respon a impressions apreheses pel cronista i a les consideracions generals dissenyades pel mitjà, ja siguin formals, tècniques o estilístiques. En aquest sentit, en treball social de grup assoleix especial importància el marc teòric de dinàmica grupal que tingui el treballador social, ja que, depenent de la seva perspectiva teòrica, es construiran les interpretacions professionals respecte de les dimensions objectives i subjectives del procés grupal.

La qualitat de la crònica està associada a les possibilitats d'interpretació dels fets que realitza el professional amb la utilització de recursos teòrics suficients i coherents. Tal com passa en l'entrevista, la crònica grupal és una tècnica que ha de tenir una certa mirada comprensiva de la dinàmica del grup i de la seva continuïtat, en la qual les dades, connectades entre elles, estructuraven una lectura adequada de la realitat, sota l'absoluta responsabilitat del Treballador Social. En base als antecedents presentats en el present article, la crònica grupal es preten constituir en un registre tant descriptiu com analític, tant des del pla individual com grupal, considerant elements com el desenvolupament cronològic dels fets, intervencions professionals i característiques del context (ambiental, temporal i cultural) d'un treball de grup. La utilitat d'aquesta eina documental radica en la seva aportació a cada etapa del procés metodològic d'una intervenció professional a nivell grupal, que pot ser usada com a base per a l'elaboració d'informes, planificació d'accions futures, enriquint l'experiència de sistematització del que s'ha observat en el grup.

Bibliografia

- CONTRERAS, Y (1993) *Trabajo Social de Grupos*, Editorial Pax México. ISBN: 9789688605851.
- ONETO, L. (2015) *Discurso e intervención social: una mirada desde el sujeto*?, Revista Trabajo Social Pacífico N° 5. ISSN 0718-980-X.
- FERNÁNDEZ, T. (2013) *Trabajo Social de Grupo*. Editorial Alianza. ISBN: 978-84-206-4878-1.
- CENTRO DE INVESTIGACIÓN Y DOCUMENTACIÓN EDUCATIVA (CIDE) (2009), *Guía de Talleres N° 3*. Ministerio de Educación Gobierno de España *De entrevista y la crónica*. Proyecto Mediascopio Prensa 'La lectura de la prensa escrita en el aula'.
- MORENO, P. *Los géneros periodísticos informativos en la actualidad internacional* en ÁMBITOS, Revista Andaluza de Comunicación N° 5 2º Semestre 2000. Grupo de Investigación en Estructura, Historia y Contenidos de la Comunicación, Universidad de Sevilla.
- SHAW, Marvin E (2004). *Dinámica de Grupo: Psicología de la conducta de los pequeños grupos*. Editorial Herder. ISBN 978-84-254-3166-1.
- UNIVERSIDAD SANTO TOMÁS (2000), *Manual de Trabajo Social con Grupos*. Escuela de Trabajo Social.

Ciència i humanitats en el treball social: una trajectòria tortuosa

Science and Humanities in Social Work: A tortuous path

Emilia E. Martinez-Brawley¹ i Paz M-B Zorita²

Resum

L'experiència històrica suggereix que el vaivé dels paradigmes professionals reflecteix més el tenor del *'Zeitgeist'** de la societat que el pensar seminal de la professió. En aquest article, l'objectiu és reconèixer la influència de diversos paradigmes i encoratjar els treballadors socials no només a triar el més apropiat per a ells sinó també resistir aquells paradigmes que amb la seva rigidesa ignoren la naturalesa complexa, confusa, fluida i enigmàtica de l'ésser humà. Aquest article obre les portes al dubte metodològic perquè la professió pugui afrontar críticament els canvis de paradigmes, assimilant els que amplifiquen capacitats i rebutjant els que deshumanitzen.

Paraules clau: Treball social i ciència; treball social i humanitats; paradigmes; professionalització; període post-modernista.

* Expressió de l'idioma alemany que significa "l'esperit (Geist) del temps (Zeit)". Es refereix al clima intel·lectual i cultural d'una era.

Per citar l'article: MARTINEZ-BRAWLEY ZORITA, Emilia Paz. Ciència i humanitats en el treball social: Una trajectòria tortuosa. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2016, n. 208, pàgines 154-163. ISSN 0212-7210.

¹ John F. Roatch Professor of Social Work. Arizona State University.

² Associate Professor of Social Work. Arizona State University

Abstract

Experience through history suggests that the swinging in professional paradigm reflects more the purport of society's 'Zeitgeist' than the seminal thinking within the profession. The aim of this article is to acknowledge the influence of various paradigms and encourage social workers to not only choose the most relevant ones for them but also to discard those that due to their rigidity do not comprehend the complex, hazy, flowing and enigmatic nature of the human being. This article opens the door to methodological doubt so professionals can confront critically the changes of paradigms, assimilating those that amplify capacities and rejecting those that dehumanise.

Key words: Social Work and Science; Social Work and Humanities; paradigms; professionalization; post-modern period.

* German word that refers to the spirit, attitude, or general outlook of a specific time or period, especially as it is reflected in literature, philosophy, etc.

Des del començament del segle XX, quan el treball social va començar els seus esforços de professionalització, s'ha debatut el lloc de la ciència i el paper de les humanitats, especialment de la filosofia i l'ètica en la pràctica professional. La tensió va augmentar quan Flexner (1915), als EUA, va acusar el treball social de ser només una semi-professió. El treball social anglosaxó va emprendre una batalla que dura fins a l'actualitat per demostrar que el treball social té una base científica i especialitzada que reflecteix un coneixement sui generis semblant al d'altres professions. En aquest assaig utilitzarem antecedents bibliogràfics d'aquesta batalla, incloent editorials de *Social Work*, la revista emblemàtica de la professió en els EUA, que permeten identificar aquesta tensió entre les humanitats i la ciència.

Paradigmes professionals: Des de les primeres dècades fins al postmodernisme

És útil revisar els antecedents de la lluita paradigmàtica en la qual les humanitats i la ciència s'enfronten encara avui en el camp de la investigació, la pràctica i l'educació per al treball social. En el *Diccionari de Treball Social*, Martínez-Brawley (2012) ofereix una sinopsi de la història del treball social a la fi del segle XIX i principis del XX, quan va evolucionar la professió des de les Societats de Caritat fins als intents científics.

A principis del segle XX, les organitzacions de caritat volien apartar-se del model moralista del treball social i, respo-

ment a una aspiració d'aquella època, imitar les ciències naturals. A partir de l'apogeu de Darwin, Mary Richmond, per exemple, amb la seva publicació *Social Diagnosis* (1917), va donar popularitat a la frase "caritat científica". La ciència social de l'època tenia a veure amb l'observació sistemàtica de la condició del pobre i amb tractar d'evitar judicis molt punitius. Com va suggerir Zimbalist (1977) en el seu resum dels grans esdeveniments en la investigació social, el diàleg social d'aquesta època "tenia una fe sense mesura en l'aplicació de la intel·ligència racional i el seu millor instrument, el mètode científic ..." (pàg. 17-18, traducció nostra).

Així els treballadors socials van començar a registrar observacions descriptives a les que sovint atribuïen valor causal i predictiu. Tot i això, aquells que practicaven el treball social en organitzacions de caritat mai van abandonar les dimensions humanístiques, artístiques i lingüístiques com a part del seu instrumental de pràctica. Novament, Zimbalist (1977) destaca que van aparèixer immediatament diferències d'èmfasi i temperament entre els practicants i els investigadors.

Els investigadors i teòrics es van involucrar en la suposada objectivitat del mètode científic, en la suposada anàlisi objectiva de models de la vida social, desassociant-se més i més de les preocupacions humanitàries. Com influent intel·lectual de l'època que era, Flexner (1915) va acceptar una invitació de la *National Conference of Charities and Corrections* dels EUA per fer comentaris sobre la posició del treball social enfront d'altres disciplines tradicionals. Flexner no va guanyar amics ni entre els treballadors socials d'agències ni entre els teòrics ja que comentar que la professió no tenia una base acadèmica o científica específica. A causa d'aquesta mancança, Flexner va concloure que el treball social no era una professió de la categoria de les lleis o de la medicina, ni tan sols del clergat. Això va ser sens dubte una sorpresa desagradable per a tots els treballadors socials que estaven convençuts que els seus coneixements, sobretot l'humanístic, els servien adequadament per resoldre els problemes que se'ls presentaven.

Com a reacció a aquest assalt a l'auto-imatge i aquest menyspreu, els professionals es van organitzar en una associació unificada, NASW (*National Association of Social Workers*, 1956) que incloïa tant els clínics com els reformadors socials, i tant els qui advocaven per una disciplina humanística com per les noves ciències socials (AUSTIN, 1983). Una altra de les crítiques de Flexner era que el treball social no posseïa un òrgan escrit per disseminar i solidificar el seu coneixement. Així l'any 1956, es va crear la revista emblemàtica de la professió en els EUA, és a dir *Social Work*.

En el primer número de la revista, es va proposar que el nou òrgan oferís discussions "serioses, provocatives, inventives i rigoroses" (COHEN, 1956, p.2) que facilitessin les reflexions professionals. La intenció en aquell temps no era excloure les

deliberacions principalment humanístiques que caracteritzaven les reflexions sobre la pobresa però la realitat va resultar ser una altra. Els humanistes i els científics tenien objectius incompatibles: uns, reforma social; els altres, investigació.

Quan el treball social es desenvolupava en l'àmbit filosòfic i moral, els professionals responien a problemes aplicant justícia i prudència a la pràctica. Per exemple la definició clàssica de Harriett Bartlett i Beatrice Saunders (1970) subratlla més els valors morals i les fonts o institucions socials que sancionen l'activitat professional que la base científica. En aquesta època, la pràctica del treball social es definia en termes holítics, amb influència de les teories freudianes (psicodinàmiques) i les de sistemes (TURNER, 2011). Bartlett juntament amb William Gordon (1965), van crear el marc referencial i la terminologia del treball social generalista, centrat no en el mètode sinó en els valors i la sanció del professional.

En els anys trenta, quaranta i fins i tot en els cinquanta, el treball social en la seva pràctica clínica, estava enfocat en les teories freudianes, que semblaven ser científiques perquè provenien de la medicina psiquiàtrica i utilitzaven principis de la psicologia, disciplina que s'estava transformant en un projecte de observació empírica del comportament. Les observacions dels freudians, no eren realment científiques en el sentit actual. No existien mesuraments, ni experiments; els diagnòstics eren interpretacions de fenòmens individuals. La pràctica de la psicoanàlisi estava reservada per als psiquiatres, no per als treballadors socials. No obstant això, la participació dels treballadors socials en l'àrea de salut mental va ser significativa.

Cap a finals dels 60, es van posar en voga les terapèutiques de comportament. Per ajudar a lluitar amb els problemes de conducta, els treballadors socials havien d'estudiar les teories de modificació de conducta i les seves tècniques (Howe, 2009). Durant més d'una dècada, van aparèixer treballs sobre la modificació del comportament mitjançant el conductisme (SHELDON, 1986; THOMAS, 1967; THYER and HUDSON, 1987). A principis dels setanta, Fischer (1978) va qüestionar l'eficàcia del treball social de casos emfatitzant la col·lecció de dades i els resultats demostrables. La influència del conductisme va reforçar la discussió sobre l'empirisme i la ciència en el treball social de tal manera que les publicacions més prestigioses en els EUA estaven dominades per un paradigma hegemònic (MACDONALD, *et al*, 1992). *Debats tempestuosos van aparèixer després de les publicacions de Fischer (1973, 1978)*. Martinez-Brawley (2001) va suggerir que per als "empiristes més obstinats ... l'única activitat amb mèrit era la validació empírica". Altres formes de conèixer eren menyspreades. Heineman (1981) va suggerir que el treball social havia declarat guerra al model d'investigació basat en la filosofia i les humanitats. Com a resultat, requisits metodològics en lloc de substantius determinaven la matèria d'estudi. La investigació

en el treball social va quedar molt limitada dins la tradició empirista, tradició que els mateixos filòsofs de la ciència estaven ja deixant enrere (GOLDSTEIN, 1992).

D'altra banda, durant el mateix període, els anomenats *treballadors socials radicals* van acusar la professió de servir al sistema capitalista i de ser instrument de control social. El moviment dels drets civils als EUA s'havia consolidat en els seixanta; la guerra contra la pobresa i el progrés dels centres de salut mental comunitària, que van desinstitucionalitzar a una massa hospitalària, feien servir milers de treballadors socials. El treball social a través de les seves agrupacions va haver de solidaritzar-se amb aquests moviments de la millor manera que va poder. La influència del moviment feminista i dels moviments de grups racials i ètnics va afectar la direcció del treball social, que per haver-se identificat amb el científic, no tenia gaire flexibilitat per a incorporar a altres paradigmes de pensament. Martinez-Brawley (2001) suggereix que la investigació es fa exclusivista, perquè les regles d'investigació i el paradigma prevalent impedeixen la inclusió.

El pensar post-modernista i la reaparició de les humanitats

La introducció de la sensibilitat post-modernista amb Foucault (1980) va reiniciar l'interès en modalitats de pensar diferents encara que no eren realment noves a la professió. El debat entre el modernisme i el post-modernisme no pertanyia al treball social, però la possibilitat de legitimar epistemologies alternatives va ser molt seductora per alguns líders en la professió. La creença que "el modernisme s'adhereix a una sola veritat mentre que en el postmodernisme tot s'hi val" va ser una exageració però el postmodernisme introdueix la incertesa, el dubte i l'ambigüitat, que són característiques essencials de la condició humana. Mentre que el modernisme aspira a arribar a conclusions fermes, el postmodernisme obre les portes a l'esdevenir i a la transformació de l'ésser.

Ann Hartman, com a editora de la revista *Social Work*, va tenir una tribuna influent els anys vuitanta i noranta. Hartman (1990) va suggerir que hi ha moltes veritats i maneres de conèixer i que cadascuna aprofundeix el nostre enteniment sobre les dimensions humanes del món. Hartman va entrar en el debat entre la ciència i l'humanisme perquè la seva preocupació incloïa l'estatus de les minories racials, ètniques i de gènere. Després del llibre de Foucault, *Power/Knowledge* (1980), el postmodernisme va afirmar que tots els debats filosòfics aspiraven a usurpar el poder "de l'altre" (EPSTEIN, 1999). Hartman afegeix que en la professió, el debat sobre la investigació és una lluita pel control polític, lideratge i futur de la mateixa. Hartman s'acobla a Karger i Stoesz (1983) els qui havien dit que en l'àmbit de la

investigació, “aquells que formulen les preguntes defineixen els paràmetres de les respostes i són aquestes respostes lents a través de les quals es percep la realitat” (pàg. 202).

El debat s'havia localitzat no només en les revistes tècniques sinó també en l'associació professional. Witkin (2000), com a editor, va continuar la tradició d'Hartman insistint en l'aplicació d'una sensibilitat humanística postmoderna en el treball social. Per a ell, les limitacions imposades pel mètode científic havien introduït a la professió un llenguatge espartà que nega la complexitat de la narració rica en imatges i detalls. Witkin comentava que escriure en la ciència és només fer un reportatge del que passa a la natura. El científic és un reporter que evita introduir els seus valors, però en el treball social, el que s'escriu està amarat en els valors de la professió i de l'escriptor. D'altra banda, en l'escriptura científica, no es dóna importància al mèrit literari, mentre que en el treball social, les paraules i l'estil que es trien generen imatges específiques. L'escriptor o investigador en treball social dirigeix la mirada a certes coses però no a altres, afavoreix certes interpretacions, però n'ignora d'altres. En veritat, l'escriptor fa judicis morals i estètics en presentar el seu material. Per Witkin, no hi ha escriptura en el treball social que estigui “lliure de valors”. Witkin (2001) va criticar també l'obsessió del treball social amb mesuraments. La retòrica del mesurament i les proves estadístiques apel·len a la creença en veritats mesurables.

Entre els post-modernistes hi havia no només consciència de les minories ètniques sinó també desig d'avançar els drets humans reafirmats en la Declaració de les Nacions Unides de 1992. Wilkin (1998) va exposar sobre el tema al mateix temps que percebien que el concepte de drets humans no era necessàriament científic. Des de la perspectiva de Witkin, l'entesa professional dels drets humans es limitaria pel llenguatge de la ciència. Pensava que la millor manera d'il·lustrar els drets humans era a través d'històries que incloïen sentiments i *pathos*². “El llenguatge científic professional de pràctica i d'investigació és estèril, esotèric, controlable, estandarditzat i reemborsable” (Witkin, 1998, p.199). Després del 2002, els temes de Witkin es debiliten desafortunadament a la revista.

El nou segle en la sensibilitat postmodernista en el treball social

A l'entrar al segle XXI, la sensibilitat postmoderna és menys evident i fins i tot està retrocedint als EUA. Veus humanistes que tracten de mantenir un paradigma humanístic-científic obert apareixen més freqüentment en publicacions internacionals (PAYNE, 1997; PARTON, 1994; LORENZ, 2008; MAR-

²Ocupació de recursos o temes destinats a emocionar fortament el lector o espectador.

TINEZ-BRAWLEY, 2001; FARGION, 2006; WEBB, 1996 and others). La bibliografia internacional respon a la necessitat de prendre consciència de cultures diferents que apareixen recentment a Europa (KORNBECK, 2003; PUGH & CHEERS, 2010). Amb la diversitat, els avantatges d'un paradigma més humanístic, filosòfic, multicultural i multilingüe són òbvies.

Payne (1997) suggereix que els postmodernistes són actors en la creació de la realitat. L'empirisme exclou el professional com a intèrpret del coneixement. Payne (2011) va comentar que al Regne Unit hi havia moltes organitzacions que encoratjaven l'ús de la pràctica basada en l'evidència, ignorant que l'evidència s'interpreta a través del context i de la política de l'organització. Amb l'evidència empírica, la pràctica es basa en la creença que amb la ciència es pot controlar al medi ambient. Però la veritat és que "la pràctica humanista no es limita rígidament al que és *evident*... La pràctica humanista *vol* utilitzar tot el coneixement, *totes* les destreses, i *tota* la creativitat dels éssers humans (PAYNE 2011, ix)."

El llenguatge afecta la construcció de les teories en el treball social. La teoria positivista, per exemple, es basa en la creença que el paradigma i el llenguatge científic, en paraules i en presentació, són neutrals i per tant reflecteixen la realitat observada. No obstant això, els postmodernistes han reptat la idea que les paraules, sigui en el llenguatge científic o ordinari, corresponguin a la realitat. La cultura o paradigma en el que vivim i exercim la professió influeix en la construcció de les nostres teories. Addicionalment, la teoria basada en l'evidència es basa en dues premisses: 1. que l'evidència generada per les investigacions empiristes resulten en diagnòstics i intervencions més eficaces; 2. que el millor mètode per disseminar les conclusions de la recerca és a través de protocols tècnics (PARTON, 2007). Però és difícil definir el que s'entén per evidència sòlida i rigorosa, ja que aquesta està relegada als resultats d'estudis científics que usen una certa metodologia. Els protocols porten a aproximacions racionalistes i gerencials que limiten la discreció i el judici del professional. Sense discreció i bon judici, es rebutja tot un bagatge cultural de saviesa.

No obstant això, Houston (2001) critica el postmodernisme extrem. Els postmodernistes o constructivistes que redueixen el conèixer simplement a un joc lingüístic no ofereixen principis útils per al treball social en el qual un relativisme extrem seria deficient donada la magnitud dels problemes que confronta el professional. El professional necessita alguna direcció. Rossenau (1992), per exemple, ofereix una classificació que inclou el postmodernisme escèptic i l'afirmatiu. Parton i Marshall (1998) brinden una classificació similar. El postmodernisme afirmatiu adopta un relativisme moderat que permet al treballador social enganxar-se en la redefinició de la veritat en comptes de negar-la. En les teories del treball social, aquestes posicions mitjanes i discretes eviten la rigidesa que es criticava en la metodologia científica.

Conclusions

Els diferents paradigmes en el treball social determinen com la professió percep les preguntes que es fan i com els investigadors avaluen les metodologies que es fan servir. En les primeres dècades de la professió, les metodologies van ser “toves”, discursives i compatibles amb les contribucions humanístiques. Els professionals en la pràctica solien tenir un gran paper en la formulació dels temes d'investigació o discussió ja que ells constituïen la major part del cos professional. Durant el període del positivisme forta (que tractava d'imitar les ciències naturals), els professionals de camp no eren els que formulaven les preguntes o contribuïen a les respostes. El paper fonamental va passar a l'acadèmic i a l'intel·lectual. Es van introduir els equips professionals de recerca per recollir dades a gran escala, cosa que un sol practicant no ho podia fer.

En el període postmodern va passar una cosa similar pel que fa al paper de l'acadèmic, encara que per raons diferents. Witkin (1998) va comentar que les professions sempre poden preguntar-se a qui representen els seus líders. En veritat, el moviment postmodern, encara que molt compatible amb la pràctica de camp i amb la realitat percebuda pels treballadors propers als clients, va tenir sempre un deix d'elitisme intel·lectual i, com a conseqüència, no es va popularitzar gaire entre les agències de treball social. Als EUA, les agències van estar sempre involucrades en una pràctica professional que volia demostrar la seva efectivitat i justificar el seu cost. Avui, en el món sencer, les agències busquen certes, menor cost, menys risc i resultats fàcilment reportables a les autoritats. Les agències es van adonar que és fàcil reproduir models importats, fossin o no adequats al context local. El postmodernisme no ofereix certes en la transferència de coneixement (MARTINEZ-BRAWLEY i ZORITA, 1998). El medi ambient natural del postmodernisme és l'ambigüitat, el dubte, la manca de certa.

Les nostres reflexions no porten a descartar cap metodologia o filosofia exclusiva. Cadascuna té un cert valor. Fins i tot el modernisme no va ser unidimensional. Hi va haver moltes formes de modernisme encara que la que més recordem avui és la que es refereix a les millores sociopolítiques, econòmiques, de ciència i tecnologia. Però hi ha també un altre tipus de modernitat, anomenada “modernitat tardana” (WEBB, 1996) que s'adequa a una ambivalència entesa com a tensió dramàtica.

Desafortunadament, la societat de masses, l'estandardització i la tecnologia van deixar de banda a la intuïció, la creativitat, el saber local, i moltes altres destreses professionals que l'humanisme valorava. Quan els protocols dominen la pràctica, és difícil exercir l'art de la improvisació que va ser sempre una virtut del treballador social. Des d'un punt de vista positiu, el postmodernisme ha creat noves esperances de reconciliació amb valors humanistes.

Bibliografia

- AUSTIN, D.M. (1983). The Flexner myth and the history of social work. *Social Service Review*, 57 (3), 357-377.
- BARTLETT, H. y Saunders, B. (1970). *The common base of social practice*. National Association of Social Workers (NASW).
- COHEN, N.A. (1956). Message from the President. *Social Work*, 1, p. 2.
- EPSTEIN, L. (1999). The Culture of Social Work, pp. 3-26 in A. Chambon, A. Irving and L. Epstein, eds. *Reading Foucault for Social Work*. N.Y.: Columbia University Press.
- FARGION, S. (2006). Thinking professional work. *Journal of Social Work*, 6(3), 255-273.
- FISCHER, J. (1973). *Is casework effective? a review*; *Social work*, 18(1), 5-20
- FISCHER, J. (1978). *Effective Casework Practice: an Eclectic Approach* (1978). New York: McGraw Hill.
- FLEXNER, A. (1915). Is social work a profession? Address to the Forty-Second Annual Session of the National Conference of Charities and Corrections, Baltimore, May. Retrieved <http://www.socialwelfarehistory.com/programs/is-social-work-a-profession-...> Retrieved 01/12/2015
- FOUCAULT, M. (1980). *Power/knowledge: selected interviews and other writings, 1972-77*. Edited by Colin Gordon. N.Y.: Pantheon.
- GOLDSTEIN, H. (1992). If social work hasn't made a progress as a science, might it be an art? *Families in Society*, 73(1), 48-55.
- GORDON, W. (1965). Toward a social work frame of reference. *Journal of Education for Social Work*. 1(2), pp. 19-26.
- HARTMAN, A. (1990). Many ways of knowing. *Social Work*, 35(1), 3-4.
- HEINEMAN, M.B. (1981). The obsolete scientific imperative in social work research. *Social Service Review*, 55(3), 71-397
- HOUSTON, S. (2001). Beyond social constructionism: critical realism and social work. *British Journal of Social Work*, 31, 845-861.
- HOWE, D. (2009). *A brief introduction to Social Work theory*. Houndmills, Basingstoke: Macmillan.
- KARGER, H, J. & STOESZ, D. (1983). *American social welfare policy*. (3rd ed.) New York: Longman.
- KORNBECK, J. (2003). *Language teaching in the social work curriculum*. Mainz, Germany: Logophone-Verlag.
- LORENZ, W. (2008). Towards a European model of social work. *Australian Social Work* 61 (1), pp.7-24.
- MACDONALD, G., SHELDON, B. and GILLESPIE, J. (1992). Contemporary studies of the effectiveness of social work. *British Journal of Social Work*, 22, pp. 615-643.
- MARTINEZ-BRAWLEY, E. (2001). Searching Again and Again: Inclusion, Heterogeneity and Social Work Research. *The British Journal of Social Work*, 31(2) March/April, 271-285.
- MARTINEZ-BRAWLEY, E. (2012). Historia del Trabajo Social en Estado Unidos, in Fernández-García, T.M., de Lorenzo, R. and Vazquez-Aguado, O. (eds), *Diccionario de Trabajo Social*, Madrid, Editorial Alianza (2012), pp. 264-265.
- MARTINEZ-BRAWLEY, E. and Zorita, P. (1998). At the Edge of the Frame: Beyond Science and Art in Social Work. *The British Journal of Social Work*, 28(2), 197-212.
- PARTON, N. (1994). The nature of social work under conditions of (post)modernity. *Social Work and Social Sciences Review*, 5(2), 93-112.

Bibliografia

- PARTON, N. (2007). Constructive social work practice in an age of uncertainty. In Stanley L. Witkin & D. Saleebey (eds.) *Social work dialogues*. Alexandria, VA: CSWE, pp. 144-166.
- PARTON, N. & MARSHALL, W. (1998). Postmodernism and discourse approaches to social work, in Robert Adams, Dominelli, Payne and Campling. *Social Work. Themes, issues and critical debates*. Macmillan Education U.K., pp. 240-249.
- PAYNE, M. (1997). *Payne, Malcolm (1997). Modern social work theory (2nd ed.)*. Chicago, Illinois: Lyceum Books.
- PAYNE, M. (2011). *Payne, Malcolm (2011). Humanistic social work: core principles in practice*. Chicago, Illinois: Lyceum Books
- PUGH, R. & Cheers, B. (2010). *Rural social work: An international perspective*. Bristol, UK: The Policy Press.
- RICHMOND, M. (1917). *Social Diagnosis*. Russell Sage Foundation.
- ROSSENAU, P. (1992). *Post-Modernism and the Social Sciences: Insights, Inroads, and Intrusions NJ*: Princeton University Press
- SHELDON, B. (1986). Social work effectiveness experiments: Review and implications. *British Jl. of Social Work*, 16, 223-242.
- THOMAS, E. J. (1967). *The socio-behavioral approach and application to social work*. New York: Council on Social Work Education.
- THYER, B. A. & Hudson, W.W. (1987). Progress in behavioral social work: and introduction. *Journal of social service research*, 10 (2-3-4) pp.1-6
- TURNER, F. (2011). *Social Work treatment. Interlocking theoretical approaches*. Oxford University Press.
- UNITED NATIONS CENTER FOR HUMAN RIGHTS (1992). Declaración de las Naciones Unidas de 1992.
- WEBB, S.A. (1996). Forgetting ourselves? Social work values, liberal education and modernity. *Studies in the Education of Adults*, 28(2), 224-240.
- WITKIN, S.L. (1998). Greetings. *Social Work*, 43(2), 101-103.
- WITKIN, S. L. (2000). Writing social work. *Social Work*, 45(5), 389-394.
- WITKIN, S.L. (2001). The measure of things. *Social Work*, 46(2), 101-104.
- ZIMBALIST, S.E. (1977). *Historic themes and landmarks in social welfare research*. New York: Harper and Row.

Pòsters Universitaris

Estudi i diagnòstic del consum de cànnabis en menors, entre 12 i 16 anys, als centres educatius de La Garrotxa

El reconeixement del treballador social sanitari a l'Hospital Clínic i a l'Hospital Vall d'Hebron

L'abús sexual infantil com a problemàtica social des de la perspectiva del treball social

Pòsters de fi de grau

Final year project posters

Aquest any seguim amb la col·laboració de les universitats de Catalunya que ofereixen estudis de Treball Social, publicant a la nostra revista un pòster del treball de fi de grau seleccionat per cada una de les universitats.

El Treball de Final de Grau és un exercici de síntesi que els estudiants fan abans d'acabar la carrera i persegueix que apliquin els coneixements adquirits al llarg dels estudis.

Creiem que, de cara als graduats recents, pot ser una eina útil d'aprenentatge per a futures presentacions en jornades, congressos, etc. Alhora que suposa un apropament a la RTS i un entrenament per escriure sobre el treball social.

Comencem amb las propostes de la Universitat de Girona (UdG), la Universitat Ramon Llull (URL-Fundació Pere Tarrés) i la Universitat de Barcelona (UB):

- *Estudi i diagnòstic del consum de cànnabis en menors, entre 12 i 16 anys, als centres educatius de La Garrotxa.* Georgina Aguilar Iranzo
- *El reconeixement del treballador social sanitari a l'Hospital Clínic i a l'Hospital Vall d'Hebron.* Laura Ferrari Costa
- *L'abús sexual infantil com a problemàtica social des de la perspectiva del treball social.* Laia Espejo Sánchez

Felicitem les autores i agraïm als diferents centres universitaris aquesta col·laboració, que creiem que pot ser un bon instrument per apropar el món professional i acadèmic.

Per citar l'article: PÒSTERS DE FI DE GRAU. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2016, n. 208, pàgines 167-171. ISSN 0212-7210.

This year we will continue to collaborate with Catalan Universities that offer Social Work Studies, and the resulting work will be published as a poster in our magazine showing the end of year work selected by each one of the universities.

The end of year work consists in a synthesis exercise done by the students before finishing their degrees, its purpose being to encourage them to implement the knowledge acquired throughout their studies.

We believe this can be a useful tool for newly graduates when giving future presentations at conferences, seminars, etc. at the same time as it offers an approach to RTS and a training for writing about Social Work.

We will start with the proposals from the University of Girona (UdG), Ramon Llull University (URL-Pere Tarrés Foundation) and the University of Barcelona (UB):

- *Study and diagnosis of cannabis use in underage youths between the ages of 12 and 16, at the Education Centres of La Garrotxa.* Georgina Aguilar Iranzo
- *Recognition of Nurse Social Workers at the Hospital Clínic and the Hospital Vall d'Hebrón.* Laura Ferrari Costa
- *Child sexual abuse as a social problem from Social Work's perspective.* Laia Espejo Sánchez

We congratulate the authors and express our gratitude to the different universities for this collaboration, that we believe can be a useful tool for bringing the academic and professional worlds closer together.

ESTUDI I DIAGNÒSTIC DEL CONSUM DE CÀNNABIS EN MENORS, ENTRE 12 I 16 ANYS, ALS CENTRES EDUCATIUS DE LA GARROTXA

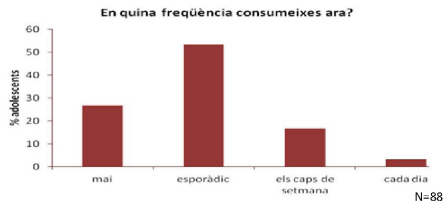
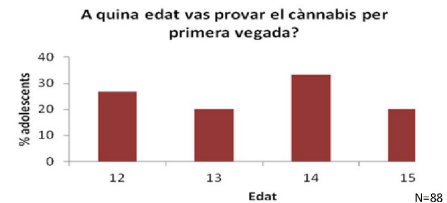
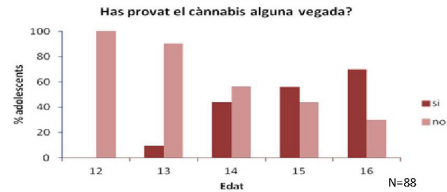
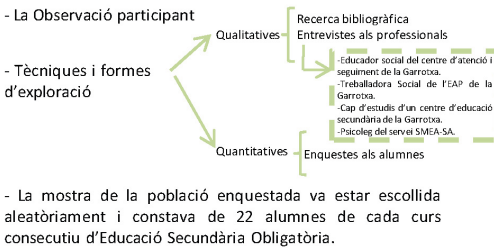
Georgina Aguilar Irazo

OBJECTIUS GENERALS DE L'ESTUDI

- Analitzar el coneixement que tenen els adolescents envers el cànnabis.
- Fer un anàlisi dels efectes que aquest consum produeix als adolescents que estudien ESO.
- Conèixer el % de menors víctimes d'un consum regular.
- Fer un estudi dels recursos i serveis de la zona on poden adreçar-se.
- Estudiar els mecanismes d'actuació davant les situacions de consum i fomentar programes que promoguin i mantinguin un estat de salut favorable.

METODOLOGIA

Aquest estudi ha estat realitzat de la següent manera:

DISCUSSIÓ

- El consum de cànnabis és percebut com un problema social, ja que influeix de forma negativa espais de convivència (el centre educatiu, el context familiar, etc.)
- S'observa una disminució del consum de cànnabis ja que menors que actualment consumeixen van començar als 12 anys, i les dades actuals demostren que actualment els menors de 12 anys no consumeixen ni ho han provat mai.

Aquest fet obra el debat sobre la prevenció

La prevenció permet al menor conèixer la substància i decidir si vol o no consumir-la.

Fer prevenció podria generar situacions no esperades de resistència entre adolescents, en considerar aquesta conducta del consum de cànnabis com a incorrecta o anormal, i qui ho dictamina això?

CONCLUSIONS

- El consum elevat de cànnabis provoca un baix rendiment i per tant pot abocar al fracàs escolar. Intervenció: Detectar les sospites i intervenir abans no s'aboquin al fracàs.
- L'addicció en aquesta etapa adolescent és més difícil de tractar per la falta d'acceptació d'una dependència. Intervenció: Crear un recurs específic a la Garrotxa per tractar el problema a fons.
- La procedència del consum de cànnabis sol ser associada amb problemes familiars, socials i de conducta. Intervenció: Promoure una intervenció de la Treballadora social continuada i més a fons en el menor, la família i tot el seu entorn.

El reconeixement del treballador social sanitari a l'Hospital Clínic i a l'Hospital Vall d'Hebron

Investigació aplicada de Laura Ferrari Costa, dirigida per la Dra. Mª Tereza Leal de la

Universitat Ramon Llull

Introducció

Treball d'investigació aplicada que pretén contribuir al camp de treball social sanitari, a partir de resultats empírics extrets de metodologies qualitatives.

Definicions:

"El treball social sanitari és l'especialitat del treball social que es desenvolupa i s'exerceix dins del sistema sanitari: en l'atenció primària, l'atenció socio-sanitària o l'atenció especialitzada" (Colom, 2010, p. 109).

Hipòtesis: Les treballadores socials sanitàries de l'Hospital Clínic i les de l'Hospital Vall d'Hebron no estan igualment valorades, causant pel coneixement o desconeixement de les seves funcions

Objectiu: Conèixer la valoració de la figura del treballador social a l'Hospital Clínic i l'Hospital Vall d'Hebron per part de les treballadores socials que treballen en aquests hospitals.

Objectius específics:

- Conèixer l'opinió dels treballadors socials que treballen en aquests hospitals respecte a la seva professió, i del reconeixement que consideren que tenen dins de l'equip multidisciplinari.
- Esbrinar si els treballadors socials consideren que es coneixen les seves funcions.
- Identificar el sentiment de valoració que té cada treballador social cap a la seva figura.
- Determinar els motius pels quals consideren que estan o no reconeguts.
- Conèixer com ha evolucionat el reconeixement de la professió.

Metodologia

- Mètode: qualitatiu → interès per la visió subjectiva del context professional
- Tècnica: entrevista amb preguntes semi-obertes
- Anàlisi de les dades: mitjançant categories extretes de la bibliografia sobre treball social sanitari
- Mostra: 5 entrevistes a treballadors socials de l'Hospital Clínic, 5 entrevistes a treballadors socials de l'Hospital Vall d'Hebron i 1 entrevista a la responsable de la comissió de salut del Col·legi de treball social de Catalunya

Anàlisi i resultats

- Respecte a la hipòtesi, no es pot comprovar el grau de reconeixement de cadascun dels entrevistats. No obstant això, i de forma general per a aquesta mostra, el sentiment de reconeixement és total.
- Variabilitat de respostes en relació a la definició de treball social sanitari.
- A nivell de reconeixement, els professionals utilitzen la praxi diària com a definició, no sent aquesta homogènia.
- Existeix un reconeixement total i compartit dels treballadors socials sanitaris dins de l'equip multidisciplinari.
- Dicotomia en relació als factors que influeixen en el reconeixement de la professió, sent aquests d'origen intern o extern.
- Els entrevistats no relacionen el reconeixement professional amb les seves funcions.
- La majoria de professionals del mateix hospital manifesten la necessitat d'esdevenir professió sanitària, però no existeix quòrum.

Conclusions

- Dificultat per definir què és el treball social sanitari a nivell teòric i manca de consens entre els professionals de l'àmbit sanitari.
- Els resultats divergeixen d'algunes de les aportacions inicialment referides al marc teòric, però es reconeix que la mostra d'11 entrevistats no és suficient.
- Divergència d'opinions respecte a la idoneïtat que els treballadors socials sanitaris pertanyin a una unitat específica de treball social o a una d'altres professions.
- Per a la mostra seleccionada, la investigació indica no haver relació entre reconeixement i el coneixement o desconeixement de les seves funcions per part de la resta de l'equip multidisciplinari.
- Perspectives de futur: possibilitat d'augmentar la mostra per obtenir resultats més generalitzables, així com fer extensible la hipòtesi a treballadors socials que no pertanyen a l'àmbit sanitari als usuaris.

Bibliografia

- Colom, D. (2010). El trabajo social sanitario en el marco de la optimización y sostenibilidad del sistema sanitario. *Revista de servicios sociales*, 47, 109-119.
- Iluarte, A. (2009). Sentido del Trabajo social en salud. *XI Congreso estatal de trabajo social. Trabajo social, sentido y sentidos*. Saragossa, 6-9 maig 2009.
- Porel, P. (2008). *El treball social en l'àmbit de la salut: un valor afegit*. Barcelona: Acadèmia de Ciències Mèdiques i de la Salut de Catalunya i de Balears.
- Per saber més: Ferrari, L. (2016). *El reconeixement del treballador social sanitari en el hospital Clínic i en el hospital Vall d'Hebron*. Facultat d'Educació social i Treball social. Pere Tarrés, Universitat Ramon Llull. Disponible a <http://www.thesesat.cat/handle/2072/262132>

L'ABÚS SEXUAL INFANTIL COM A PROBLEMÀTICA SOCIAL DES DE LA PERSPECTIVA DEL TREBALL SOCIAL

Laia Espejo Sánchez, Treball final de Grau de Treball Social - Juny 2016

INTRODUCCIÓ

L'abús sexual infantil és un tipus de maltractament infantil amb una prevalença que generalment es situa entre el 15 i el 17% de la població tant espanyola com europea. Representa una problemàtica amb possibles conseqüències importants a l'esfera psicològica, sanitària i social dels infants/adolescents que la pateixen. La present recerca analitza la consideració que tenen els professionals de Treball social sobre l'abús sexual infantil com a problemàtica social.

S'ENTÉN L'ABÚS
SEXUAL INFANTIL
COM UNA
PROBLEMÀTICA
SOCIAL?

OBJECTIU

ANALITZAR LA
COMPRESIÓ DE L'ABÚS
SEXUAL INFANTIL COM A
PROBLEMÀTICA SOCIAL
ENTRE ELS
PROFESSIONALS DE
TREBALL SOCIAL

METODOLOGIA

L'estudi s'emmarca en una perspectiva qualitativa a través de l'observació participant durant el procés de pràctiques a la UFAM i la realització de 9 entrevistes en profunditat a diferents professionals del Treball social. Per tal de poder dividir els diferents àmbits de la investigació, es van crear 7 dimensions estretament relacionades amb els 7 objectius específics.

PARTICIPANTS

TS Hospital
TS CAP
TS UFAM
TS SIFE
TS UDEPMI

TS Fundació Vicki Bernadet
TS SSB
TS Docent
TS EAP

RESULTATS

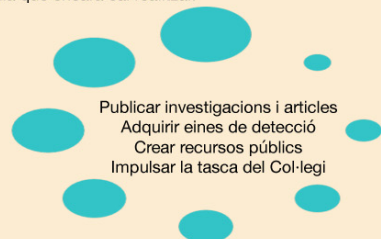
- Els professionals fan una definició comuna d'abús sexual infantil.
- Manca de presència de l'abús sexual infantil en la formació universitària i continuada.
- Poques experiències professionals.
- Recomanen introduir l'educació afectivosexual pels infants.
- Donen importància a la resiliència i la protecció.
- Assumeixen el seu paper professional.

CONCLUSIONS

Els professionals tenen alts coneixements sobre l'abús sexual infantil malgrat la important manca de formació rebuda a la universitat i a la formació continuada. En algunes ocasions expressen tenir dificultats per assumir el paper professional que els correspon en aquest fenomen. Els participants evidencien que cal defensar la professió a través de la publicació d'investigacions i articles que visibilitzin la tasca que s'està realitzant, i sensibilitzin sobre aquella que encara cal realitzar.

RECOMANACIONS

En finalitzar l'estudi es van formular una sèrie de recomanacions basades sobretot en les opinions dels participants, l'anàlisi de l'estat de la qüestió i les conclusions de la investigadora. És important millorar la formació i la investigació que es realitza de l'abús sexual infantil des del Treball social. Cal crear recursos públics que atenguin els infants que han patit aquestes situacions. Per finalitzar s'ha treballat per donar valor social a les intervencions que es realitzen des del Treball social i visibilitzar-les.

Publicar investigacions i articles
Adquirir eines de detecció
Crear recursos públics
Impulsar la tasca del Col·legi

Tutora: Violeta Quiroga Raimundez
Universitat de Barcelona

PROPOSTES DE MILLORA
Dels professionals

Miscel·lània

Flor de tardor

Flor de tardor

Autumn Flower

Hanna Jarzabek¹

La Maite (75 anys), és una de les protagonistes del meu foto-reportatge sobre les persones LGTB grans. La vaig conèixer a les Jornades d'Associacions LGTB Cristianes, organitzades fa un parell d'anys a Catalunya, a les quals vaig assistir per realitzar un altre projecte. Durant un dels àpats, la Maite i dues de les seves amigues van seure al meu costat i així va començar un diàleg que va continuar durant mesos.

Em van impressionar aquestes tres donetes de més de 70 anys, plenes d'energia i de bon humor, ja que es notava que tenien ganes de fer moltes coses i de gaudir de la vida. Durant els dies de la trobada vàrem parlar una mica de tot: de la vida, la religió, l'amor, el passat i, sobretot, vam riure molt. Una nit, vam anar al mar a fer una passejada amb tots els participants de la trobada. A la tornada, jo anava amb la Maite i les seves

Per citar l'article: JARZABEK, Hanna. Flor de tardor. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2016, n. 208, pàgines 175-178. ISSN 0212-7210.

¹ Fotògrafa.

dues amigues, era ja plena nit i al dia següent ens havíem de llevar d'hora, però elles estaven carregades de ganes de quedar-se, donar una altra volta, gaudir més. Finalment, crec que vam ser de les últimes a tornar a l'alberg.

L'endemà vaig explicar a la Maite el meu projecte sobre les persones LGTB grans i em va dir simplement: "Vine a Madrid i ja veurem". Alguns mesos més tard agafava l'autobús de Barcelona a Madrid, amb la idea de quedar-me a casa de la Maite durant una setmana.

Sabia que la Maite vivia en un edifici de pisos per a gent gran al qual es va mudar fa uns quatre anys, per estar a prop de la seva filla i ocupar-se de les seves nétes. Trobar-la allí, en aquest nou entorn, em va fer descobrir una altra facetada de la seva vida. La Maite que jo coneixia, amb el seu gran somriure i plena d'energia, es transformava en una altra persona en aquest edifici per a gent gran.

Durant aquella visita vam passar molt de temps parlant a casa seva. La Maite em va obrir les portes a la seva vida i al seu passat sense amagar res. Però de cara al seu entorn, vivia molt tancada i aïllada. De tant en tant, als passadissos de l'edifici, trobàvem algun veí a qui la Maite saludava, però en general, l'intercanvi no passava gaire d'un simple "Hola, com està?". El contrast amb la persona que jo havia conegut a la trobada LGTB va ser molt espectacular.

Durant la meua estada en aquell edifici, mai ens vam asseure a fer un cafè, xerrar o compartir menjar amb cap veí. Quan trobàvem algú a l'ascensor o al passadís, la Maite em presentava sempre com una amiga que li feia una visita. Un dia li vaig preguntar per què no deia que jo era una fotògrafa que li estava fent un reportatge. Després d'un silenci em va dir, mirant a un altre costat: "Aquí ningú sap que sóc lesbiana. Millor no explicar-los res".

Jo sabia que la Maite, fa tot just 10-15 anys, havia participat molt activament en associacions LGTB i feministes i havia viscut de manera oberta. El 2005, quan a Espanya es va legalitzar el matrimoni i l'adopció homosexuals, va participar fins i tot en un programa de televisió, "Espejo Público", explicant la seva experiència com mare lesbiana. Com era possible que aquesta persona, tan oberta i activa en el passat, evités ara el tema en el seu entorn més proper?

Vaig prosseguir amb les meves preguntes i finalment la Maite em va dir: "Aquests temes produeixen aquí un rebuig total. Per a molts som com tigresses assalta-dones. A una veïna la titllem de 'lesbiana' només per portar pantalons. No tinc ni idea de si ho és o no. Però tant de bo aquesta dona vingués un dia a dir-me: 'Maite, ¡que sóc així!'. Quina alegria em donaria! Ja no em sentiria tan sola aquí! "

Després de la meua estada a Madrid, vaig seguir mantenint contacte amb la Maite i un dia em va trucar dient que s'anava a reunir a Sitges amb una parella d'amigues d'Argentina, que

passaven les seves vacances a Europa. Hi vaig anar, amb la idea de passar el dia amb elles. Quan la Maite em va obrir la porta, vaig veure novament a la persona que coneixia de la nostra primera trobada: la que portava dins el plaer de viure i l'energia per fer coses, la que tenia sempre el somriure als llavis i no parava de fer broma. Vam passar juntes el dia sencer, menjant, passejant, rient-nos de tot. A la nit vam anar a un bar a veure un espectacle transvestit. La Maite feia broma amb la gent, mirava a les dones llançant somriures seductors, de nou plena de vida i energia.

Aquell dia a Sitges mostrava encara amb més claredat el molt que Maite s'"autocensurava" a casa seva de Madrid. La pregunta que jo em feia era: Quantes persones es troben en la mateixa situació, sense que ningú se n'adoni?

La Maite té 75 anys. Des de petita sentia alguna cosa especial per algunes amigues, però no sabia què era. Era rebel, pujava als arbres i a les teulades. Era una 'Matxota', com deia la seva mare. Als 18 anys va decidir entrar en un convent i hi va passar més de 8 anys. Encara que allà se sentia feliç, al mateix temps no aconseguia lluitar contra la seva naturalesa. Tenia forts mals de cap, insomnis i es posava agressiva. Anava a un psicòleg, però realment no li podia explicar res ja que mai estava a soles amb ell. L'únic a qui podia explicar més coses era el seu confessor, que la incitava a dominar-se i lluitar contra el "pecat" que portava dins. Finalment el psicòleg li va aconsellar que deixés el convent.

Després de sortir, va passar per un període tumultuós d'experiències bisexuals. Es va quedar embarassada i va arreglar un matrimoni amb un home, arribant a tenir dos fills. La relació va anar malament. Durant anys va intentar ser la dona i mare perfecta. Va lluitar amb ella mateixa fins que un dia ja no va poder més. El dia de Nadal, amb el seu fill de 9 anys i la seva filla de 8, va marxar de casa amb bicicleta. Quan finalment va decidir revelar la seva orientació a la seva família, al contrari del que temia, va rebre molt suport i comprensió. La seva mare li va enviar una carta en què li deia: 'El teu pare i jo sempre hem sabut que eres diferent'.

La Maite es va enamorar de la Rosa a primera vista. Ella també tenia fills, i juntes van formar una gran família. Van ser molt feliços durant 14 anys. En públic es feien passar per cosines. Totes dues eren cuidadores i temien per la seva feina. Al barri la gent se n'adonava. A vegades trucaven per telèfon i cridaven: 'Tortillera, fastigosa, lesbiana!'. La Maite i la Rosa intentaven no donar-hi importància, sabent que com elles n'hi havia moltes altres.

Avui moltes d'aquestes dones segueixen tractant de passar desapercubudes. La invisibilitat els dona llibertat però, d'altra banda, en moltes ocasions no poden compartir les seves vivències. Avui, cada vegada que miro aquesta foto penso en totes aquestes persones que "s'apaguen" per falta de suport i

de seguretat emocional. La seva realitat no és radicalment diferent de la de qualsevol altra persona d'edat avançada, però en moltes ocasions els seus problemes es manifesten amb més intensitat. En general viuen sols, i fins i tot si tenen parella en la seva joventut no van poder formar una família o van tenir conflictes amb ella. Apropant-se a la vellesa, alguns "tornen a l'armari", sobretot si han d'entrar en una residència per a gent gran on s'apaguen a poc a poc, guardant les seves intimitats en el seu interior i tornant a les estratègies de funcionament que van haver de desenvolupar quan eren joves.

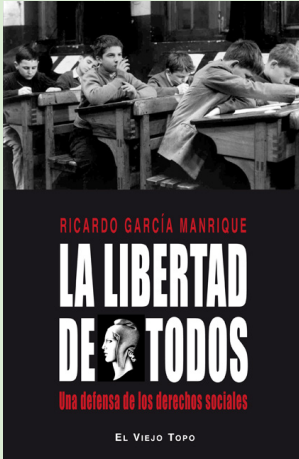
The page features a decorative design with a light green square in the top left, a darker green square below it, and a horizontal green bar across the middle. Below the green bar is a vertical grey bar on the left side.

Prestatge dels llibres

*La libertad de todos. Una
defensa de los derechos sociales*

*Técnicas de terapia, PNL y
coaching para el cambio*

*La intervenció amb les famílies
des del treball social*

- GARCIA MANRIQUE, Ricardo. *La libertad de todos. Una defensa de los derechos sociales*. El Viejo Topo. 2013. ISBN: 978-84-15216-51-3.

Per citar l'article: GARCIA MANRIQUE, Ricardo. La libertad de todos. Una defensa de los derechos sociales. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2016, n. 208, pàgines 181-184. ISSN 0212-7210.

La libertad de todos. Una defensa de los derechos sociales

Freedom of all. A defense of social rights

“... El món en què vivim al començament del segle XXI sembla molt lluny de ser un lloc just, i ho sembla perquè, per sobre de qualssevol altres raons, els seus habitants no són lliures, o no tant com podrien ser-ho”. Aquestes són algunes de les primeres línies del llibre de Ricardo García Manrique, *La libertad de todos. Una defensa de los derechos sociales*.

Ricardo García Manrique és professor titular de Filosofia del Dret de la Universitat de Barcelona (UB) i acredita un ampli currículum en els àmbits de la docència i la investigació, a més de nombroses publicacions. Els seus interessos acadèmics principals es desenvolupen en quatre línies: teoria i història dels drets humans (amb atenció especial als drets socials), anàlisi dels valors jurídics (seguretat, llibertat, igualtat, dignitat, ètica professional), bioètica, i cinema i dret. També, entre moltes altres col·laboracions, és membre de l'Observatori de Bioètica i Dret de la Universitat de Barcelona i del grup de recerca Bioètica, dret i societat.

Fa alguns anys vaig tenir el privilegi d'assistir a l'assignatura que García Manrique imparteix en el màster de Ciutadania i drets humans de la UB. En les seves classes vaig recuperar l'interès per la filosofia política com a àrea de coneixement indispensable per a la construcció d'opinió crítica en els complexos temps actuals però, a més, vaig gaudir del seu estil docent, dialèctic i agut, que desperta l'inconformisme intel·lectual dels alumnes.

Quan l'equip de redacció de la RTS va plantejar la possibilitat de ressenyar aquest llibre, em vaig ofe-

rir entusiasmat a fer-ho. Vaig trigar poc en adonar-me de la meva gosadia i inconsciència ja que, llegit des del Treball Social, aquest no és un llibre fàcil. I no és un llibre fàcil, tot i la claredat narrativa i el llenguatge conscientment poc erudit que utilitza l'autor, perquè els treballadors socials, en general, hem deixat molt enrere les influències humanístiques, el món de les idees, els corrents filosòfics com a font de construcció del pensament crític. La nostra és una ciència aplicada, sí, però també ha de ser una ciència pensada.

Assumeixo així, per endavant, el meu atreviment en escriure aquesta ressenya i la meva intenció d'animar a la lectura d'aquesta obra aportant una mirada en la qual conflueixin pensament i acció social.

García Manrique ens presenta aquest llibre advertint que la seva pretensió és desenvolupar una argumentació política, no jurídica, per a la defensa dels drets socials. Aquests drets socials es concreten en el dret a l'educació, a l'assistència i al treball. Una persona és més lliure si té accés a una educació de qualitat, si està ben assistida quan ho necessita o si disposa d'un treball gratificant i ben remunerat. Per tant és indispensable incorporar els drets socials com a drets fonamentals per tal de garantir la llibertat de tots els ciutadans. "Si no es fa així, s'afavoreix la llibertat d'uns més que la dels altres perquè determinats béns essencials per a la llibertat no estan a disposició de tots per igual". Aquesta és la tesi principal que defensa l'autor i a partir d'ella es desenvolupa aquesta obra. Des de l'inici ja es pot identificar la importància que el concepte de llibertat té per a la comprensió dels arguments que es presenten.

El mateix autor, inspirat en el pensament d'Amartya Sen, ens dona la seva definició de llibertat. "Per" llibertat "podem entendre la capacitat d'un individu per a ser autònom, és a dir, per orientar significativament la seva vida seguint les seves pròpies decisions o, amb altres termes equivalents, per triar un pla de vida valuós i viure d'acord amb ell".

En aquest sentit defensa que els drets socials (educació, assistència i treball) són quotes de llibertat ja que afavoreixen el desenvolupament autònom de les capacitats de cada persona i ens situa a tots en un escenari pròxim a la igualtat d'oportunitats. Fonamentar els drets socials en la satisfacció de les necessitats bàsiques és una manera d'especificar algunes de les condicions indispensables per ser lliures.

Afirmar els nostres drets és important per a una societat madura democràticament però, destaca García Manrique, encara és més important assumir la capacitat de decidir com volem organitzar el gaudi d'aquests drets. D'entrada, tots estariem d'acord amb aquesta afirmació però per poder decidir cal saber quines opcions tenim, a nivell individual i col·lectiu, i quines possibles conseqüències implica cadascuna d'elles. L'autor aporta el seu coneixement sobre la història dels drets i la seva interpretació sobre l'evolució d'aquests amb

la intenció de promoure el debat públic i obrir així noves opcions de llibertat.

El llibre transita contínuament del món de les idees a la realitat, de la teoria a la pràctica, presentant-nos un García Manrique compromès políticament que vol ser llegit i comprès sense ambigüitats. Així, citant Judt en *Algo va mal (El món no se'n surt* en la versió catalana), escriu: "Els rics no volen el mateix que els pobres. Els que es guanyen la vida amb el seu treball no volen el mateix que els qui viuen de dividends i inversions. Els que no necessiten serveis públics –perquè poden comprar transport, educació i protecció privats– no volen el mateix que els que depenen exclusivament del sector públic" i afegeix a continuació amb les seves pròpies paraules: "Seria molt diferent si les activitats educatives, assistencials i laborals estiguessin sotmeses a un estricte règim de ciutadania, és a dir, si haguessin estat sostretes del mercat (...). Si fos així, la retallada dels drets socials tindria, de ben segur, un sentit molt diferent del que ara té, perquè afectaria a tots per igual".

Són decisions polítiques, com la de mantenir els drets socials entre el públic i el privat, la qual cosa ha debilitat el previ- sible desenvolupament d'aquests drets i ha posat en evidència la ferma voluntat dels governs (en cap cas justificada per l'es- devenir històric) de derivar els models liberals i sòcio-liberals cap a un capitalisme radical, cap a la defensa de la propietat privada en detriment dels drets socials.

Com alternativa a la progressiva debilitació dels drets socials, García Manrique proposa girar la mirada al socialisme original. En l'últim capítol del llibre, potser on trobem el punt de màxima confluència amb el Treball Social, planteja mesures concretes per avançar cap a aquesta concepció de llibertat per a tots que ell defensa. En relació a l'educació i a les diverses formes d'assistència que poden necessitar les persones, advoca per la seva progressiva desmercantilització deixant, això sí, la porta oberta a la prestació d'aquestes activitats també des de la iniciativa privada sempre que no comporti ànim de lucre ni privilegis. En relació al treball, el model socialista proposa canvis radicals que inclouen l'establiment d'una renda bàsica que deslligui el treball de la satisfacció de les necessitats essencials, la revaloració social i la remuneració del treball domèstic (o reproductiu), la redistribució del treball disponible i l'increment de temps per a altres activitats i la progressiva democratització laboral.

A nivell formal, *La libertad de todos. Una defensa de los derechos sociales*, s'estructura en set capítols.

En el primer trobem una completa presentació del llibre, l'autor dóna a conèixer el posicionament jurídic i polític a partir del qual desenvoluparà la seva tesi en defensa dels drets socials i, com si del guia d'un museu es tractés, ens fa un clarificador recorregut per cadascun dels capítols compartint amb el lector el fil que els uneix entre si. Acaba expressant el seu desig que aquest llibre pugui contribuir a "renovar la nostra

conversa pública”, la capacitat de pensament crític de la nostra societat. Només la lectura d’aquest capítol ja val la pena.

En el segon i tercer capítols es contextualitza històricament el naixement i l’evolució dels drets socials partint de les dues revolucions franceses, la de 1789 i la de 1848. És en aquests capítols, amb una narrativa amena, on l’autor posa de manifest el seu profund coneixement de la història i evolució dels drets humans en general i dels drets socials en particular.

El capítol quart és, potser, el més complex a nivell conceptual per als no iniciats en filosofia del dret. En ell es desenvolupa el “nucli dur” sobre el qual García Manrique sustenta la tesi d’aquesta obra. Presenta els drets fonamentals com a instrument per assegurar i promoure la llibertat de les persones i defensa que els drets socials han de ser jurídicament considerats fonamentals. També contraposa dos valors jurídics claus (llibertat i igualtat) per concloure afirmant que la igualtat no només és innecessària per a la defensa dels drets fonamentals sinó que, a més, és un límit per a la llibertat. Aquesta renúncia a la igualtat es fa a favor de l’igualitarisme.

En el capítol cinquè, sisè i setè, s’aprofundeix respectivament en la concepció i el tractament dels drets socials en el pensament liberal, socio-liberal i socialista. També s’analitza el lloc que ocupen en cadascun d’aquests corrents altres valors com la igualtat, llibertat, propietat, lliure empresa i treball.

Concretament és en el capítol setè on es presenta el socialisme, l’original, no les successives desviacions que ha patit en la seva aplicació, com la millor alternativa per a la promoció dels drets socials. Com ja he apuntat, considero aquest capítol d’especial interès per als treballadors socials ja que aporta arguments per a la defensa dels drets a l’educació, a l’assistència i al treball com a drets fonamentals garants de la llibertat de les persones. S’aprofundeix especialment en l’anàlisi del dret al treball, a quina hauria de ser la seva extensió i contingut i en la necessitat d’una transformació social i econòmica, distant del capitalisme, que garanteixi el valor superior de la llibertat individual i col·lectiva.

Els lectors que se sentin propers a propostes alternatives i que contemplin una transformació social trobaran en aquest llibre el suport de sòlids arguments, però també se sentiran interpel·lats ja que la defensa dels drets fonamentals en general, i dels drets socials en particular, implica un compromís moral, un canvi en el nostre sistema de valors i en les nostres prioritats. Implica prendre partit.

La llibertat de tots. Una defensa dels drets socials és, també, un llibre de Treball Social. Recomano la seva lectura a qualsevol persona que vulgui entendre el perquè de la crisi del nostre sistema de benestar social i a qui s’hagi atrevit a pensar que encara hi ha alternatives, que la llibertat és possible.

Rosa M. Carrasco Coria

- VERJANO DÍAZ, Francisco. *Técnicas de Terapia, PNL y coaching para el cambio. Recursos y herramientas para profesionales del sector de asistencia a personas*. Díaz de Santos. ISBN: 978-84-9969-980-6.

Per citar l'article: VERJANO DÍAZ, Francisco. *Técnicas de Terapia, PNL y coaching para el cambio. Recursos y herramientas para profesionales del sector de asistencia a personas*. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2016, n. 208, pàgines 185-186. ISSN 0212-7210.

Técnicas de Terapia, PNL y coaching para el cambio Recursos y herramientas para profesionales del sector de asistencia a personas

Techniques of therapy, NLP and coaching for change

Francisco Verjano Díaz és metge psiquiatre i director d'un servei de salut mental i addiccions de Catalunya. Treballa també com a coach i instructor de busseig. Format en la Programació Neurolingüística, i en diferents teràpies com EMDR, Mindfulness, Teràpia d'Acceptació i Compromís. Autor de diferents llibres com "Alcohol: Hablemos: una puerta sin salida".

El llibre va orientat als professionals que treballen en l'atenció a les persones, en l'àmbit sanitari, de l'educació, del social, de la psicologia i el coaching, en general a totes les professions d'ajuda i també a les persones interessades en aquest coneixement.

S'estructura en 17 capítols; al final de cada capítol l'autor ens presenta les conclusions, ens suggereix una pràctica a realitzar per poder anar introduint en el dia a dia els punts exposats, i ens proposa també referències cinematogràfiques, musicals i bibliogràfiques que tenen relació amb els aspectes tractats en cada capítol. Des d'una lectura agradable, pedagògica i experiencial ens ofereix diferents reflexions sobre els aspectes que considera importants en l'acompanyament a les persones, combinant-ho en tot moment amb exercicis pràctics que el lector va fent al llarg del llibre, entrant així, en la pròpia experiència i vivència dels temes que l'autor va desenvolupant.

La finalitat de Verjano Díaz, tal i com assenjala a l'inici del llibre, és poder oferir les eines necessàries per conèixer el "funcionar" del propi professional, i estimular el creixement i l'equilibri personal dels que treballen en les professions d'ajuda i dels clients i/o pacients. Aquesta finalitat la desenvolupa sortint dels dogmes inviolables, mantenint una mirada capacitadora del client i obrint tot un ventall de possibilitats pràctiques en el coneixement personal.

Des d'aquest marc, l'autor ens porta a la comprensió del que succeeix en l'individu i la necessitat de generar un equilibri i coherència en tres eixos: pensament, emocions i conducta. Ens parla dels *pensaments*, del llenguatge, la narrativa i el diàleg intern que generem cada un/a de nosaltres per construir la realitat que percebem, i ens presenta possibles propostes per obrir noves mirades de la realitat, com les resignificacions o reenquadraments, i la utilització de la metàfora com una forma de sortir del raonament lògic. En el segon eix ens parla de les *emocions*, i la importància de poder-les identificar, reconèixer i actuar en lloc de bloquejar-nos en elles. El tercer eix va orientat a treballar l'*acció*, sortint dels automatismes reactius apressos i trobant noves respostes més útils pels professionals i els clients.

En el desenvolupament del llibre, el sr. Verjano també ens porta altres aspectes importants i relacionats amb les professions d'ajuda, com la reflexió del "com" hem arribat a aquesta professió i els diferents factors que ens han acompanyat; la comunicació i l'escolta activa; el canvi i diferents models per generar-lo; i el treball personal dels valors com una guia de la vida de cada un/a.

Tot plegat, un llibre que ofereix un ventall de tècniques i propostes experiencials, emparades bàsicament de les teràpies de la tercera generació, del coaching i de la Programació Neurolingüística (PNL), un entrellaçat de coneixement, pràctica, contes i cites que poden suggerir al lector l'aprofundiment d'algun dels aspectes que l'autor assenjala.

Seguint la línia metafòrica que utilitza en Francisco Verjano Díaz, vull compartir el que m'ha suggerit la lectura del llibre. Els diferents capítols i totes les aportacions tècniques i pràctiques que fa, em porten a visualitzar un "planter" (lloc on es crien plantes petites destinades a ser trasplantades), cada una de les llavors i plantes té vida pròpia, té una essència, un origen i una història, pots agafar una llavor i fer-la créixer i gaudir de cada fruit que faci, també pots anar ajuntant diverses llavors o plantes i generar un preciós jardí. El que cal en tot moment és anar cuidant, regant i alimentant dia a dia les llavors, les plantes i el context on estàs.

Francisco Verjano Díaz ens ha ofert els fruits, les llavors i el planter del seu jardí, ara cada un/a podem anar sembrant i plantant el que ens sigui suggerent.

Rosa Garriga Blasco

- FERNÁNDEZ, Josefa (Coordin.) (2016) *La Intervenció amb les famílies des del treball social*. Barcelona: Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya. ISBN: 978-84-608-5411-1

Per citar l'article: FERNÁNDEZ, Josefa (Coordin.). La Intervenció amb les famílies des del treball social. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2016, n. 208, pàgines 187-189. ISSN 0212-7210.

La intervenció amb les famílies des del treball social

Social Work intervention with families

És impossible imaginar-se un Treball Social que no contempli l'entorn familiar com a un àmbit que mereix la nostra exploració i la nostra intervenció. No podem escoltar cap subjecte sense preguntar-nos quin és el seu grup de referència més immediat, ni acompanyar ningú sense pensar en les repercussions de les nostres accions en el seu espai relacional.

Malgrat que el nostres llocs de treball sovint han patit indefinicions, ambigüitats competencials i intrusions, la intervenció amb les famílies ha estat un terreny que poques vegades ha estat qüestionat com a domini propi. Atenem persones que ens parlen de les seves famílies i atenem famílies que ens parlen dels seus membres. També dibuixem famílies, les descrivim, les reconeixem i de vegades les busquem.

Però la centralitat de la família en el nostre quefer diari és un fet que xoca amb l'escassa producció científica sobre el Treball Social amb famílies. Existeix una inexplicable manca d'instruments conceptuals i metodològics amb els quals dotar de major qualitat les nostres intervencions. Deixant de banda els coneixements adquirits al llarg de la nostra formació inicial i continuada, la major part de les vegades actuem seguint els camins que han estat fixats per la nostra experiència. Sembla ser que molts cops la forma com intervenim amb les famílies es basa en un conjunt de coneixements tàctics i sabers pràctics que es deriven de les moltes hores d'acció professional que portem a les nostres esquenes.

Per tot això és important investigar sobre famílies i per aquest motiu és del tot necessari destacar el

valor del llibre que es presenta: *La intervenció amb les famílies des del Treball Social*. Es tracta d'un text de gairebé 300 pàgines que és el resultat de la recerca que amb el mateix títol ha estat portada a terme per membres del Grup de Recerca i Innovació en Treball Social (GRITS), format per professorat de l'Ensenyament de Treball Social de la Universitat de Barcelona. En la investigació hi han participat moltes persones i s'han fet servir diferents procediments de recollida de dades. Concretament, hi han participat més de 50 famílies a través d'entrevistes i grups de discussió. Un total de 631 professionals han contestat una enquesta en línia, mentre que 80 han estat entrevistades o han format part de grups de discussió. Ha comptat amb el suport financer de La Caixa i amb la implicació del Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya.

El llibre té l'estructura clàssica d'un informe de recerca. Després d'una breu introducció s'exposa el marc teòric que ens permet recordar la història del Treball Social amb les famílies, aprofundir en el seu significat, entendre les polítiques socials que s'han posat en pràctica per incidir en el benestar social de la ciutadania i conèixer els mètodes, models i procediments referits al Treball Social amb famílies. L'última secció del marc teòric ens situa davant els devastadors efectes que la crisi econòmica ha provocat en relació a la situació de les mateixes famílies i les restriccions que han significat des del punt de vista dels serveis socials. El següent capítol descriu els aspectes metodològics de la recerca i, a continuació, es presenta el perfil de les treballadores i dels treballadors socials que hi han participat. El cinquè apartat és el que mostra i explica els resultats de la recerca que s'agrupen seguint 12 blocs temàtics. Els primers tracten la forma com les persones beneficiàries i els professionals conceptualitzen els termes *família* i *Treball Social amb famílies*, i sobre els models teòrics de referència emprats. A continuació, s'entra de ple en la pràctica del Treball Social abordant els resultats obtinguts pel que fa a la intervenció. Concretament, s'analitza el que les persones participants han dit sobre les metodologies de treball, els conceptes relacionats, el context en el qual es desenvolupa el Treball Social que es realitza amb les famílies i també sobre les tècniques i els instruments que s'utilitzen. Els últims capítols s'endinsen en les polítiques socials, en la forma com les famílies i els i les professionals valoren l'impacte de la recessió i, finalment, s'obre un capítol sobre les dificultats. L'últim punt suggereix oportunitats de millora.

És un llibre que es pot considerar de gran utilitat per les treballadores i els treballadors socials en exercici. Qui el llegeixi trobarà informació actualitzada sobre molts temes que ben segur que despertaran la curiositat de qui d'una manera o altra treballa amb famílies. Les persones que el llegeixin en algun moment de la seva formació en Treball Social també trobaran informació i coneixements que enriquiran la seva

preparació com a futurs i futures professionals. També pot ser interessant per a persones amb responsabilitat en la gestió de polítiques i de serveis socials.

Des del meu punt de vista, és un llibre molt oportú per tres motius. Primer de tot, permet pensar en les famílies eixamplant el camp de la nostra mirada perquè, tant les persones professionals com les ciutadanes i ciutadans que hi han participat, realitzen aproximacions conceptuals molt obertes al mateix terme de família. Els testimonis que apareixen al llibre expliquen realitats familiars plurals que es corresponen amb realitats socials, culturals i personals particulars i també es parla de persones i famílies que transiten d'unes formes a altres. Avui formem part d'una família nuclear que demà esdevé monoparental i demà passat és una família recomposta. La diversitat familiar no només fa referència a la coexistència de diferents patrons, sinó també a trajectòries de vida en les que ens associem a altres persones, o no, de diferent manera i de forma consecutiva.

En segon lloc, torna a assenyalar una de les febleses de la professió: la necessitat de millorar en l'ús d'instruments teòrics i metodològics. Les professionals que hi participen manifesten, en la seva gran majoria, no seguir cap model conceptual concret. En el millor dels casos es referencia el model sistèmic. Algunes informants parlen del model psicosocial i també apareix el model psicodinàmic, però sembla que seguim emprant una perspectiva que algú anomena eclèctica. Llegint el llibre ens trobem amb una situació que el mateix informe pot ajudar a millorar l'escàs paper que els elements teòrics juguen en la pràctica professional del Treball Social.

En tercer lloc, és un text necessari perquè fa visible la situació per la que passen moltes persones. I en aquest sentit potser es pot considerar un text incòmode. Com deia el Sr José Leal, al que vam poder llegir al número anterior de la RTS i al que vam poder sentir no fa massa fent la presentació del mateix al Col·legi, parlar de famílies vulnerables és gairebé un eufemisme. Les famílies a les que acompanyem potser algun dia van ser famílies vulnerables. Però ara, sobretot, són famílies vulnerades. Les seves veus, que han estat reproduïdes amb la profusió que es mereixen al llarg de tota la publicació, ens parlen d'un sistema de protecció social que amb molta generositat podem qualificar com a insuficient. En alguns moments, veiem persones a la deriva que es mouen al costat de professionals exhaurits en un entorn en el que les polítiques socials no estan servint per disminuir les desigualtats. Una de les dones que hi participen ens deixa un testimoni colpidor: *Hay que poner la leche por seis, y yo no. Yo hace mucho tiempo que he dejado de desayunar. Cuando pone el vaso aquí, ¿Tú sabes lo que hago? (...) poner agua para llenarlo aquí, y luego poner azúcar. Mucho azúcar...*

Josep Maria Mesquida

The page features a decorative graphic consisting of several overlapping rectangular blocks. A light green block is on the left, partially overlapping a darker green block. A horizontal green bar spans across the middle, containing the main title. Below this bar, a vertical grey bar extends downwards, containing a list of menu items.

La revista

Publicacions

Presentació d'articles

Fe d'errades

Subscripció

Números anteriors

- **Repensant el treball social amb famílies (I)**
Número 197 - Desembre 2012
- **Repensant el treball social amb famílies (II)**
Número 198 - Abril 2013
- **Diàlegs entre l'ètica i el treball social**
Número 199 - Agost 2013
- **Albirant nous horitzons per al treball social**
Número 200 - Desembre 2013
- **La força del treball social amb grups**
Número 201 - Abril 2014
- **Treball social en clau internacional**
Número 202 - Agost 2014
- **Compromís amb la comunitat**
Número 203 - Desembre 2014
- **Al costat dels infants i els adolescents (I)**
Número 204 - Abril 2015
- **Al costat dels infants i els adolescents (II)**
Número 205 - Agost 2015
- **Atenció integral i sanitària: elements per a la reflexió**
Número 206 - Desembre 2015
- **Drets socials i justícia social**
Número 207 - Abril 2016
- **Sexualitat i Treball Social: obrim armaris**
Número 208 - Agost 2016

Propers temes

- **Habitatge**

NORMES PER A LA PRESENTACIÓ D'ARTICLES A LA REVISTA DE TREBALL SOCIAL (RTS)

La *Revista de Treball Social*, editada pel Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, es publica des de l'any 1960 amb periodicitat quadrimestral. El seu objectiu és transmetre coneixements sobre el treball social, els serveis socials, el benestar social i les polítiques socials a la comunitat científica, als professionals i als col·lectius interessats.

- La RTS està oberta a tots els col·laboradors que ho desitgin per presentar articles sobre investigacions originals teòriques o experimentals, treballs teòrics i metodològics, descripcions d'experiències professionals i assaigs, sempre en relació amb el treball social, les polítiques socials i els serveis de benestar social.
- Els articles han de ser inèdits. Malgrat tot, l'equip de redacció podrà reproduir textos publicats en altres llengües i en altres àmbits geogràfics, si ho creu oportú.
- El contingut dels articles és responsabilitat exclusiva dels autors i davant l'evidència de plagi es posaran en marxa accions previstes per a informar a les persones autores, retirar el document no original de la pàgina web i informar a les persones lectores d'aquesta situació.
- L'equip de redacció estudiarà els articles rebuts i informarà a l'autor/a de l'acceptació per a la publicació. Podrà també recomanar modificacions i, si l'article es considera no publicable, es comunicarà.
- Extensió. Els articles de la secció “**A Fons**” tindran una extensió màxima de 15 pàgines (els articles que facin referència a Experiències tindran una extensió màxima de 10 pàgines), els de les seccions “**Altres temes d'interès**” un màxim de 10 pàgines; els de “**Miscel·lània**”, 3 pàgines, i els comentaris de “**Prestatge dels Llibres**” no excediran les 2 pàgines. En tots els casos que correspongui l'extensió màxima serà inclosa la bibliografia. Els articles que superin les pàgines indicades seran retornats per reduir-ne l'extensió.
Els articles es presentaran en format electrònic, lletra Arial cos 12; interlineat 1,5; marges 3 cm.
- Llengües. Els articles poden presentar-se en català o en castellà indistintament, la publicació es realitzarà bilingüe. Els títols i resums també en anglès.
- Les dades han d'anar a la capçalera dels articles. En la primera pàgina es farà constar títol i subtítol, si s'escau; nom i cognoms de l'autor/a principal i relació d'altres autors/es si el treball és d'equip; títol acadèmic, centre de treball i càrrec; també s'inclouran el número de telèfon i l'adreça de correu electrònic.
A continuació el resum, no superior a 10 línies, en l'idioma triat i, si és possible, en anglès.
Al final del resum les paraules clau, en nombre no superior a 5.
- Destacats: marcar en verd les dues o tres frases (que no excedeixin les 30 paraules cada una) que es considerin importants de l'article.
- Referències bibliogràfiques. Aniran al final del text, seguint l'ordre alfabètic i d'acord amb les següents normes de referència: ISO 690, 1987 (UNE 50-104-94) per a documents impresos i ISO 690-2 per a documents electrònics, bases de dades i programes informàtics.

Documents impresos.

- Monografies (Llibres): COGNOMS (majúscula), Nom o nom de l'entitat responsable. Títol (en cursiva). Altres responsables: traductor, editor, etc. (opcional). Edició. Lloc de

- publicació: Editorial, any. Extensió del llibre (opcional). Col·lecció (opcional). Notes (opcional). Número ISBN.
- Parts de monografies (Capítol de llibre): COGNOMS (majúscula), Nom o nom de l'entitat responsable del capítol. Títol del capítol. En COGNOMS (majúscula), Nom o nom de l'entitat responsable del llibre. Títol del llibre (en cursiva). Lloc de publicació: Editorial, any, situació en la publicació font (volum, pàgines, etc.).
 - Publicacions en sèrie (Revistes): Títol (en cursiva). Responsabilitat de la revista. Edició. Identificació del fascicle (data i/o número). Lloc de publicació: Editorial, any. Sèrie (opcional). Notes (opcional). Número ISSN.
 - Articles de publicacions en sèrie (Revistes): COGNOMS (majúscula), Nom o nom de l'entitat responsable de l'article. Títol de l'article. Col·laboradors/-es a l'article (opcional). Títol de la revista (en cursiva). Edició, any, volum, número, pàgines.
 - Legislació: País. Títol. Publicació (en cursiva), data de publicació, número, pàgines.

Documents electrònics.

- Textos complets: COGNOMS (majúscula), Nom o nom de l'entitat responsable. Títol (en cursiva) [tipus de suport]. Responsable(s) secundari(s) (opcional). Edició. Lloc de publicació: Editor, data de publicació, data d'actualització/revisió [Data de consulta] (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). (Col·lecció) (opcional). Notes (opcional). Disponibilitat i accés (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). Número normalitzat (opcional).
 - Parts de textos: COGNOMS (majúscula), Nom o nom de l'entitat responsable del document base. Títol del document base (en cursiva) [tipus de suport]. Responsable(s) secundari(s) del document base (opcional). Edició. Lloc de publicació: Editor, data de publicació, data d'actualització/revisió [Data de consulta] (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). Capítol o designació equivalent a la part. Títol de la part. Numeració dins el document base (opcional). Localització dins el document base (opcional). Notes (opcional). Disponibilitat i accés (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). Número normalitzat (opcional).
 - Publicacions en sèrie (Revistes electròniques): Títol (en cursiva) [tipus de suport]. Edició. Lloc de publicació: Editor, data de publicació [Data de consulta] (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). Sèrie (opcional). Notes (opcional). Disponibilitat i accés (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). Número normalitzat.
 - Articles i altres contribucions de publicacions en sèrie (Revistes electròniques): COGNOMS (majúscula), Nom o nom de l'entitat responsable de la contribució. Títol de la contribució. Títol de la revista (en cursiva) [tipus de suport]. Edició. Número del fascicle. Data d'actualització/revisió [Data de consulta] (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). Localització dins el document base. Notes (opcional). Disponibilitat i accés (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). Número normalitzat.
- Les gràfiques, dibuixos i taules portaran les corresponents referències, indicant amb quina part del text estan relacionades.
 - Els articles s'enviaran a l'adreça electrònica de la RTS: rts@tscat.cat
 - Els articles, un cop publicats, passen a ser propietat de la RTS.
 - Els autors/es rebran 2 exemplars en format paper del número de la revista en què s'ha publicat el seu treball.

Nota als lectors:

La Revista de Treball Social (RTS) ofereix un espai de comunicació amb els lectors amb la voluntat de rebre **comentaris, suggeriments, cartes, notes** i tot el que els lectors vulguin comunicar a la direcció de la revista.

Envia les teves aportacions per correu postal a:

RTS

c/ Portaferrisa, 18, 1r 1a - 08002 Barcelona

o bé per correu electrònic a: rts@tscat.cat

FE D'ERRADES

Fem constar que, en el número 207, a l'article sobre "Drets socials en l'àmbit de la discapacitat" els autors van ser Isabel Macarulla com a coordinadora i tots i totes les components de la Comissió de disCapacitat.

Demanem disculpes als autors.

CORRIGENDUM

We want to record that in issue number 207 in the article "Social rights in the disability field" the authors were Isabel Macarulla as coordinator and all the members of the Commission for Disability.

We apologise to the authors for any inconvenience caused.

Tarifes

- Subscripció anual: 45 euros
- Estranger (tarifa única): 58 euros
- Números solts: 18 euros

Dades personals

Nom i cognoms: NIF:
Adreça: C.P.:
Població:
Telèfon: Tel. mòbil: E-mail:

Dades Bancàries

Banc o Caixa:
Domiciliació Agència:
Població:
Titular:
Codi bancari: Entitat___/ Sucursal___/ DC__ Núm. C/c_____

Signatura:

Data:

Podem fer-ho arribar per correu electrònic o per fax.

